

Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας
Σχολή: Διοίκησης & Οικονομίας
Τμήμα: Χρηματοοικονομικής & Ελεγκτικής
Πτυχιακή Εργασία

**Επιχειρηματική Ηθική & Εταιρική Διακυβέρνηση.
Λογιστικά Σκάνδαλα Αμερικανικών Εταιριών,
Enron & WorldCom**

Διενέργεια Εργασίας : Μανθόπουλος Βασίλης

Επιβλέπων καθηγητής : Παπαμαλής Απόστολος

ΙΟΥΝΙΟΣ 2009

Figure 1: Comparison of the
Two Methods
The results show that the
new method is more accurate
than the old method.

Figure 2: Comparison of the
Two Methods
The results show that the
new method is more accurate
than the old method.

Figure 3: Comparison of the
Two Methods
The results show that the
new method is more accurate
than the old method.

*Αφιερώνεται σε όλους αυτούς που
έδωσαν ακόμα και την ζωή τους για να
υποστηρίξουν ότι ένας καλύτερος κόσμος
δεν φτάνει απλά να λέγεται...*

AMHMT
EXDIOEON & BIEVIOGHKHI

Περιεχόμενα

•	Περίληψη	7
•	<i>Ευχαριστίες</i>	8
•	Εισαγωγή	9
1^ο Κεφάλαιο : Θεωρίες & Θεωρήσεις Περί Οικονομικής Ηθικής		
1.1	Οι δύο Προελεύσεις της Οικονομικής Θεωρίας	11
1.2	Το Σφάλμα του Οικονομικού Ορθολογισμού (Θεώρηση).	12
1.3	Η Οικονομική Θεωρία & η Πολυπλοκότητα της Ηθικής της δομής	
1.3.1	Οι Σχολές της Ηθικής	14
1.3.2	Η Μεταβιομηχανική Περίοδος των Οικονομικών	17
1.4	Συμπεράσματα	20
2^ο Κεφάλαιο Επιχειρηματική Ηθική		
2.1	Τα Κρατικά Σκάνδαλα και ο θεσμός των Ανωνύμων εταιριών	21
2.2	Η Ηθική στην Επιχείρηση	
2.2.1	Στατιστική Ερευνά για την Επιχειρηματική Δεοντολογία	36
2.2.2	Ανάλυση & Κριτική της Στατιστικής Ερευνάς	39
2.3	Συμπεράσματα	42
3^ο Κεφάλαιο Εταιρική Διακυβέρνηση		
3.1	Η Έννοια & ο Σκοπός της Εταιρικής Διακυβέρνησης	43
3.2	Εφικτότητα Εταιρικής Διακυβέρνησης & Σχέσεις Αλληλεπίδρασης.	46
3.3	Η Θεωρία της Υποκίνησης & τα Κίνητρα των Στελεχών	51

3.4 Συσχετισμός Επιχειρηματικής Ηθικής & Εταιρικής Διακυβέρνησης με τις Θεωρίες της Υποκίνησης	54
---	----

3.5 Συμπεράσματα	60
------------------------	----

4^ο Κεφάλαιο Παράδειγμα Εταιρικής Ανηθικότητας (Case Study) Enron

4.1 Enron, Η Ενεργειακή Αποσάθρωση	61
--	----

4.2 Η πολιτική της Enron ως αιτία κατάρρευσης	69
---	----

4.3 Συμπεράσματα	74
------------------------	----

5^ο Κεφάλαιο Παράδειγμα Εταιρικής Ανηθικότητας (Case Study) WorldCom

5.1 WorldCom, Ο Τηλεπικοινωνιακός Απορρυθμιστής

5.1.1 Η πορεία της WorldCom ¹ προς την κατάρρευση	76
--	----

5.2 Ο Νόμος της Επισφάλειας των Επενδυτών	78
---	----

5.3 Συμπεράσματα	81
------------------------	----

6^ο Κεφάλαιο Συγκεντρωτικά Συμπεράσματα 82 |

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία	84
-------------------------------	----

Παράρτημα	87
-----------------	----

¹ Η μελέτη της περίπτωσης της WorldCom βασίστηκε στην δημοσίευση της αντιπρόεδρου εσωτερικού ελέγχου Pulliam, Susan [PULL03]

Περίληψη

Το παρόν πόνημα έχει ως σκοπό να επιμορφώσει αλλά και να διευκολύνει τον αναγνώστη στην κατανόηση όρων αλλά και πρακτικών φαινομένων οικονομικής φύσης. Οι θεωρίες, αλλά και οι θεωρήσεις πάνω στην ιστορική ανάδρομη της ηθικής ανά τους αιώνες συνετέλεσαν σε μια ποιοτική και ποσοτική ανάλυση. Τα δεδομένα προσεγγίσθηκαν από αρκετές οπτικές και απόψεις τόσο κλασικών οικονομολόγων όσο και διακεκριμένων φιλοσόφων και κοινωνιολόγων.

Από αυτήν την μελέτη προκύπτουν ερωτήματα και προβληματισμοί που στρέφουν το ενδιαφέρον στην αντιμετώπιση προβλημάτων ηθικής υπόστασης.

Θέματα που αφορούν την καταγωγή της ηθικής φιλοσοφίας και της σύγχρονης οικονομικής και επιχειρηματικής ηθικής, καθώς και θέματα εταιρικής διακυβέρνησης και κουλτούρας των σύγχρονων επιχειρήσεων, αναλύονται υπό το πρίσμα πολλών επιστημών. Αυτό βοηθάει στην αξιολόγηση αυτών με την μέθοδο της διεπιστημονικής προσέγγισης, όπου, αναλύει την μέχρι τώρα αποτελεσματικότητα, αλλά και προοπτική στο μέλλον. Έτσι λοιπόν ο τομέας της κοινωνιολογίας και ψυχολογίας μπορεί να χωρέσει την εταιρική διακυβέρνηση αλλά και η επιστήμη της φιλοσοφίας την επιχειρηματική ηθική.

Η παραπάνω ανάλυση βοήθησε στο να κατανοηθεί καλύτερα, η φύση των λογιστικών σκανδάλων καθώς και τα αίτια αυτών. Η μελέτη (case study) των λογιστικών ατασθαλιών της Enron & WorldCom βοήθησε στο να αναδυθούν στην επιφάνεια συμπεράσματα ως προς τους διακριτούς ρόλους της ελεγκτικής διαδικασίας και εταιρικής διακυβέρνησης καθώς και των ρόλων της σύγχρονης επιχειρηματικής ηθικής σε συνάφεια με τα κίνητρα και τις θεωρίες της υποκίνησης των στελεχών.

Τόσο τα συνεχή εταιρικά λογιστικά σκάνδαλα όσο και η παράλληλη θεσμοθέτηση καινούριων κανόνων, στοιχειοθετούν την σημερινή οικονομική κατάσταση.

Η μελέτη κλείνει με μια ανάλυση των συγκεντρωτικών συμπερασμάτων σχετίζοντας τις προσεγγίσεις και τις προοπτικές σε ένα σύνολο εφαρμοσμένων και παραμετροποιημένων επιλογών.

Ευχαριστίες

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω το καθηγητή μου Παπαμαχί¹ Απόστολο οπού την δύσκολη χρονική περίοδο των δηλώσεων και κατάθεσης θεμάτων πτυχιακών δέχτηκε το θέμα που του πρότεινα και πίστεψε στις δυνατότητες μου.

Επιπλέον θέλω να ευχαριστήσω την οικογένεια μου, την γιαγιά μου την Πηγή καθώς και την θεία μου την Γιούλα η όποια υπήρξε ένα σημαντικό στήριγμα στην ζωή μου.

Θέλω να ευχαριστήσω τα αδέρφια μου Γιώργο και Δημήτρη που με βοήθησαν σε μεταφράσεις ξένων δημοσιεύσεων αλλά και σε ψυχολογική στήριξη για την συνέχιση της εργασίας μου.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερω τον φίλο μου και διδακτορικό φοιτητή στην Ολλανδία στον τομέα των Υπολογιστικών Συστημάτων και Εξισορρόπησης Φόρτου Δικτύων Βαγγέλη Πουρνάρα οπού με τα καυστικά του σχόλια αλλά και τις γνώσεις του, με βοήθησε να κατανοήσω την φύση των διαδικασιών που θέλησα να αναπτύξω.

Θέλω να ευχαριστήσω τον παιδικό μου φίλο και Μηχανολόγο Σάκη Μυστακίδη που με στήριξε ψυχολογικά από την αρχή μέχρι το τέλος ενώ μου παρείχε διαφορές πηγές που με βοήθησαν στην μελέτη της γενεαλογίας της ηθικής, καθώς και τον φίλο μου Βαγγέλη Πάνο και όλους τους φίλους και γνωστούς που με στήριξαν ηθικά και γνωσιακά.

Τέλος θέλω να ευχαριστήσω την ψυχαναλυτική μου ομάδα η οποία υπήρξε παρούσα σε όλες τις φάσεις διεξαγωγής της παρούσας μελέτης, δίνοντας μου δύναμη και υποστηρικτικό υλικό για να επιμείνω στον στόχο μου.

Εισαγωγή

Η επιχειρηματική ηθική και η εταιρική διακυβέρνηση τις τελευταίες δεκαετίες έχουν γίνει ένα σημαντικό κομμάτι της σύγχρονης επιχειρηματικής κουλτούρας αλλά και ένα αντικείμενο αμφισβήτησης ως προς την αποτελεσματικότητά της. Δεδομένου ότι τα τελευταία χρόνια και λόγω κάποιων μεγάλων λογιστικών σκανδάλων η επέκταση του θέματος έχει απασχολήσει και άτομα πέραν της επιχειρηματικής κοινότητας. Συνεπώς θεωρείται σημαντικό να αναλυθούν τα αίτια αλλά και οι προοπτικές επίλυσης σε νέα βάση. Έτσι λοιπόν συγκεντρώθηκαν παρελθοντικές μελέτες και συγγράμματα καθώς και σύγχρονες δημοσιεύσεις όπου αφορούν το κομμάτι της επιχειρηματικής ηθικής και εταιρικής διακυβέρνησης.

Οι κυριότερες μέθοδοι έρευνας περιλαμβάνουν την χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων καθώς και το διαχωρισμό αυτών. Οι ποσοτικές μέθοδοι πραγματοποιούν μια εκτεταμένη χρήση συλλογής δεδομένων, στατιστικών διεργασιών και μεθόδων ανάλυσης για την εξαγωγή των αποτελεσμάτων.

Οι ποιοτικές μέθοδοι από την άλλη πλευρά αποσκοπούν σε μια βαθύτερη κατανόηση του ερευνομένου ζητήματος και επιχειρούν μια ολιστική προσέγγιση. Οι βασικότερες ποιοτικές μέθοδοι περιλαμβάνουν την επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, την συλλογή και επεξεργασία ιστορικού και αρχαιακού υλικού (ντοκουμέντα, έγγραφα νόμους κτλ.), συνεντεύξεις, μελέτη μεμονωμένων περιπτώσεων ή έναν συνδυασμό των ανωτέρω.

Η παρούσα μελέτη βασίστηκε στην συνδυαστική χρήση ποιοτικών μεθόδων και πιο συγκεκριμένα στην επισκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας, την ερευνά της διεθνούς και εγχώριας επιστημονικής αρθρογραφίας, του τύπου, της σχετικής νομολογίας και πλαισίων, καθώς επίσης και διαφόρων ηλεκτρονικών πηγών (επιστημονικές βάσεις δεδομένων, ηλεκτρονικά περιοδικά και βιβλία, πηγές του δια-δικτύου κτλ.).

Η ανάπτυξη λοιπόν της εργασίας χωρίζεται σε 5 θεματικές ενότητες όπου περιγράφονται συνοπτικά παρακάτω.

Κεφάλαιο 1^ο Η γενεαλογία της ηθικής όπως αυτή εκφράστηκε από προγενέστερους και μεταγενέστερους φιλόσοφους. Ο διαχωρισμός των προσεγγίσεων στα οικονομικά, καθώς και τι επικράτησε, ποιες μεταβάσεις προηγήθηκαν και πως αυτό συντέλεσε στην γένεση της οικονομικής ηθικής και της ορθολογικότητας μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Κεφάλαιο 2^ο Η Ιστορική προεπισκόπηση του 20^{ου} αιώνα όσον αφορά το κραχ του 1929 στην Αμερική και τις επιπτώσεις του στις επιχειρήσεις. Η κρατική ηθική μετά το κραχ και η πολιτική των εταιριών στην απελευθέρωση από το κράτος. Ο θεσμός των ανώνυμων εταιριών και η πορεία τους στον χρόνο. Η δημιουργία του όρου της επιχειρηματικής ηθικής και η αρχή της μετάβασης μιας πραγματικότητας αλληλένδετων λογιστικών σκανδάλων. Οι στατιστικές μελέτες για την ενδυνάμωση της επιχειρηματικής ηθικής και η κριτική των αποτελεσμάτων τους.

Κεφάλαιο 3^ο Η Εισαγωγή στον ορισμό και στην σημασία της εταιρικής διακυβέρνησης. Τι συμβαίνει όταν τα ανθρώπινα κίνητρα είναι διεστραμμένα και πως αυτό συνδέεται με την εταιρική διακυβέρνηση και το νομικό - θεσμικό πλαίσιο. Οι θεωρίες της υποκίνησης, τα πειράματα που έγιναν και η πορεία των εταιριών προς την πλήρη ανηθικότητα.

Κεφάλαιο 4^ο Το εταιρικό σκάνδαλο της Enron και οι πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν από την αρχή της δημιουργίας της μέχρι και την κατάρρευση της.

Κεφάλαιο 5^ο Το εταιρικό σκάνδαλο της WorldCom και η παρόμοια πρακτική που χρησιμοποίησαν τα στελέχη της αντιγράφοντας τα λογιστικά τετρίπια της Enron. Η σχέση με την ελεγκτική εταιρία Arthur Andersen και η πορεία προς την κατάρρευση. Οι αλλαγές στο Αμερικάνικο νομοθετικό πλαίσιο, ύστερα, από την πτώση της WorldCom . Και τέλος πόσο αυτό βοήθησε ή όχι, στο να αποφευχθούν οι πρακτικές της δημιουργικής λογιστικής, από τις μεταγενέστερες εταιρίες.

Κεφάλαιο 1^ο

Θεωρίες & Θεωρήσεις Περί Οικονομικής Ηθικής

Το κεφάλαιο αυτό έχει σκοπό να προσεγγίσει την γενεαλογία της ηθικής φιλοσοφίας καθώς αυτή ξετυλίγεται και προσαρμόζεται στον χρόνο. Επιπλέον συμβάλει στην καλύτερη κατανόηση της σύγχρονης αντίληψης για τον ορισμό και τις προσεγγίσεις της οικονομικής ηθικής όπως αυτή οριστικοποιήθηκε μέσα από τις θεωρίες & θεωρήσεις φιλόσοφων οικονομολόγων και κοινωνιολόγων.

1.1 Οι δύο Προελεύσεις της Οικονομικής Θεωρίας

Η γένεση των οικονομικών, όπως και άλλων επιστημών, ξεκίνησε από την ανάγκη του ανθρώπου να συσχετίσει την πληροφορία ώστε να μπορέσει να καταλάβει το περιβάλλον του, εκμεταλλευόμενος τις πηγές αλλά και τα οφέλη που μπορεί να έχει από αυτό. Η παρατήρηση και η επιμονή στην κατανόηση των φυσικών φαινομένων τον έκανε να ξεχωρίσει αλλά και να ιεραρχήσει τον επιστημονικό του ορίζοντα. Η ανάγκη δημιουργίας της οικονομικής επιστήμης προήλθε από την ανάγκη του ανθρώπου να ανταλλάσσει αγαθά για την ικανοποίηση του. Η εξελικτική λειτουργία, όπως και στις άλλες επιστήμες, ώθησε την πρώιμη οικονομική επιστήμη, στην δημιουργία της αξίας των αγαθών. Ουσιαστικά η εισαγωγή της αξίας, η οποία προϋπήρχε και στην ανταλλακτική μέθοδο, πλέον εκφράζεται αλλά και ιεραρχείται σύμφωνα με την σπανιότητα, πολυτιμότητα αλλά και χρησιμότητα που έχει κάθε αγαθό. Η ανταλλακτική μέθοδος αγαθών δεν μπορεί να προάγει την πολυπλοκότητα της ιεραρχημένης αξίας, με αποτέλεσμα να αντικατασταθεί από ένα άλλο μέσο ανταλλαγής, το χρήμα. Εκεί ξεκινά και η απαρχή μίας πολύτιμης επιστήμης όπου θα εξελιχθεί αργότερα στην επιστήμη των οικονομικών. Κατά τον Αριστοτέλη η προέλευση των οικονομικών αποδίδεται στην πολιτική, την οποία θεωρεί «ανώτερη τέχνη» [ΑΡΙΣ75].

Οι δύο διαφορετικές προελεύσεις των οικονομικών οι οποίες αφορούν αντίστοιχα από τη μια την «ηθική» και από την άλλη αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε «μηχανική» [ΣΕΝ87]. Η παράδοση που έχει σχέση με τη ηθική ανάγεται τουλάχιστον μέχρι τον Αριστοτέλη. Στα Ηθικά Νικομάχεια ο Αριστοτέλης συσχετίζει το αντικείμενο των οικονομικών με τους ανθρώπινους στόχους και αναφέρεται στη σχέση που έχουν με τον πλούτο². Η μελέτη των οικονομικών, αν και έχει άμεση σχέση με την επιδίωξη του πλούτου, συνδέεται σε ένα πιο ουσιαστικό επίπεδο με τη μελέτη και άλλων αντικειμένων, συμμετέχοντας στην εκτίμηση και τη βελτίωση πιο βασικών σκοπών³.

Τα παραπάνω μας δείχνουν ότι η μελέτη των οικονομικών είναι αλληλένδετη με την μελέτη της ηθικής και της πολιτικής φιλοσοφίας⁴.

² Η πολιτική όπως αναφέρει πρέπει να χρησιμοποιεί τις «υπόλοιπες επιστήμες», στις οποίες συμπεριλαμβάνεται και η οικονομική επιστήμη: «Δοθέντος δε ότι η πολιτική χρησιμοποιεί τας λοιπὰς πρακτικὰς επιστήμας και πλην τούτου νομοθετεί τι πρέπει να πράττωμεν και τί ν' αποφεύγωμεν, ίσως ο σκοπός, τον όποιον επιδιώκει εμπειρικλείει τον σκοπόν των άλλων, ώστε πιθανόν αυτό να είναι το ανθρώπινον αγαθόν» [ΑΡΙΣ75].

³ Ο Αριστοτέλης αναφέρει «Ο εις κερδοσκοπικὰς υποθέσεις ασχολούμενος είναι άνθρωπος κάπως βεβιασμένος, και είναι κατάδηλον, ότι ο πλούτος δεν είναι το επιδιωκόμενον αγαθόν, διότι χρησιμεύει και προς εξυπηρέτησιν άλλου πράγματος» [ΑΡΙΣ75].

⁴ Η οικονομική επιστήμη έχει σχέση με τη μελέτη της ηθικής και της πολιτικής, και αυτή η άποψη αναπτύσσεται ακόμα περισσότερο από τον Αριστοτέλη στα Πολιτικά ΙΙΙ.

Πιο συγκεκριμένα, αξίζει να υπογραμμίσουμε εδώ ότι σε αυτή την προσέγγιση υπάρχουν δυο κεντρικά ζητήματα, τα ανθρώπινα κίνητρα και η οπτική των κοινωνικών επιτευγμάτων, τα οποία διαδραματίζουν θεμελιακό ρόλο στην οικονομική επιστήμη. Σύμφωνα με τον Αμάρτσα Σεν πρώτα απ' όλα, υπάρχει το πρόβλημα των ανθρώπινων κινήτρων που συσχετίζονται με το ηθικό ερώτημα «πώς πρέπει κάποιος να ζει»[ΣΕΝ87]. Το να δίνεται έμφαση σε αυτή τη σχέση δεν είναι το ίδιο με το να ισχυριζόμαστε ότι οι άνθρωποι θα δρουν πάντα με τρόπους τους οποίους μπορούν να υπερασπίζονται ηθικά, αλλά με το ν' αναγνωρίζουμε ότι οι ηθικές σκέψεις δεν μπορεί να είναι απόλυτα ανακόλουθες με την πραγματική ανθρώπινη συμπεριφορά ⁵ [ΣΕΝ87].

Το δεύτερο ζήτημα αφορά τον τρόπο που κρίνονται τα κοινωνικά επιτεύγματα. Ο Αριστοτέλης τα είχε συσχετίσει με το σκοπό της επίτευξης «του καλού για τον άνθρωπο» ⁶, αλλά είχε επίσης επισημάνει την ύπαρξη μερικών ειδικών συνολικών στοιχείων. Η αξιολόγηση πρέπει να είναι περισσότερο πλήρης ηθικά και να λαμβάνει υπόψη της μια ευρύτερη αντίληψη για «το καλό». Η παραπάνω θέση του Αριστοτέλη καταδεικνύει την σημαντικότητα της αξίας του κοινωνικού συνόλου και όχι της μονάδας, μέσα στην οποία θα έπρεπε να είναι και το πλαίσιο της σύγχρονης οικονομικής επιστήμης και ειδικότερα των σύγχρονων οικονομικών της ευημερίας.

Η πρώτη από τις δυο προελεύσεις της οικονομικής επιστήμης, που έχει σχέση με την ηθική και με μια ηθική αντίληψη για τα οικονομικά, καταδεικνύει ότι τα οικονομικά δεν έχουν μια απλοποιήσιμη αποστολή. Αυτό διαφαίνεται από το ότι η ηθική είναι κλάδος της φιλοσοφίας αρά και η συσχέτιση της με την πρακτική επιστήμη των οικονομικών χρειάζεται περαιτέρω εργασία για την πραγμάτωση του επιθυμητού αποτελέσματος.

Η δεύτερη προέλευση των οικονομικών έχει σχέση με τη μηχανική ⁷ προσέγγιση. Η προσέγγιση αυτή χαρακτηρίζεται από το γεγονός ότι αφορά κυρίως ζητήματα διαχείρισης (logistics) και όχι τελικούς σκοπούς και ερωτήματα ⁸. Οι σκοποί θεωρούνται ότι είναι προσδιορισμένοι με απόλυτη σαφήνεια και ο στόχος είναι η εξεύρεση των κατάλληλων μέσων για την εξυπηρέτησή τους. Η ανθρώπινη συμπεριφορά θεωρείται ότι βασίζεται σε απλά και εύκολα χαρακτηρισίσιμα κίνητρα.

Η μηχανική προσέγγιση των οικονομικών προέρχεται από πολλές διαφορετικές κατευθύνσεις, ανάμεσα στις οποίες ήταν και η ανάπτυξη της από μερικούς πραγματικούς «μηχανικούς», όπως ο Λεόν Βαλρά ο Γάλλος οικονομολόγος του 19ου αιώνα που συνέβαλε σημαντικά στην επίλυση πολλών δύσκολων τεχνικών προβλημάτων των οικονομικών σχέσεων και ειδικότερα αυτών που έχουν σχέση με τη λειτουργία των αγορών. Υπήρξαν αρκετοί που συνεισέφεραν πρώιμα σε αυτή την παράδοση των οικονομικών. Ακόμα και η συνεισφορά του σερ Γουίλιαμ Πέτυ τον 17ο αιώνα, που δίκαια θεωρείται ως ένας από τους πρωτοπόρους των αριθμητικών οικονομικών ⁹. Η «μηχανική» προσέγγιση συνδέεται επίσης με τις μελέτες των οικονομικών οι οποίες προήλθαν από αναλύσεις που προσανατολιζόνταν στην τεχνική διάσταση της άσκησης της πολιτικής.

⁵ Αυτή την παραδοχή την ονομάζει «η σχετιζόμενη με την ηθική αντίληψη για τα κίνητρα»

⁶ «Διότι είναι μεν καλόν και όταν το αγαθόν υπάρχει εις εν μόνον άτομον, αλλά, πολύ καλύτερον και θεαρεστότερον είναι να υφίσταται εις τα έθνη και εις τας πόλεις» (*Ηθικά Νικομάχεια*, 1.2).

⁷ Εδώ ο Αμάρτσα Σεν με τον όρο μηχανική τονίζει την πρακτική υπόσταση των πρώιμων αλλά και μεταγενέστερων οικονομικών.

⁸ Ερωτήματα όπως το πώς μπορεί να αναπτυχθεί «Ο αγαθός άνθρωπος» ή «πώς πρέπει κάποιος να ζει».

⁹ Εσπάζει καθαρά στη διαχείριση (logistics), κάτι που δεν ήταν άσχετο με τα ενδιαφέροντα του για τις φυσικές και μαθηματικές επιστήμες.

Το πρώτο βιβλίο που γράφτηκε με τον τίτλο «Οικονομικά»¹⁰, κυριαρχεί η διαχειριστική προσέγγιση της τέχνης της πολιτικής, στην οποία συμπεριλαμβάνεται και η οικονομική πολιτική¹¹. Το πρώτο κεφάλαιο της πραγματείας αρχίζει με μια διάκριση ανάμεσα στα «τέσσερα πεδία γνώσης», τα οποία περιλαμβάνουν 1) τη μεταφυσική, 2) τη γνώση «του καλού και του κακού», 3) «επιστήμη της διακυβέρνησης» και 4) την «επιστήμη του πλούτου». Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται σταθερά σε «μηχανικά» προβλήματα. Τα κίνητρα των ανθρώπινων όντων προσδιορίζονται με πολύ απλούς όρους, οι οποίοι εμπεριέχουν μεταξύ άλλων την ίδια έλλειψη καλοσύνης που χαρακτηρίζει τα σύγχρονα οικονομικά. Οι ηθικές θεωρήσεις, με τη βαθύτερη σημασία τους, δεν διαδραματίζουν κάποιο σημαντικό ρόλο στην ανάλυση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Σε αυτό το αρχαίο κείμενο για τα πρώιμα οικονομικά που έγραψε ένας σύγχρονος του Αριστοτέλη, δεν υπάρχουν ενδείξεις για ηθικές προεκτάσεις ή κατευθύνσεις στον τρόπο που εφαρμόζεται η οικονομική πολιτική, γεγονός που λαμβάνει χώρα στα συγγράμματα του Σωκράτη και του Αριστοτέλη¹².

«Με δεδομένη τη φύση των οικονομικών, δεν προκαλεί έκπληξη ότι υπάρχουν πειστικά επιχειρήματα τόσο για την προέλευση που έχει σχέση με την ηθική όσο και για την προέλευση που βασίζεται η μηχανική. Πράγματι, και τα δυο αυτά στοιχεία αναφέρονται στα κείμενα των μεγάλων οικονομολόγων σε διαφορετικές αναλογίες. Προφανώς, ορισμένοι μεγάλοι οικονομολόγοι δίνουν μεγαλύτερη σημασία στα ηθικά ερωτήματα από αυτή που δίνουν κάποιοι άλλοι. Για παράδειγμα, η φύση της ηθικής μέσα το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι είναι πιο εμπλουτισμένη σε κείμενα όπως του Άνταμ Σμιθ, του Τζων Στιούαρτ Μιλ, του Καρλ Μαρξ ή του Φράνσις Έντζγουορθ απ' όσο στο έργο του Γουίλιαμ Πέτυ, του Φρανσουά Κενέ, του Ντέιβιντ Ρικάρντ του Ογκυστέν Κουρνό ή του Λεόν Βαλρά, οι οποίοι ενδιαφέρονταν περισσότερο για διαχειριστικά και μηχανικά προβλήματα της οικονομικής επιστήμης»[ΣΕΝ87].

Φυσικά, καμία από τις δύο απόψεις δεν απαντά σε απόλυτα καθαρή μορφή και πρόκειται για ένα ζήτημα ισορροπίας ανάμεσα στις δυο προσεγγίσεις των οικονομικών. Πραγματικά, πολλοί υποστηρικτές της ηθικής προσέγγισης, από τον Αριστοτέλη μέχρι τον Άνταμ Σμιθ, ενδιαφέρονταν σε πολύ μεγάλο βαθμό για μηχανικά ζητήματα, μέσα στα κατευθυντήρια πλαίσια του συλλογισμού της ηθικής τους υπόστασης.

«Μπορεί κάποιος να υποστηρίξει ότι η σημασία της ηθικής προσέγγισης εξασθένησε με την εξέλιξη των σύγχρονων οικονομικών. Η μεθοδολογία των επονομαζόμενων 'θετικών οικονομικών' όχι μόνο παρέβλεψε την κανονιστική ανάλυση¹³ στα οικονομικά, αλλά είχε επίσης ως συνέπεια ν' αγνοηθεί μια ποικιλία πολύπλοκων ηθικών θεωρήσεων, οι οποίες επηρεάζουν την ανθρώπινη συμπεριφορά. Αν κάποιος εξετάσει το ισοζύγιο της έμφασης στα κείμενα των σύγχρονων οικονομικών, είναι δύσκολο να μην επισημάνει την απουσία μιας βαθύτερης κανονιστικής ανάλυσης ή συσχέτισης καθώς και μια αδιαφορία για τις επιδράσεις των ηθικών θεωρήσεων στο χαρακτηρισμό της πραγματικής ανθρώπινης συμπεριφοράς»[ΣΕΝ87].

¹⁰ Το βιβλίο ονομαζόταν στα ινδικά *Arthashastra* του Καουτίλυα (που αν μεταφραστεί από τα σανσκριτικά σημαίνει σε γενικές γραμμές «οδηγίες για την υλική ευημερία»). Υπάρχουν διαφωνίες για την ακριβή χρονολογία που γράφτηκε το *Arthashastra*. Φαίνεται ότι η σωζόμενη εκδοχή έχει γραφτεί μερικώς αιώνες αργότερα και αναφέρεται στον Καουτίλυα στο τρίτο πρόσωπο, παραθέτοντας τις απόψεις του, προφανώς με βάση μια παλαιότερη εκδοχή του κειμένου. Μεταφράσεις στα αγγλικά: Ramaswamy (1962) και Shama Sastry (1967). Επίσης Krishna Rao (1979) και Sil (1967)

¹¹ Ο Καουτίλυα, που έγραψε το βιβλίο τον 4ο π.χ. αιώνα, ήταν σύμβουλος και υπουργός του Ινδού αυτοκράτορα Τσαντραγκούπτα, ο οποίος υπήρξε ο ιδρυτής της δυναστείας Μαουριάν. από [ΣΕΝ 87] σελ. 39-40.

¹² Παραπομπή στη βιβλιογραφία [ΑΡΙΣ75], [ΣΕΝ87]

¹³ Κανονιστική ανάλυση = συντελεστής συσχέτισης ανάμεσα σε δύο ομάδες μεταβλητών. Η κάθε ομάδα μεταβλητών μπορεί να περιγραφεί ως παραγοντική ανάλυση 'Από το λεξικό της σύγχρονης οικονομίας εκδόσεις Σταφυλίδη''.

1.2 Το Σφάλμα του Οικονομικού Ορθολογισμού (Θεώρηση)

Η υπόθεση της ορθολογικής συμπεριφοράς διαδραματίζει ένα καθοριστικό ρόλο στην σύγχρονη οικονομική επιστήμη. Σύμφωνα με την παραδοχή, η μεγιστοποίηση του οικονομικού οφέλους, απαιτεί ακρίβεια στους υπολογισμούς, αλλά και ορθή σκέψη που θα οδηγήσει στην επιλογή στρατηγικών κινήσεων. Συμπερασματικά οδηγούμαστε στο ότι η μηχανική προσέγγιση των οικονομικών είναι συνώνυμη με την ορθολογική συμπεριφορά. Το ερώτημα που γεννάται είναι, αν η ορθολογική συμπεριφορά σχετίζεται με την πραγματική συμπεριφορά του ανθρώπου. Σε αυτό το καίριο ερώτημα απαντά ο Αμάρτσα Σεν υποστηρίζοντας ότι *«ακόμη και αν ο χαρακτηρισμός της ορθολογικής συμπεριφοράς στα καθιερωμένα οικονομικά γινόταν αποδεκτός ως ορθός, δεν είναι αναγκαία λογικό να υποθέσουμε ότι οι άνθρωποι θα συμπεριφερθούν πραγματικά με τον τρόπο που χαρακτηρίζεται ως ορθολογικός»*[ΣΕΝ87].

Στο πρόσφατο παρελθόν υπήρξαν πολλές και έντονες κριτικές στην ταύτιση πραγματικής και ορθολογικής συμπεριφοράς από οικονομολόγους¹⁴. Όμως παρά τις κριτικές η σύγχρονη οικονομική επιστήμη επιμένει να ταυτίζει την πραγματική συμπεριφορά με την ορθολογική συμπεριφορά καθώς και καθορίζοντας τη φύση της ορθολογικής συμπεριφοράς με τη χρησιμοποίηση περιορισμένων όρων. Σε γενικές γραμμές, επικρατούν δύο μέθοδοι για τον ορισμό της ορθολογικότητας και της συμπεριφοράς. Η μία θεωρεί την ορθολογικότητα ως εσωτερική συνοχή της επιλογής ενώ η άλλη ταυτίζει την ορθολογικότητα με τη μεγιστοποίηση του συμφέροντος. Αναλύοντας την πρώτη μέθοδο διαπιστώνουμε ότι η ορθολογική επιλογή παραθέτει μια αντιστοιχία ανάμεσα σε αυτό που προσπαθεί κάποιος να επιτύχει και στον τρόπο με τον οποίο προσπαθεί να το κάνει. *«Δύσκολα όμως η συνοχή μπορεί από μόνη της να θεωρηθεί επαρκής για την ύπαρξη ορθολογικής συμπεριφοράς»*[ΣΕΝ87].

Η δεύτερη μέθοδος που αναφέρεται για την μεγιστοποίηση του συμφέροντος ανάγεται στο μακρινό παρελθόν και υπήρξε ένα από τα κεντρικά στοιχεία της κυρίαρχης οικονομικής θεωρίας για πολλούς αιώνες[DEBR59]. Η άποψη ότι η ορθολογικότητα ορίζεται με βάση το ίδιο συμφέρον ενέχει μεταξύ άλλων μια κατηγορηματική απόρριψη της «σχετιζόμενης με την ηθική» αντίληψης για τα κίνητρα. Η προσπάθεια κάποιου να κάνει ό,τι είναι δυνατό για να επιτύχει αυτό που θέλει να επιτύχει αποτελεί μέρος της ορθολογικής συμπεριφοράς αλλά όχι της ηθικής συμπεριφοράς. Το να θεωρείται κάθε απόκλιση από τη μεγιστοποίηση του ίδιου συμφέροντος ως απόδειξη ανορθολογισμού καταδεικνύει την λανθασμένη νοοτροπία των ατόμων ενός οικονομικού συστήματος να επιλέγουν συνειδητά την απόρριψη των ηθικών διλημάτων. *«Η σύνθεση αποτελεί την ένωση των ιδιοτήτων της λογικής και της κατανόησης με την αυτοκυριαρχία»*[SMIT90]. Η έννοια της «αυτοκυριαρχίας», την οποία ο Σμιθ δανείστηκε από τους Στωικούς, σε καμία περίπτωση δεν ταυτίζεται με το «ίδιον συμφέρον» ή αυτό που ο Σμιθ ονόμαζε «αγάπη για τον εαυτό».

Πραγματικά, οι στωικές ρίζες του τρόπου με τον οποίο ο Σμιθ αντιλαμβανόταν τα «ηθικά συναισθήματα» καθιστούν σαφές για ποιο λόγο η συμπόνια για τους άλλους και η αυτοπειθαρχία διαδραμάτισαν ένα τόσο σημαντικό ρόλο στις ιδέες του Σμιθ για τη χρηστή συμπεριφορά. *«Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τους Στωικούς, οφείλει να θεωρεί τον εαυτό του όχι ως ένα απομονωμένο ων που διαχωρίζεται από τους άλλους, αλλά ως έναν πολίτη του κόσμου, ένα μέλος της μεγάλης κοινοπολιτείας της φύσης», καθώς επίσης και ότι «οφείλει πάντα να είναι πρόθυμος να θυσιάζει το μικρόν ίδιον συμφέρον του για χάρη του συμφέροντος αυτής της μεγάλης κοινότητας»* [SMIT90].

¹⁴ Hirschman (1970, 1982), Kornai (1971), Scitovsky (1976), Simon (1979), Elster (1983), Schelling (1984), Steedman και Krause (1986).

Αν και η σύνεση υπερβαίνει μεγιστοποίηση του ίδιου συμφέροντος, ο Σμιθ θεώρησε ότι «από όλες τις αρετές είναι η πιο ωφέλιμη για το άτομο», ενώ «η ανθρωπιά, δικαιοσύνη, η γενναιοδωρία και το δημόσιο φρόνημα είναι οι ιδιότητες που είναι ωφέλιμες για τους άλλους» [SMIT90].

Παρατηρώντας τις παραπάνω θεωρήσεις προσεκτικά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η σύγχρονη οικονομική θεωρία δεν κατόρθωσε να καλύψει τα κενά τις παραλήψεις και τα σφάλματα του οικονομικού ορθολογισμού που επισημαίνονταν από τους οικονομολόγους εκείνων των εποχών. «Η υπόθεση ότι η συμπεριφορά καθορίζεται αποκλειστικά από το ίδιο συμφέρον παραμένει καθιερωμένη υπόθεση στα οικονομικά, αποτελώντας τη βάση αυτών που διδάσκονται οι φοιτητές των οικονομικών»[ΣΕΝ87]. Αξίζει να σημειωθεί επίσης ότι ενώ αυτές τις κριτικές γίνονταν από άτομα με μεγάλη μορφωτική και κοινωνική απήχηση δεν αφομοιώθηκαν από τις αρχές της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας. Το παράδοξο της συγκεκριμένης υπόθεσης είναι ότι ενώ το νομικό πλαίσιο γινόταν όλο και πιο σκληρό στις ηθικές παραβάσεις, τόσο η φιλοσοφία των οικονομικών απομακρυνόταν από την ηθική.

1.3 Η Οικονομική Θεωρία & η Πολυπλοκότητα της Ηθικής της δομής

Το υποκεφάλαιο αυτό έχει ως στόχο από την μία να αναδείξει τον μεταγενέστερο και βασικό διαχωρισμό της προσέγγισης της ηθικής φιλοσοφίας από τους διάφορους εκφραστές της και από την άλλη το πόσο επηρέασε, το κλίμα του κοινωνικού αναβρασμού από το 1000 μ.Χ., έως και το 1900 μ.Χ. στην εγκαθίδρυση της νέας ηθικής θεώρησης.

1.3.1 Οι Σχολές της Ηθικής

Οι καθιερωμένες προτάσεις των σύγχρονων οικονομικών της ευημερίας εξαρτώνται από το συνδυασμό της ιδιοτελούς συμπεριφοράς και την αξιολόγηση των κοινωνικών επιτευγμάτων με βάση κάποιο κριτήριο ωφελιμότητας. Η διάδοσης αυτής της άποψης υιοθετήθηκε από την θέση του Λάιονελ Ρόμπινς το 1930 όταν προσπάθησε να προσαρμόσει στο παραδοσιακό ωφελμιστικό κριτήριο ένα ηθικό χαρακτήρα. «Η θεωρία της ανταλλαγής δεν υποθέτει ότι, σε οποιοδήποτε σημείο, είναι αναγκαίο να συγκρίνεται η ικανοποίηση που εγώ αισθάνομαι από τη δαπάνη 6 δολαρίων για ν' αγοράσω ψωμί με την ικανοποίηση που αισθάνεται ο φούρναρης εισπράττοντάς τα [ROBB35]. «Αυτή η σύγκριση είναι μια σύγκριση εντελώς διαφορετικού είδους ... Συνεπάγεται ένα στοιχείο συμβατικής αξιολόγησης. Άρα, είναι ουσιαστικά "κανονιστική"»[ROBB38].

Παρ' όλα αυτά, είναι αμφισβητήσιμο στην πραγματικότητα αν ο Ρόμπινς ενδιαφερόταν κυρίως ν' αποδείξει την αρνητική πρόταση ότι οι διαπροσωπικές συγκρίσεις δεν μπορούν να γίνουν επιστημονικά ή να υποστηρίξει τον θετικό ισχυρισμό ότι αυτές οι συγκρίσεις είναι κανονιστικές ή ηθικές. « Για λόγους που δεν είναι απόλυτα σαφείς, οι διαπροσωπικές συγκρίσεις ωφελιμότητας χαρακτηρίστηκαν ως κανονιστικές ή ηθικές»[ΣΕΝ87]. Με την ανάπτυξη της αντί-ηθικής τάσης και την αποφυγή της χρησιμοποίησης των διαπροσωπικών συγκρίσεων ωφελιμότητας στα οικονομικά της ευημερίας, το μοναδικό κριτήριο που επιβίωσε ήταν η κατά Παρετό άριστη κατανομή. Σε μια κοινωνική κατάσταση ισχύει η κατά Παρετό άριστη κατανομή εάν και μόνο εάν δεν μπορεί ν' αυξηθεί η ωφελιμότητα κάποιου χωρίς να μειωθεί η ωφελιμότητα κάποιου άλλου.

«Πρόκειται για μια ιδιαίτερα περιορισμένη μορφή επιτυχίας και δεν είναι βέβαιο ότι από μόνη της μπορεί να εγγυηθεί πολλά. Η κατά Παρετό άριστη κατανομή μπορεί να ισχύει σε μια κατάσταση στην οποία ζουν άνθρωποι σ' εξαιρετικές συνθήκες αθλιότητας αλλά και άνθρωποι βυθισμένοι στην πολυτέλεια, στο βαθμό που δεν μπορούν να βελτιωθούν οι συνθήκες διαβίωσης του φτωχού χωρίς να γίνουν περικοπές στην πολυτελή ζωή του πλουσίου» [ΣΕΝ87].

Η κατά Παρετό άριστη κατανομή έχει στοιχεία που βασίζονται στην πρώιμη ωφελμιστική παράδοση. Σύμφωνα με την ηθική αυτή θεωρία, πρέπει να πράττουμε εκείνο που προκαλεί την περισσότερη ευχαρίστηση και το λιγότερο πόνο στο μεγαλύτερο δυνατό μέρος του πληθυσμού. Ο Bentham ο οποίος ήταν ένας από τους ιδρυτές του ωφελισμού υποστήριξε πως «Είναι μάταιο να αναζητούμε το συμφέρον της κοινωνίας όταν δεν ενδιαφερόμαστε για το συμφέρον του μέλους της. Από την άλλη πλευρά βέβαια, η ηθική υπόσταση ενός ατόμου κρίνεται από τη συμμόρφωσή του ή μη στις επιταγές της αρχής του Ωφελισμού. Οι όροι «πρέπει», «σωστό» και «λάθος» νοηματοδοτούνται μόνο υπό το πρίσμα της αρχής του Ωφελισμού, διαφορετικά κατανοούν κενές έννοιες» [BENT81]

Το επιχείρημα του Bentham περί της αποδείξεως της ορθότητας της ηθικής αρχής του ωφελισμού δεν είναι επαρκές. «Αν κάτι είναι σε θέση να παράγει μια σειρά αποδείξεων προς άλλα πράγματα, τότε το ίδιο είναι περιττό αλλά και αδύνατο να αποδειχθεί, καθώς ούτως ή άλλως μια αλυσίδα αιτιών και αποδείξεων κάπου πρέπει να έχει μια αρχή» [BENT81].

«Η αρχή όμως αυτή τίθεται από τον Bentham αυθαιρέτως, καθώς το μόνο τεκμήριο που προβάλλει είναι ότι βρίσκεται εγγενώς στον άνθρωπο και εκδηλώνεται ή μένει σε άδηλο επίπεδο στον ψυχισμό και την προσωπικότητά του. Αυτό όμως έτσι όπως εμφανίζεται από τον Bentham δεν αποτελεί τίποτα άλλο από μια προσωπική εκτίμηση ή παρατήρηση που τίθεται ως ηθική αρχή παρακάμπτοντας λογικές διεργασίες» [ΠΕΡΡΧ].

Η αρχή του ωφελισμού συμπεριφέρεται με αδιαλλαξία ως προς την αμφισβήτηση της πρακτικότητας της από εξωτερικούς παράγοντες. Πιο αναλυτικά κάποιος που την αμφισβητεί σύμφωνα με τον Bentham είναι «σαν να επιθυμεί να μετακινήσει τη γη πάνω στην οποία στηρίζεται ο ίδιος» [BENT81]. Από την άλλη παρατηρούμε μια οξεία αντίφαση μεταξύ αυστηρής μαθηματικής λογικής και παραγόντων που τη σχετικοποιούν. Εκείνο που τονίζεται είναι ότι η φύση έχει τοποθετήσει το ανθρώπινο είδος κάτω από την κυριαρχία δύο υπέρτατων κυβερνο-όντων, του «Πόνου και της Ηδονής»¹⁵ άρα ο ωφελισμός είναι η αύξηση της ευτυχίας και η αποφυγή του πόνου αναφερόμενο τόσο σε ατομικό, όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. «Σε γενικές γραμμές ο Bentham εμφανίζεται να επιδιώκει με πάθος την αντικειμενικοποίηση της Ηθικής με στόχο την εφαρμογή της σε επίπεδο νομικών θεσμών. Από την άλλη ο ίδιος ο Bentham αναγνωρίζει τη δυσκολία εφαρμογής του συστήματός του κάθε φορά που βρίσκεται ενώπιον ενός ηθικού διλήμματος. Σε αυτό το σημείο τονίζεται πως ένα τέτοιο εγχείρημα δεν είναι απλώς δύσκολο, αλλά είναι ένας παράγοντας τόσο δαπανηρός σε χρόνο και κόπο ώστε να καταστούμε τελικώς ηθικά αδρανείς» [ΠΕΡΡΧ].

Στον αντίποδα της ωφελμιστικής ηθικής, μια άλλη σχολή έρχεται να αναιρέσει τις προσδοκίες αυτής της ηθικής με το να προάγει τους κώδικες δεοντολογίας καθώς και νομικά πλαίσια που βρίσκονται στην κρίση ενός αμερόληπτου νομοθέτη. Ο Εμάνουελ Καντ και ο μεταγενέστερος Sir William David Ross υπήρξαν οι ιδρυτές της σχολής της δεοντολογίας¹⁶.

¹⁵ Για παράδειγμα τα είδη των Ηδονών και των Πόνων (τα οποία σε σύνολο είναι 24) είναι αθροιστικά λιγότερα από τους παράγοντες (σε σύνολο 32) που μπορούν να τα σχετικοποιήσουν.

¹⁶ Αναφερόμαστε περισσότερο στις ιδέες του Kant γιατί ο Ross επηρεάστηκε αρκετά από την καντιανή θεωρία για την ηθική. Στο βιβλίο του "Kant's Ethical Theory" το 1954 αναπτύσσει εκτενέστερα τις αποψεις του για την πλουραλιστική δεοντολογία ενώ στο βιβλίο "The Right and The Good" το 1930 ασκεί εντονή κριτική στην σχολή του ωφελισμού.

Ένα από τα ζητήματα που καταπιάστηκε ο Kant είναι η ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου. Με τα συγγράμματα 'Κριτική του καθαρού λόγου [KANT76] και 'Κριτική του πρακτικού λόγου'[KANT04] ο γερμανός φιλόσοφος συνέταξε και συνέδεσε τον ηθικό τρόπο δράσης του ανθρώπου.

Η καθαρή βούληση, χάρη στην οποία είναι δυνατή η ελευθερία του ανθρώπου, αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση προκειμένου οι πράξεις να αποκτήσουν ηθικό χαρακτήρα. Τα στοιχεία που συνιστούν την πρωτοτυπία της ηθικής φιλοσοφίας του Kant, σε σύγκριση με τις προηγούμενες θεωρίες, είναι: «η θεμελίωση της ηθικότητας σε *a priori* αρχές του πρακτικού λόγου, η ενόραση της ηθικής υποχρέωσης (το καθήκον για το καθήκον), ο καθολικός σεβασμός του ηθικού νόμου και ο επιτακτικός χαρακτήρας του που εκφράζεται με την κατηγορική προστακτική σε ποικίλες παραλλαγές, ο απόλυτος ηθικός χαρακτήρας της "καλής θέλησης", η αποδέσμευση της ηθικής αρετής από την ευδαιμονία, η αυτονομία του ανθρώπινου προσώπου, η σχέση της ηθικότητας με τη λογικότητα, η προτεραιότητα του ορθού απέναντι στο αγαθό κλπ.»[ΜΑΣΤ05]. Αυτές τοποθετούσαν το ενεργό, έλλογο ανθρώπινο υποκείμενο στο κέντρο του κόσμου της γνώσης και της ηθικής. Αναφορικά με την ηθική, ο Kant υποστήριζε ότι «η πηγή της θεωρίας της αρετής και της ηθικής δεν βρίσκεται σε εξωτερικούς από την ανθρώπινη φύση παράγοντες, δεν αποδίδεται στη φύση, ούτε στο Θεό, παρά μόνο στην καλή θέληση. Καλή θέληση είναι αυτή που πηγαίνει σύμφωνα με οικουμενικούς νόμους ηθικής που η αυτόνομη ανθρώπινη ύπαρξη ελεύθερα και αβίαστα αποφασίζει να ενστερνιστεί. Αυτοί οι κανόνες υποχρεώνουν το κάθε ανθρώπινο υποκείμενο να μεταχειρίζεται τα άλλα ανθρώπινα όντα ως σκοπούς και όχι ως μέσα προς κάποιο σκοπό»[ΜΑΣΤ05].

Ο Kant υποστήριξε ότι η έννοια του ηθικώς ορθού δεν μπορεί να έχει εμπειρικές καταβολές: «οι ηθικές αρχές δεν είναι μερικές, ενδεχόμενες, σχετικές και υποκειμενικές, αλλά καθολικές, αναγκαίες και αντικειμενικές. Τούτο ακριβώς φανερώνει ότι δεν είναι εμπειρικές, αλλά στηρίζονται στον ορθό Λόγο»[KANT04]. «Ο άνθρωπος ως πράγμα καθ' εαυτό είναι αυτόνομος, και μόνον ως προς τη βιολογική του διάσταση ετεροκαθορίζεται από τον φυσικό νόμο. Η ελευθερία του ανθρώπου συνίσταται στη δυνατότητα να υπερβεί την πίεση των εξωτερικών συνθηκών και να πράξει σύμφωνα με την καθαρή ιδέα του καθήκοντος. Εάν δεν υπάρχει ελευθερία, τότε η ηθική πράξη είναι αδύνατη, και ο άνθρωπος είναι έρμαιο των εγωιστικών και ωφελμιστικών ροπών της ψυχής του.»[ΒΑΛΛ00]. «Ο άνθρωπος, όπως υποστηρίζει ο Kant, πρέπει να ενεργεί σύμφωνα με την επιταγή του δέοντος, απλώς και μόνον επειδή το επιβάλλει ο βαθύτερος καθαρός εαυτός του. Η καλή θέληση, προϊόν της ανθρώπινης λογικότητας, είναι η πηγή του καθήκοντος και καθορίζεται από τον ηθικό νόμο που ενυπάρχει σε κάθε έλλογο ον» [ΜΑΣΤ05].

«Ο Kant ορίζει τελικά την ηθική όχι ως επιστήμη των νόμων της φύσης, αλλά ως επιστήμη των νόμων της ελευθερίας, και την ηθικότητα ως μία πάλη ανάμεσα στις επιταγές της συνείδησης και τις ορμές της αισθητικότητας»[ΒΑΛΛ00].

Ο επίλογος της Κριτικής του πρακτικού λόγου αντικατοπτρίζει γλαφυρά την ολοκλήρωση της στροφής στο υποκείμενο που επέφερε η "Κοπερνίκεια επανάσταση" του Kant, τόσο στην γνωσιολογία όσο και στην ηθική: «Δυο πράγματα γεμίζουν την ψυχή με πάντοτε καινούριο και αυξανόμενο σεβασμό και θαυμασμό, όσο συχνότερα και σταθερότητα ασχολείται μαζί τους ο στοχασμός: ο εναστros ουρανός πάνω μου και ο ηθικός νόμος μέσα μου. Και τα δύο δεν χρειάζεται να τα αναζητώ και απλώς να τα υποθέτω έξω από το οπτικό πεδίο μου, σαν να ήταν κρυμμένα μέσα στα σκοτάδια ή στο υπερπέραν· τα βλέπω εμπρός μου και τα συνδέω αμέσως με τη συνείδηση της ύπαρξής μου. Το πρώτο αρχίζει από τη θέση που καταλαμβάνω στον εξωτερικό κόσμο και διευρύνει τη συνάφεια στην οποία βρίσκομαι προς το απείρως μεγάλο, με κόσμους πέρα από κόσμους και συστήματα συστημάτων, και επιπλέον ακόμη στους απέραντους χρόνους της περιοδικής τους κίνησης, της αρχής και της διάρκειάς τους. Το δεύτερο αρχίζει από τον αόρατο εαυτό μου, την προσωπικότητά μου, και με παρουσιάζει σε έναν κόσμο που έχει αληθινή απεραντοσύνη αλλά είναι μόνο για τον νου αισθητός, και με τον οποίο (αλλά μέσω αυτού συγχρόνως και με όλους εκείνους τους ορατούς κόσμους) αναγνωρίζω τον εαυτό μου όχι, όπως εκεί, σε μια απλώς τυχαία, αλλά σε μια καθολική και αναγκαία συνάφεια.»[KANT04]

Αυτές οι καντιανές ιδέες διαμόρφωσαν κατά πολύ ή αλλιώς επηρέασαν όλη την επιχειρηματολογία και ανάλυση της μεταγενέστερης φιλοσοφίας. Οι ιδιαιτερότητες του Καντ και της φιλοσοφίας του, πυροδότησαν άμεση και διαρκή διαμάχη. Παρόλα αυτά, η άποψη που αυτός διατηρούσε ότι ο νους από μόνος του συμβάλλει αποκλειστικά στη γνώση του (και ως εκ τούτου αυτή η γνώση υπόκειται σε περιορισμούς που δεν μπορεί να ξεπεράσει), ότι η ηθική έχει τις ρίζες της στην ανθρώπινη ελευθερία, ενεργώντας αυτόνομα και σύμφωνα με έλλογες ηθικές αρχές καθώς και ότι η φιλοσοφία εμπεριέχει αυτό-κριτικές διαδικασίες, αναδιαμόρφωσαν οριστικά τη φιλοσοφία του σύγχρονου κοινωνικό-οικονομικού γίνεσθαι. Οι διαδικασίες οι οποίες συντέλεσαν στο να επιτευχθεί αυτή η αναδιαμόρφωση θα το δούμε στα παρακάτω κεφάλαια όπου αναλύεται καλύτερα η εφαρμογή των πρότυπων και κριτηρίων στις σύγχρονες μορφές της δεοντολογικής υπόστασης των κοινωνιών.

1.3.2. Η Μεταβιομηχανική Περίοδος των Οικονομικών

Στα σύγχρονα οικονομικά της ευημερίας καθώς και στην εν γένει οικονομική σκέψη παρατηρείτε βάσει των παραπάνω πηγών ότι τόσο η ηθική σχόλη του ωφελιμισμού η σεινεπειοκρατίας, της δεοντολογίας, του ορθολογισμού και άλλων μικρότερης εμβέλειας ηθικών σχολών επηρέασαν την οικονομική βάση αλλά όχι τόσο που θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε ως μία υπαίτια για την οικονομική ηθική του σήμερα. Η σύγχρονη οικονομική επιστήμη καθώς και η γένεση της οικονομικής σκέψης στον σημερινό κόσμο προέρχεται μάλλον α) από ένα συνοθύλευμα επαναστάσεων όπως της βιομηχανικής το 1780 και της Γαλλικής το 1789¹⁷ και β) από την καθιέρωση του θεσμού των ανώνυμων εταιριών¹⁸.

Ο όρος βιομηχανική επανάσταση μας παραπέμπει σε μια αλλαγή απότομη και γρήγορη. «*Η βιομηχανική επανάσταση είναι ταυτόχρονα και μια διαδικασία συνεχής μέσα στο χρόνο που η προϊστορία της μπορεί να αναχθεί από 1000 μ.Χ. όπου περιλαμβάνει μια διαδικασία αλυσιδωτών αλλαγών. γρήγορης ανάπτυξης (13ος, 16ος, τελευταίες δεκαετίες του 17ου αιώνα), αλλά και φάσεις ύφεσης και στασιμότητας (14ος, 17ος αιώνας)*»[ΡΗΓΓΙχχ].

Έτσι προσεγγίζοντας την βιομηχανική επανάσταση θα πρέπει να διακρίνουμε την διαλεκτική σχέση που υπάρχει ανάμεσα στην μεγάλη διάρκεια, που χαρακτηρίζεται από αργές διαδικασίες πολύ λίγο επαναστατικές, και στην μικρή διάρκεια στην οποία πραγματοποιούνται μια σειρά από εκρηκτικά γεγονότα. «*Στην μακρά διάρκεια ανήκουν οι αλλαγές «στην γεωργία, (η διαδικασία των περιφράξεων έχει αρχίσει από τον 16ο αιώνα), επίσης οι αλλαγές στις νοοτροπίες, η ανάδυση των νέων κοινωνικών στρωμάτων και η επικράτηση μιας ηθικής που πιστεύει στον ορθολογισμό στο κέρδος και στην εργασία. Από την άλλη η εφαρμογή νέων καινοτομιών στην παραγωγή (ατμός), η δημιουργία του πολιτικού πλαισίου, οι αλλαγές στην οργάνωση της παραγωγής ή η ευνοϊκή συγκυρία που οδήγησε στην διεύρυνση των αγορών ,ανήκουν στην μικρή διάρκεια*»[ΡΗΓΓΙχχ]. Στο πέρας της βιομηχανικής επανάστασης δημιουργήθηκε η εποχή του φιλελευθερισμού (1850-1875). Αυτή η περίοδος αρχίζει μετά την επανάσταση του 1848 και τελειώνει με το ξέσπασμα της κρίσης το 1873 που οδήγησε σε μια παρατεταμένη οικονομική ύφεση διάρκειας περίπου 20 χρόνων.

Στην περίοδο του φιλελεύθερου θριάμβου η οικονομία στηριζόταν στην χωρίς φραγμούς ανταγωνιστική ιδιωτική επιχείρηση που παρέμενε μέχρι τη δεκαετία του 1870 μικρού ή μεσαίου μεγέθους και βεβαίως στη φάση αυτή δεν υπάρχει κρατικός παρεμβατισμός. Στον τεχνολογικό τομέα η περίοδος αυτή χαρακτηρίζεται ως «*εποχή του σιδηροδρόμου*».

¹⁷ Η οποία ήταν μια κοινωνική επανάσταση της αστικής τάξης ενάντια στην φεουδαρχία προετοιμάζοντας το έδαφος για την το άνοιγμα της αγοράς στην ελεύθερη διακίνηση των εμπορευμάτων

¹⁸ Αντικείμενο που αναλύεται στο 2.1 κεφάλαιο ενότητα «θεσμός των Α.Ε.»

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός έχει ταυτισθεί με μείωση του κρατισμού, περιορισμό των παρεμβάσεων του κράτους στην οικονομία και απελευθέρωση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας από την γραφειοκρατία και τις ασφυκτικές διοικητικές ρυθμίσεις. Συνοψίζεται συνήθως στη φράση "laissez faire - laissez passer", που θεωρείται το βασικό σύνθημα του ελεύθερου εμπορίου. Ο φιλελευθερισμός δεν παρέμεινε βέβαια σταθερός. Κατά τη διάρκεια ιδίως του 19ου αιώνα ο χαρακτήρας του αλλοιώθηκε σημαντικά. Ενώ είχε ξεκινήσει ως θεωρία πολιτικής ηθικής που έδινε έμφαση στις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, το πλούσιο αυτό περιεχόμενό του άρχισε σιγά σιγά να συρρικνώνεται και ο ίδιος να παίρνει τη μορφή οικονομικής και πολιτικής - κομματικής ιδεολογίας. Το αποτέλεσμα αυτό προέκυψε βαθμιαία, καθώς από όλες τις αρχές του φιλελευθερισμού δόθηκε περισσότερη έμφαση στην ελευθερία του κάθε ανθρώπου να διαμορφώνει τη ζωή του όπως του αρέσει και ιδίως στην ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα του ατόμου και στον περιορισμό των κρατικών επεμβάσεων σε κοινωνία και οικονομία. Η μεταβολή αυτή σήμαινε όχι μόνο μείωση της σημασίας της ισότητας αλλά και αλλοίωση της έννοιας της ελευθερίας: ενώ αρχικά η ελευθερία γινόταν αντιληπτή ως αυτονομία, ως ατομικός και συλλογικός αυτοκαθορισμός που εκδηλωνόταν ιδίως ως θέσπιση γενικών νόμων, οι νόμοι από καθορισμοί της ελευθερίας άρχισαν να θεωρούνται περιορισμοί της. Τη ρύθμιση της κοινωνικής συμβίωσης η συρρικνωμένη αυτή μορφή φιλελευθερισμού εμπιστεύθηκε έτσι λιγότερο στην πολιτεία και στους νόμους της και περισσότερο στην κοινωνία και στην αγορά .

Πατέρας του φιλελευθερισμού θεωρήθηκε, ο Άγγλος οικονομολόγος ο Ανταμς Σμίθ, που υποστήριζε αυτές τις ιδέες από το 1776, όπου βρήκαν απήχηση και κυριάρχησαν έως τις αρχές του 19ου αιώνα στην Αμερική. Ο φιλελευθερισμός υποστήριζε τις ιδιωτικοποιήσεις δημοσίων οργανισμών, νοσοκομείων, ασφαλιστικών εταιριών, τραπεζών, μέσων μεταφοράς την κατάργηση του κρατικού παρεμβατισμού στα οικονομικά ζητήματα, καθώς και την κατάργηση των ορίων, των φραγών, των δασμών στο εμπόριο, την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών με σκοπό να ενθαρρύνει τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Εκεί ακριβώς που απέτυχε ο πρώιμος φιλελευθερισμός πέτυχε ο καπιταλισμός. Αναμφίβολα ο καπιταλισμός είναι η πιο πετυχημένη μορφή πλουτισμού της σύγχρονης οικονομίας. Ξεκίνησε στην Ευρώπη τη δεκαετία του 1920, έφτασε στο απόγειό του τη δεκαετία του 1950-60, από το 1980 άρχισε να φθίνει. Η επανάσταση της πληροφορικής και της επικοινωνίας προκάλεσαν τα περίφημα «big bang» των δύο κύριων νευρικών συστημάτων των μοντέρνων κοινωνιών: των οικονομικών αγορών και των πληροφοριακών δικτύων.

Η κοινωνία της πληροφορίας στηριγμένη σε ένα μετακαπιταλιστικό σύστημα διάρθρωσης της οικονομικής παραγωγής, κάνει δυναμικά την εμφάνισή της. Σήμερα η δύναμη που προσδιορίζει τις παραγωγικές δυνάμεις και τις παραγωγικές σχέσεις δεν είναι πια η μαζική παραγωγή και το εμπόρευμα, οι δύο αξίες που καθιέρωσαν τον καπιταλισμό, αλλά οι αγορές χρήματος και κεφαλαίων. Όσο καιρία ήταν η διάγνωση του Μαρξ , πως το καπιταλιστικό σύστημα χαρακτηρίζεται από αστάθεια και αντινομίες, άλλο τόσο εμπειρικά αποδεδειγμένη είναι η διαπίστωση πως ο καπιταλισμός καταφέρνει να αναγεννάτε και να εκκλήσει με την ευρηματικότητά του. Το καπιταλιστικό σύστημα απεδείχθη μια απίστευτη μηχανή παραγωγής πλούτου. Αυτό καταμαρτυρούν οι πέντε τελευταίες δεκαετίες και οι πέντε τελευταίοι αιώνες. Είναι όμως παράλληλα και μια τρομερή μηχανή δημιουργίας φτώχειας και ανισότητας που εξαρθρώνει τα πιο αδύναμα παραγωγικά συστήματα. Δημιουργεί νέες ανάγκες και οξύνει τις παλιές. Εφαρμόζει επαναστατικές καινοτομίες στην τεχνολογία, τροποποιεί τα προϊόντα, αλλάζει τις μόδες, δημιουργώντας νέες δραστηριότητες και νέους ευνοούμενους, ενώ κάνει να ατονούν παραγωγικοί τομείς, ακόμη και ολόκληρες χώρες.

Ο μικροαστικός φιλελευθερισμός που παρουσιάστηκε ως ιδεολογία, τον 18^ο αιώνα, σήμερα ονομάζεται νεοφιλελεύθερος καπιταλισμός. Έχοντας ως ιδεολογικό υπόβαθρο, τις αναζητήσεις του Friedrich von Hayek και των οικονομολόγων της αυστριακής σχολής, τις απόψεις του μονεταριστή Milton Friedman και των θεωρητικών της σχολής του Σικάγο, καθώς και τις ριζοσπαστικές προτάσεις των υποστηρικτών της ιδιωτικοποίησης και της κατάργησης των κρατικών ρυθμίσεων, αποτελεί σήμερα την κυρίαρχη πραγματικότητα. Το σύνολο των σφαιρών της κοινωνίας, η επιστήμη, η πολιτική, η κουλτούρα, η φύση έχουν ήδη υποταχτεί άμεσα και όχι πλέον έμμεσα όπως στο παρελθόν, στην αγορά. Όλα γίνονται αναπόσπαστο στοιχείο της λογικής του Κεφάλαιου.

Αφού κατόρθωσε να απαλλαγεί από κάθε ρύθμιση όχι μόνο πολιτική αλλά και ηθική, δεν αντισταθμίζεται πλέον από άλλες αρχές παρά μόνο αυτές του εσωτερικού πυρήνα του. Όλα στοχεύουν στη συσσώρευση μιας οικονομικής δύναμης που την ίδια ώρα μετατρέπεται σε πολιτική, επιστημονική και πολιτιστική αφού όλα αυτά πλέον συγχέονται και συγχωνεύονται. Κυρίαρχο μοτίβο των νεοφιλελεύθερων θεωρητικών είναι πως με την παγκοσμιοποίηση της οικονομίας εκπίπτει ιστορικά το πεδίο του κράτους-έθνους και συνεπώς το σύνολο των θεσμών που συνδέονται με αυτόν. Ο νεοφιλελευθερισμός προεξοφλώντας ότι η ανάπτυξη με μοχλό το κράτος είναι αδύνατη ή απατηλή, καταγγέλλει ότι κάθε μορφή κρατικής παρέμβασης αποφέρει πληθωρισμό, αύξηση των ελλειμμάτων και οικονομική χρεοκοπία. Η αντιπαράθεση με το κοινωνικό κράτος αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικότερα νεοφιλελεύθερα γνωρίσματα. Το κράτος πρόνοιας θεωρείται πηγή όλων των δεινών. Για τους νεοφιλελεύθερους μοναδικός δρόμος για την ευημερία και την ανάπτυξη είναι ο δρόμος της ελεύθερης και ανεξέλεγκτης οικονομίας της αγοράς, οι μειωμένες δημόσιες δαπάνες, η ορθολογική φορολογία, και επιλεκτική παροχή κοινωνικής προστασίας σε όσους την έχουν «πραγματικά» ανάγκη. Το κράτος παρουσιάζεται ως η ουσία του προβλήματος.

Η δυναμική που διασφάλιζε στις δυτικές κοινωνίες τη σταθερότητα αλλά και την αναγκαία εξισορρόπηση ανάμεσα στη δυναμική της ατομικής συσσώρευσης και στην κοινωνική δυναμική που επεδίωκε να θέσει ξανά τον ιδιωτικό πλούτο στην υπηρεσία του κοινωνικού συνόλου, έχει παραχωρήσει τη θέση της στη δυναμική της αποσάθρωσης των κοινωνικών δομών. Το αμερικάνικο οικονομικό κραχ στις αρχές του 20^ο αιώνα έδειξε ότι μπορεί να επηρεάσει την παγκόσμια οικονομία καθώς και να υποδαυλίσει την ηθική των οικονομικών σε ολόκληρη την ανθρωπότητα.

1.4 Συμπεράσματα

Οι θεωρίες και θεωρήσεις περί οικονομικής ηθικής αποτελούν την βάση της κατανόησης και καταγωγής της σύγχρονης οικονομικής ηθικής. Οι ηθικές θεωρίες και θεωρήσεις φαίνεται καθαρά πως δεν μπόρεσαν να εκφραστούν σε ένα κανονιστικό πλαίσιο ενδεδειγμένο και οριοθετημένο. Η ηθική και η μηχανική προσέγγιση είναι ένα κομμάτι της οικονομικής θεωρίας που πρέπει να αλληλοσυμπληρώνεται και όχι να αντικρούονται. Το έλλειμμα των σύγχρονων οικονομικών βασίζεται σε αυτή ακριβώς την παραπάνω υπόθεση.

Ένα άλλο επιπλέον σημείο όπου χρήζει ιδιαίτερης προσοχής είναι ότι όσο το νομοθετικό πλαίσιο προσπαθεί να σταθεί σε πιο οικονομικά ορθολογικές βάσεις αντιμετώπισης της ανήθικης συμπεριφοράς τόσο περισσότερο αποκλίνει από την ηθική. Όσον αφορά τις σχολές του ωφελιμισμού και της δεοντολογίας φαίνεται πως επηρέασαν την φιλοσοφία της σύγχρονης οικονομικής ηθικής. Αυτό οφείλεται στα μεσοδιαστήματα από το 1000 μ.Χ. έως το 1900 μ.Χ. όπου υπήρξαν κοινωνικές και διαστρωματικές εκρήξεις οδηγώντας στην ανάγκη εγκαθίδρυσης μιας νέας ηθικής.

Η έλλειψη όμως παραμετροποίησης των παραγόντων που σχετίζονται με την ποσοτική και ποιοτική μετάβαση της οικονομίας από το φεουδαρχικό σύστημα στο φιλελεύθερο καπιταλιστικό, συντέλεσαν στην δημιουργία μιας φιλοσοφίας βασισμένης στο κέρδος στην ορθολογικότητα και στην εργασία.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στο συμπέρασμα ότι στην σύγχρονη οικονομική θεωρία, η μηχανική και η ηθική προσέγγιση δεν αποτέλεσαν την βάση μιας εναρμονισμένης αλληλεπίδρασης αλλά μιας βάσης μεγιστοποίησης της ατομικής ωφελιμότητας. Έτσι, εφόσον η μηχανική προσέγγιση κατάφερε να λύσει πολλά από τα θέματα που αφορούν την μεγιστοποίηση της παραγωγής και του κέρδους με το λιγότερο δυνατό κόστος, είναι προφανές ότι επικράτησε στην σύγχρονη μορφή του οικονομικού συστήματος.

Κεφάλαιο 2^ο Επιχειρηματική Ηθική

Στο κεφάλαιο αυτό περιγράφεται η σχέση του οργανωμένου κράτους με τις επιχειρήσεις και την κοινωνία καθώς και πώς αυτό συντέλεσε στην γένεση της κουλτούρας της επιχειρηματικής ηθικής.

2.1 Τα Κρατικά Σκάνδαλα και ο θεσμός των Ανωνύμων Εταιριών

Η ηθική ως κλάδος της φιλοσοφίας είναι εξαιρετικά δύσκολο να εκφραστεί σε ένα πρακτικό επίπεδο που επιβάλλει ένα συγκεκριμένο σύστημα αξιών της οικονομικής επιστήμης. Η δυσκολία γίνεται εντονότερη όταν πρέπει να καθορίσει ηθικές συμπεριφορές μέσα στο νομικό πλαίσιο του κράτους και της επιχείρησης. Η εφικτότητα ή όχι της ηθικής, να προσαρμόζεται σε ένα αυστηρά καθορισμένο πλαίσιο, φαίνεται καθαρά αν μελετηθεί η σχετικά σύγχρονη Αμερικάνικη οικονομική ιστορία και ο ρόλος αυτής, στην πολυδιάστατη ηθική του σήμερα.

Στις αρχές του 20^ο αιώνα και μετά το πέρας του Α παγκοσμίου πολέμου η Αμερική και η Ιαπωνία βρίσκονταν σε πλεονεκτική οικονομική θέση σε σχέση με την ευρωπαϊκή κοινότητα. Η εξαθλιωμένη οικονομική και ψυχολογική κατάσταση που είχε περιέλθει η Ευρώπη λόγω του πολέμου, δεν της άφηναν περιθώρια οικονομικής ανάπτυξης. Η αλματώδης ανάπτυξη της Ιαπωνικής Βιομηχανίας, παρά την έλλειψη ντόπιων πρώτων υλών, δημιούργησε συσσώρευση πλούτου (από πώληση όπλων) που επενδύθηκε με δανειοδότηση σε χώρες που είχαν εμπλακεί σε προηγούμενους πολέμους. Στην Ασία και στον ειρηνικό, μόνος σοβαρός αντίπαλος της ήταν οι Η.Π.Α. . Καθώς τα πεδία των μαχών και οι ζημιές ήταν μακριά τους, ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος δεν είχε ενοχλήσει ιδιαίτερα τις ηνωμένες πολιτείες. Ενώ οι ευρωπαϊκές βιομηχανίες καταστρέφονταν η αμερικάνικη οικονομία αναπτυσσόταν. Κέρδισε από τον πόλεμο με την μέθοδο των επιδοτήσεων και της προστασίας. Τα αμερικάνικα προϊόντα ρίχνονταν στις αγορές και εκτόπιζαν τα ευρωπαϊκά. Στην πραγματικότητα οι Ηνωμένες Πολιτείες είχαν κηρύξει έναν ανελέητο παγκόσμιο οικονομικό πόλεμο με σκοπό την κυριαρχία τους πάνω στην γη. Οι μόνοι ευρωπαίοι που πουλούσαν, ήταν αυτοί που διέθεταν πρώτες ύλες για την παραγωγή των τελικών προϊόντων.

Για να πετύχει η Αμερικάνικη επιθετική πολιτική πωλήσεων χρειαζόταν αυτοματισμός στην βιομηχανία και υπερπαραγωγή. Η τυποποίηση των προϊόντων¹⁹, ήταν πλέον ο μόνος τρόπος πραγμάτωσης του επιδιωκόμενου στόχου [ΜΟΥΤ09]. Το 1921 αναλαμβάνει ως Υπουργός Εμπορίου ενώ το 1928 εκλέγεται πρόεδρος των Η.Π.Α.. Τυποποίηση και υπερπαραγωγή πραγματοποιούνται χάριν σε μια ασυλλόγιστη κρατική πολιτική δανειοδοτήσεων. Όμως η υπερπαραγωγή απαιτούσε τεράστιες ποσότητες Α' υλών.

Η υπερβολική ζήτηση, έκανε τις τιμές τους να ανεβαίνουν σε εξωπραγματικά επίπεδα, πολύ πιο πάνω από τα φυσιολογικά. Κάποια στιγμή η υπερπαραγωγή έφτασε στο σημείο να ξεπεράσει τα όρια της ζήτησης. Βιομηχανίες και αγρότες δυσκολεύονταν να προωθήσουν τα προϊόντα τους στην αγορά. Ιδιαίτερα ο αγροτικός πληθυσμός βρέθηκε σε δύσκολη θέση, καθώς το ανέβασμα του βιοτικού επιπέδου μείωνε την κατανάλωση δημητριακών.

¹⁹ Οπου είχε βρει θερμό υποστηρικτή στο πρόσωπο ενός μεταλλειολόγου και μεγαλέμπορου Χέρμπερτ Χούβερ, μεγαλοπαράγοντα των Ρεπουμπλικάνων .

Ο τρελός ρυθμός ανάπτυξης και υπερπαραγωγής είχε μεταφερθεί και στο χρηματιστήριο. Καθώς οι τιμές των πρώτων υλών και των τελικών προϊόντων ανέβαιναν, ανέβαιναν και οι τιμές των μετοχών.

Η πλαστή υπεραξία τους ήταν τρομερά δυσανάλογη προς την πραγματική²⁰. Όμως πολλές επιχειρήσεις λόγω των αδιανέμητων εμπορευμάτων τους, αντιμετώπιζαν έλλειψη ρευστότητας με αποτέλεσμα να μην ανταποκρίνονται στις δανειακές υποχρεώσεις τους. Οι Τράπεζες και οι δανειστές πίεζαν για τις δόσεις των δανείων και τους τόκους. Η κυβέρνηση του προέδρου Χέρμπερτ Χούβερ δεν ενημερώθηκε έγκαιρα για την κατάσταση που επικρατούσε. Αντιμετώπισε τα πρώτα συμπτώματα της κρίσης με εκφώνηση λόγων γεμάτων αισιοδοξία[ΜΟΥΤ09]. Μοναδική διέξοδος για όλους όσους χρωστούσαν ήταν να πουλήσουν μετοχές . Στις 24 Οκτώβρη 1929, στην Wall Street, όπου βρίσκεται η έδρα του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης έγινε αναγκαστική εκποίηση 19 εκατομμυρίων μετοχών. Μέσα σε λίγες ώρες, οι τιμές κατρακύλησαν κάτω από την πραγματική τους αξία και χάθηκε επενδυμένη υπεραξία 23 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Μέσα στην ίδια μέρα καταστράφηκαν 50,000 μικρές επιχειρήσεις . Ήταν το περίφημο "Κραχ της Νέας Υόρκης ", που επέφερε αλυσιδωτές καταστροφές.

Το κομβικό σημείο όπου έπρεπε να εφαρμοστεί ένα σύστημα ηθικών αξιών αλλά και μία πολιτική όσον αφορά την αποτελεσματικότητα, δεν υποστηρίχτηκε από την δομή του αμερικάνικου νομικού πλαισίου.

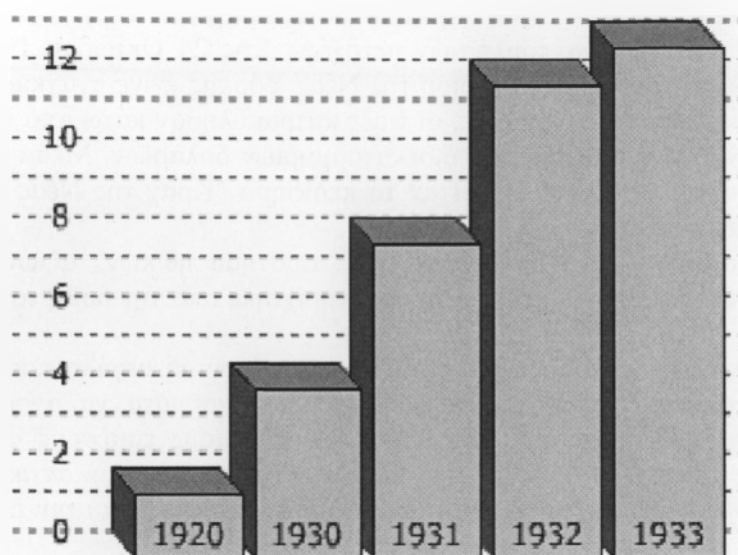
Το αποτέλεσμα ήταν να κλείσουν τεράστιες επιχειρήσεις επιφέροντας μεγάλο ποσοστό ανέργων. Ακολούθησε η υποκατανάλωση , αφού οι άνεργοι δεν είχαν χρήματα να αγοράσουν. Και η υποκατανάλωση έφερε και μείωση των δημοσίων εσόδων από τους έμμεσους φόρους και την κάθετη πτώση των τιμών των πρώτων υλών, που έμεναν αδιάθετες. *«Αναγκαστικά η κυβέρνηση αύξησε τους άμεσους φόρους επιτείνοντας την φτώχεια , ενώ η κρίση έπληξε και την Ευρώπη , από το 1931»* [ΜΑΘΙ07].

Αποτελέσματα του κραχ στην Αμερική σε αριθμούς

- 12.000.000 έμειναν άνεργοι
- 12.000 έχαναν την δουλειά τους κάθε μέρα
- 50.000 επιχειρήσεις κήρυξαν πτώχευση
- 1.616 τράπεζες πτώχευσαν
- 1 στους 20 γεωργούς έχασε την κατοικία του
- 23.000 αυτοκτονίες

²⁰ Υπολογίζεται ότι μέσα στους πρώτους εννέα μήνες του 1929 , οι τιμές των μετοχών πήραν επάνω 83%. Μια μετοχή ονομαστικής αξίας 20 και 30 δολαρίων, έφτασε την πρωτοχρονιά του 1929 να πουλιέται 100 \$ και τον Οκτώβρη 183 \$. από:http://www.geocities.com/akourtesis/the_ny_crash.htm.

2.1 Κατάσταση άνεργων στην Αμερική την περίοδο 1920-33(σε εκατομμύρια) «Βλέπε http://www.geocities.com/akourtesis/the_ny_crash.htm»

The rise of unemployment in America (in millions)

«Ας σημειωθεί ότι οι βασικοί δείκτες της Wall Street “έπιασαν” και πάλι τα προ κραχ επίπεδα του Σεπτεμβρίου 1929, το 1954, δηλαδή 25 χρόνια μετά. Το αξιοπερίεργο είναι ότι πολλές ευρωπαϊκές αγορές είχαν ήδη σημειώσει ιστορικά υψηλές τιμές πριν τη Wall Street. Το γερμανικό χρηματιστήριο είχε ήδη σημειώσει υψηλά επίπεδα τιμών τον Μάιο του 1927 και οδηγήθηκε σε κατάρρευση (με παρόμοια παρέμβαση μέσω επιτοκίων) μαζί με τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης. Τα οικονομικά προβλήματα και η κατάρρευση του γερμανικού νομίσματος είχε σαν αποτέλεσμα τεράστια κρίση στην Γερμανία που οδήγησε στην αναρρίχηση του Χίτλερ και το Γ’Ράιχ»[ΕΘΝΟ99].

Τα γεγονότα του Οκτωβρίου 1929 χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και ανάλυσης καθώς πολλά από τα χαρακτηριστικά της χρηματιστηριακής μανίας της δεκαετίας του 1920 επαναλήφθηκαν τόσο κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960 (που οδήγησε στο BearMarket του 1966-74 όσο και της δεκαετίας του 1990[ΒΑΣΙ02] καθώς και την μεγαλύτερη πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου το 1999. Το κραχ του 1929 και των μεταγενέστερων αυτού αναγκάζουν τα οικονομικά συστήματα να τεθούν σε ‘διαθεσιμότητα’ για μια περίοδο λόγω του ότι το εργατικό δυναμικό δεν είναι δυνατόν να αφομοιωθεί στην επιχειρηματική διαδικασία.

Αυτό δεν έχει επίπτωση μόνο σε επιχειρηματίες και εργαζομένους αλλά και σε έμμεσα μέλη της κοινωνίας όπως συνταξιούχους, παιδιά, άνεργους, άτομα με ειδικές ανάγκες κ.α.. Παρατηρώντας προσεκτικά τις κινήσεις των κρατών και την οδήγηση τους σε καταστάσεις οικονομικού σκοταδισμού για τους πολίτες καθώς και σε δεκαετίες ανάρρωσης του οικονομικού συστήματος διαφαίνονται τα εξής :

- Η οικονομική κατάσταση του κράτους έχει άμεση σχέση με αυτή των επιχειρήσεων
- Αν δεν υπάρχει κρατικό νομικό πλαίσιο προστασίας της επιχείρησης σε περιόδους ύφεσης τότε η οικονομία του κράτους κατακρημνίζεται
- Η ανάγκη για να εγκαθιδρυθεί μια ηθική όπου οι βάσεις της θα είναι ένα αποτέλεσμα παραμέτρων κοινώς αποδεκτού, είναι επιτακτική.
- 'συμφωνίες κυρίων' ή 'συμφωνίες κάτω από το τραπέζι' μεταξύ κράτους και μεγαλοεπιχειρηματιών (εννοώντας την ολοκληρωτική ευθύνη που είχε η κεντρική τράπεζα της Αμερικής στο κραχ το 1929 καθώς και η αμερικάνικη κυβέρνηση) υποδαυλίζουν και ποδηγετούν ανθρώπινα δικαιώματα, παγκόσμιες οικονομίες καθώς και νομικά πλαίσια που αναδιαμορφώνονται και μετεξελίσσονται περιέχοντας όλο και μεγαλύτερη δόση ηθικής για το κοινωνικό σύνολο και όχι για αυτούς που διαπράττουν κοινωνικά και οικονομικά εγκλήματα.

Η κρατική ηθική αφού δεν μπόρεσε να αντισταθμίσει τους παράγοντες της πτώσης της έκανε ένα μεγάλο βήμα ως προς την εθνική της πολιτική. Το λεγόμενο New deal μετά το κραχ του 1929 όχι μόνο δεν απέτρεψε τις επόμενες οικονομικές κρίσεις αλλά ενέτεινε το φαινόμενο της ισχυροποίησης αυτών που επωφελήθηκαν από το κραχ. Με αυτόν τον τρόπο η αμερικανική κυβέρνηση θέλησε να ισχυροποιήσει τις επιχειρήσεις τόσο ώστε πλέον να μπορούν να υπάρχουν σε διεθνές επίπεδο. Για να μπορούν όμως να υπάρξουν έπρεπε να βασίζονται σε ένα δίκαιο όπου και να μπορούν και να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους αλλά και να είναι κοινωνικά αποδεκτές. «*Με το πρόσχημα της ανάπτυξης η αμερικάνικη κυβέρνηση κατάφερε την μείωση των δασμών το 1948 ιδρύοντας την 'Γενική συμφωνία δασμών και εμπορίου' η οποία επέτρεπε τις μεταφορές αγαθών από χώρα σε χώρα χωρίς να επιβαρύνονται οικονομικά οι εταιρίες*»[ΜΠΑΚ04]. Το ερώτημα που γεννάται σε αυτό το σημείο είναι γιατί τι αμερικάνικο κράτος θέλησε να βοηθήσει τις επιχειρήσεις να αποκτήσουν δύναμη. Η απάντηση δεν είναι απλή, είναι όμως ξεκάθαρη. Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα θα πρέπει να παραθέσουμε την ιστορία του θεσμού των ανώνυμων εκταρίων σε μια συνοπτική προεπισκόπηση.

Ο θεσμός των Ανώνυμων Εταιριών ²¹.

Η ιδιοφυής σύλληψη της λειτουργίας των επιχειρήσεων ως εταιρικές μορφές και ο λόγος της απίστευτης ισχυροποίησής τους στους τελευταίους τρεις αιώνες ήταν - και εξακολουθεί να είναι - η ικανότητά τους να συνδυάζουν το κεφάλαιο, άρα και την οικονομική εξουσία, απεριόριστων ανθρώπων. Οι πρώτες ανώνυμες εταιρίες δημιουργήθηκαν το 16^ο αιώνα. Έως τότε ήταν ξεκάθαρο ότι οι συνεταιρισμοί, που δύσκολα μπορούσαν να αποσπάσουν περαιτέρω κεφάλαια από τον σχετικά περιορισμένο αριθμό μελών που πρακτικά μπορούσαν να διευθύνουν μια επιχείρηση από κοινού, ήταν ανεπαρκείς για τη χρηματοδότηση των νέων επιχειρήσεων μεγάλης κλίμακας της εκκολαπτόμενης βιομηχανίας. Το 1564 ιδρύθηκε η Mines Royal Company ως ανώνυμη εταιρεία, χρηματοδοτούμενη από 24 μετοχές με τιμή πώλησης 1.200 λίρες η καθεμία. Το 1565 η εταιρεία Mineral and Battery Works αύξησε το κεφάλαιό της διαθέτοντας στην αγορά (σε προνομακτική τιμή) 36 μετοχές τις οποίες είχε προηγουμένως εκδώσει. Η εταιρεία New River ιδρύθηκε ως ανώνυμη εταιρεία το 1606 για να μεταφέρει πόσιμο νερό στο Λονδίνο, μαζί με άλλα αγαθά γενικής χρήσης [HADD77]. Το 1688 λειτουργούσαν στην Αγγλία δεκαπέντε ανώνυμες εταιρείες, καμιά όμως δεν είχε περισσότερο από μερικές εκατοντάδες μέλη.

²¹ Αντλήθηκαν πολλές πληροφορίες και πηγές από το βιβλίο του Τζοελ Μπακαν [ΜΠΑΚ04]

Οι ανώνυμες εταιρείες άρχισαν να πολλαπλασιάζονται την τελευταία δεκαετία του 17^{ου} αιώνα, ενώ το συνολικό ποσό επενδύσεων σε ανώνυμες εταιρείες διπλασιάστηκε καθώς αυτή η μορφή επιχείρησης αποτέλεσε ένα δημοφιλές μέσο χρηματοδότησης αποικιακών επιχειρήσεων.

Η προσωπική εταιρεία παρέμενε η κυρίαρχη μορφή οργάνωσης της επιχείρησης, ωστόσο η ανώνυμη εταιρική επιχείρηση κέρδιζε σταθερά έδαφος απέναντί της.

Το 1712 ο Τόμας Νιουκόμεν (Thomas Newcomen) εφηύρε έναν ατμοκίνητο μηχανισμό για να αντλήσει νερό από ένα ορυχείο άνθρακα και, άθελά του, ξεκίνησε τη βιομηχανική επανάσταση. Τον επόμενο αιώνα η ατμοκίνηση τροφοδότησε την ανάπτυξη της βιομηχανίας μεγάλης κλίμακας στην Αγγλία και στις ΗΠΑ, επεκτείνοντας τα πεδία λειτουργίας της σε ορυχεία, υφάσματα (και στις σχετιζόμενες αγορές λεύκανσης υφασμάτων, τυποβαφία, βαφής κ.λπ.), εργοστάσια πρώτων υλών, ζυθοποιεία και αποστακτήρια²². Οι ανώνυμες εταιρείες πολλαπλασιάστηκαν καθώς αυτά τα μεγάλης κλίμακας έργα απαιτούσαν σημαντικά μεγαλύτερο επενδυτικό κεφάλαιο από αυτό που μπορούσαν να προσφέρουν οι προσωπικές εταιρείες. Στη μετα-επαναστατική Αμερική, μεταξύ των ετών 1781 και 1790, ο αριθμός των ανώνυμων εταιρικών επιχειρήσεων δεκαπλασιάστηκε από 33 σε 328 [BOWM96]. Στην Αγγλία, επίσης, με την ανάκληση του Bubble Act²³ το 1825 και την νομικά αποδεκτή πλέον σύσταση ανώνυμων εταιρειών, ο αριθμός των τελευταίων αυξήθηκε εντυπωσιακά, με αποτέλεσμα οι ύποπτες συναλλαγές και οι φούσκες να είναι συνηθισμένο φαινόμενο για άλλη μια φορά στον επιχειρηματικό κόσμο.

Οι μεγιστάνες των σιδηροδρόμων στις ΗΠΑ το 19^ο αιώνα, που κάποιιοι τους απέδιδαν τιμές ενώ άλλοι τους δυσφημούσαν διαρκώς, ήταν οι πραγματικοί δημιουργοί των εταιρειών της σύγχρονης εποχής. Λόγω του ότι η κατασκευή των σιδηροδρομικών δικτύων ήταν επιχείρηση-μαμούθ που απαιτούσε τεράστια ποσά επενδυτικού Κεφαλαίου²⁴, η βιομηχανία πολύ γρήγορα στηρίχθηκε στη μορφή της ανώνυμης εταιρικής επιχείρησης για τη χρηματοδότηση των λειτουργιών της. Στις ΗΠΑ η βιομηχανία σιδηροδρόμων άηθεσε τη δεκαετία του 1850 και τα κέρδη της εκτινάχτηκαν στα ύψη ξανά μετά τον εμφύλιο πόλεμο, με την τοποθέτηση από το 1865 ως το 1885 περισσότερων από εκατό χιλιάδων μιλίων ραγών. Όσο αναπτυσσόταν η βιομηχανία τόσο μεγάλωνε και ο αριθμός των ανώνυμων εταιρικών επιχειρήσεων [BOWM96]. Το ίδιο ίσχυε και στην Αγγλία, όπου από το 1825 ως το 1849 το Κεφάλαιο που συγκεντρώθηκε λόγω των σιδηροδρόμων, κυρίως μέσω των ανώνυμων εταιρειών, αυξήθηκε από τις 200 χιλιάδες λίρες σε 230 εκατομμύρια λίρες, δηλαδή περισσότερο από εκατό φορές [IREL96].

Ένα από τα σημαντικότερα δευτερεύοντα αποτελέσματα της δημιουργίας και της επέκτασης του σιδηροδρομικού δικτύου» σχολίασε ο Μ. Ριντ (M. C. Reed) στο βιβλίο του Railways and the Growth of the Capital Market, ήταν ο ρόλος του στην «ενίσχυση της ανάπτυξης μιας εθνικής αγοράς για τις μετοχές της εταιρείας» [IREL96]. Το σιδηροδρομικό δίκτυο στις ΗΠΑ και στην Αγγλία απαιτούσε περισσότερα επενδυτικά κεφάλαια από αυτά που μπορούσε να παρέχει η σχετικά μικρή ομάδα ανθρώπων που επένδυε στις ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Έως τα μέσα του αιώνα, με τις μετοχές των σιδηροδρόμων να κατακλύζουν τις αγορές και στις δύο χώρες, η μεσαία τάξη²⁵ άρχισε για πρώτη φορά να επενδύει σε μετοχές της εταιρείας.

Ωστόσο, υπήρχε ένα τελευταίο εμπόδιο για την ακόμη μεγαλύτερη συμμετοχή του κόσμου στο χρηματιστήριο. Όποιο ποσό και να επένδυε ένα άτομο σε μια εταιρεία, αυτό το άτομο ήταν προσωπικά υπεύθυνο, χωρίς κανένα όριο, για τα χρέη της εταιρείας.

²² John Lord, *Capital and Steam Power*, (1925), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.history.rochester.edu/stream/lord

²³ Νομός που υποχρέωνε όλες τις νέες εταιρείες που δεν ελέγχονταν από το κράτος, να προβούν σε δημόσια εγγραφή.

²⁴ Για την τοποθέτηση των ραγών, την κατασκευή τροχαίων υλικών τρένων και τη λειτουργία και τη συντήρηση των συστημάτων.

²⁵ Όπως δημοσίευσε η εφημερίδα *The Economist* εκείνη την περίοδο «όλοι αγοράζουν πλέον μετοχές ... φτωχοί υπάλληλοι, οι παραγιοί των λιανεμπόρων, υπηρέτες, χρεοκοπημένα άτομα - όλοι έχουν μπει στο κυνήγι απόκτησης χρημάτων» [IREL96].

Τα σπίτια, οι καταθέσεις και άλλα προσωπικά περιουσιακά στοιχεία του επενδυτή ήταν ελεύθερα προς διεκδίκηση από τους πιστωτές στην περίπτωση που μια εταιρεία χρεοκοπούσε, κάτι που σήμαινε ότι το άτομο κινδύνευε να καταστραφεί οικονομικά απλώς γιατί κατείχε κάποιες μετοχές μιας εταιρείας. Η αγορά μετοχών δε θα μπορούσε να γίνει πραγματικά ελκυστική επιλογή για την πλειονότητα του κόσμου αν δεν απομακρυνόταν ο συγκεκριμένος κίνδυνος, κάτι που σύντομα έγινε. Έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα μεγαλοεπιχειρηματίες και πολιτικοί υποστήριζαν με σθένος την αλλαγή της νομοθεσίας, προτείνοντας να περιοριστεί η ευθύνη των μετόχων στο ύψος του ποσού το οποίο είχαν επενδύσει στην εταιρεία. Υποστήριζαν ότι, αν ένα άτομο αγόραζε μετοχές αξίας 100 δολαρίων, τότε θα έπρεπε να οφείλει ακριβώς αυτό το ποσό και τίποτε παραπάνω, ανεξάρτητα από το τι θα συνέβαινε στην εταιρεία [ΜΠΑΚ04]. Οι υποστηρικτές της «περιορισμένης ευθύνης», όρος με τον οποίο έγινε γνωστή η ιδέα, θεωρούσαν ότι, για να προσελκύσει το χρηματιστήριο επενδυτές από τα μεσαία στρώματα, κάτι τέτοιο ήταν απαραίτητο. «Η περιορισμένη ευθύνη θα επέτρεπε σε όσους έχουν μέσο βιοποριστικό επίπεδο να αγοράσουν μετοχές στις ίδιες επενδύσεις που αγοράζει ο πλούσιος γείτονάς τους» ανέφερε η Εξεταστική Επιτροπή Συνεταιρισμών (Αγγλία) το 1851, κάτι που με τη σειρά του θα σήμαινε ότι «θα είχαν αυτοσεβασμό, θα ενισχυόταν η αυτοπεποίθησή τους και θα είχαν ένα επιπλέον κίνητρο να υποστηρίζουν τη διατήρηση της τάξης και να σέβονται τους νόμους της ιδιοκτησίας»²⁶.

Ωστόσο, η περιορισμένη ευθύνη είχε και τους επικριτές της. Οι αρνητικές κριτικές πατούσαν σε ηθικές αξίες, και στις δύο πλευρές του Ατλαντικού. Τα επιχειρήματά τους υποστήριζαν ότι λόγω της περιορισμένης ευθύνης οι επενδυτές παρέμεναν σώοι και αβλαβείς ακόμα και σε μια αποτυχία της εταιρείας στην οποία ήταν μέτοχοι, υπονομεύοντας κατ' αυτό τον τρόπο την ηθική αξιοπιστία κάθε ανθρώπου, μια αξία η οποία κυριαρχούσε στον εμπορικό κόσμο για αιώνες. Με την περιορισμένη ευθύνη στο προσκήνιο, οι επενδυτές μπορούσαν να είναι απερισκεπτα αδιάφοροι για την περιουσία των εταιρειών τους [ΜΠΑΚ04]. Ένας βουλευτής, μιλώντας ενάντια στην αποδοχή του μέτρου της περιορισμένης ευθύνης στην Αγγλία, τόνισε ότι ο κόσμος ήταν αρνητικός για το θεσμό αυτό καθώς ανέτρεπε «την πρώτη και μεγαλύτερη φυσική αρχή της εμπορικής νομοθεσίας ... δηλαδή, τη δέσμευση κάθε ανθρώπου να πληρώνει τις οφειλές της σύμβασης την οποία είχε συνάψει, εφόσον μπορούσε», αλλά και το ότι «με την περιορισμένη ευθύνη καθένας μπορούσε να εμπλέκεται σε εμπορικές συναλλαγές με περιορισμένο ρίσκο απώλειας αλλά απεριόριστες πιθανότητες κέρδους», ενισχύοντας έτσι «ένα σύστημα διεφθαρμένης και σπάταλης κερδοσκοπίας»²⁷.

Παρά τις αντιρρήσεις αυτές, η περιορισμένη ευθύνη συμπεριλήφθη στο νόμο για τις ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις, στην Αγγλία το 1856 και στις ΗΠΑ στο τελευταίο μισό του 19^{ου} αιώνα. Με την απομάκρυνση πλέον του ρίσκου επένδυσης, όσον αφορά τουλάχιστον το ύψος του ποσού που πιθανά να έχανε κάποιος επενδυτής, ο δρόμος ήταν ανοιχτός για τη μαζική συμμετοχή του κόσμου στο χρηματιστήριο, καθώς επίσης και για τη δυνατότητα οι επενδυτές να διευρύνουν τις περιουσίες τους. Ωστόσο, έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα οι ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις με ευρεία συμμετοχή του κόσμου ήταν λιγοστές στις ΗΠΑ. Πέρα από τη βιομηχανία του σιδηροδρομικού δικτύου, οι κυρίαρχες εταιρείες ήταν κατά βάση οικογενειοκρατούμενες, ενώ στην περίπτωση που υπήρχαν μετοχές η αγοραπωλησία τους γινόταν απευθείας μεταξύ ατόμων και όχι στα χρηματιστήρια.

²⁶ Εξεταστική επιτροπή για τον Νόμο των Αστικών Εταιριών, 1851, B.P.P., VII, vi. Όπως παρατίθεται στο Rob McQueen "Το εταιρικό δίκαιο στην μεγάλη Βρετανία και στις αποικίες της Αυστραλίας 1854-1920 : μια κοινωνική ιστορία" Griffith University, σελ 137.

²⁷ Όπως παρατίθεται στο Barbara Weiss (1986), "The hell of the English : Bankruptcy and the Victorian Novel" Lewisburg, Pa.: Bunkell University Press, σ.148,

Ωστόσο, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα οι μεγάλες ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις, με την ευρεία δημόσια διάθεση μετοχών στο κοινό, είχαν γίνει αναπόσπαστο στοιχείο του οικονομικού τοπίου [HORW87]. Στη διάρκεια των δεκαετιών του 1890 και του 1900 ο θεσμός της ανώνυμης εταιρικής επιχείρησης υπέστη δομικές αλλαγές. Όλα ξεκίνησαν όταν το Νιου Τζέρσι και το Ντέλαγουερ « την πρώτη πολιτεία γνωστή ως η πατρίδα των επιχειρήσεων»²⁸. Στην προσπάθειά τους να προσελκύσουν επιχειρήσεις στη δικαιοδοσία τους, κατήργησαν πολλούς περιορισμούς από τους νόμους που ίσχυαν για τις ανώνυμες εταιρείες. Ανάμεσα στα άλλα:

- Απέσυραν τους περιορισμούς σύμφωνα με τους οποίους οι επιχειρήσεις μπορούσαν να μετατρέπονται σε ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις μόνο για περιορισμένους και καθορισμένους σκοπούς, να υπάρχουν για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και να λειτουργούν μόνο σε συγκεκριμένες τοποθεσίες.

- Μείωσαν σημαντικά τους ελέγχους στις συγχωνεύσεις και στα κέρδη τους.

- Κατήργησαν το νόμο που απαγόρευε σε μια εταιρεία να έχει μετοχές σε μια άλλη.

Άλλες πολιτείες, φοβούμενες τον ανταγωνισμό με τα μεγαθήρια εταιρειών που δημιουργούνταν, σύντομα ακολούθησαν με παρόμοιες αναθεωρήσεις στους νόμους τους. Οι αλλαγές προκάλεσαν έκρηξη στη σύσταση εταιρειών αυτής της μορφής, καθώς οι επιχειρήσεις επιδίωκαν τις νέες ελευθερίες και εξουσίες που η νέα μορφή εταιρείας προσέδιδε. Σύντομα, ωστόσο, με τους σημαντικούς περιοριστικούς όρους για τις συγχωνεύσεις να έχουν εξαλειφθεί, ένας μεγάλος αριθμός μικρών και μεσαίου μεγέθους ανώνυμων εταιρειών ενσωματώθηκε σε ένα μικρό αριθμό μεγάλων εταιρειών -1.800 ανώνυμες εταιρείες συγχωνεύτηκαν σε 157 μεταξύ των ετών 1895 και 1904 [MARC98].

Σε λιγότερο από μία δεκαετία, η οικονομία των ΗΠΑ είχε αλλάξει εντυπωσιακά. Από τη μορφή στην οποία ατομικές επιχειρήσεις ανταγωνίζονταν ελεύθερα μεταξύ τους, πλέον η αγορά κυριαρχούνταν από σχετικά λίγες εταιρείες-κολοσσούς που καθεμιά ανήκε σε πολλούς μετόχους. Η εποχή του μονοπωλιακού καπιταλισμού είχε ξεκινήσει. *«Κάθε αποκλειστική αγορά είναι ο τάφος ενός μικρού μετόχου»* δήλωσε ο κυβερνήτης της Καλιφόρνια το 1873 Νιούτον Μπουθ (Newton Booth), σημαντικός μεταρρυθμιστής του σιδηροδρομικού δικτύου και πολέμιος των μονοπωλίων. Το μήνυμά του ήταν σαφές: στα μεγάλα πολυκλαδικά μονοπώλια οι μέτοχοι είχαν ελάχιστη ή καμία εξουσία και έλεγχο. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα τα πολυκλαδικά μονοπώλια ήταν ουσιαστικά «ενώσεις» χιλιάδων, ακόμη και εκατοντάδων χιλιάδων, ευρέως διασκορπισμένων, ανώνυμων μετόχων. Οι μέτοχοι δεν μπορούσαν να επηρεάσουν τις διοικητικές αποφάσεις ως άτομα, αφού η εξουσία τους ήταν υπερβολικά μικρή, ούτε μπορούσαν να δράσουν συλλογικά, καθώς ήταν σε μεγάλο βαθμό διασκορπισμένοι. Η συνεπακόλουθη απώλεια εξουσίας και έλεγχου των πολυκλαδικών μονοπωλίων κατέληξε να είναι προς όφελος των διαχειριστών τους. [ΜΠΑΚ04].

Το 1913 μια επιτροπή του Κογκρέσου που συστάθηκε για να ερευνήσει τα «οικονομικά τραστ», υπό τη καθοδήγηση του γερουσιαστή Αρσένε Πούχο (Arsene Pujo), ανέφερε :

*Κανείς από τους μάρτυρες που κλήθηκαν δεν μπόρεσε να αναφέρει έστω ένα περιστατικό στην ιστορία της χώρας στο οποίο οι μέτοχοι να κατάφεραν να ανατρέψουν την υπάρχουσα διοίκηση σε οποιαδήποτε μεγάλη μονοπωλιακή επιχείρηση, ούτε ποτέ έως τώρα φαίνεται να κατάφεραν να ελέγξουν αποτελεσματικά την υπάρχουσα διοίκηση μιας μονοπωλιακής επιχείρησης ώστε να εξακριβώσουν αν αυτή διευθύνεται με νόμιμο τρόπο ... Σε όλα τα μεγάλα πολυκλαδικά μονοπώλια με τους πολυάριθμους και διασκορπισμένους μετόχους ... η διοίκηση διαιωνίζεται στην πραγματικότητα μέσω της εξουσίας του πατρωναρίσματος, της αδιαφορίας των μετόχων και άλλων παραγόντων που ελέγχουν μια πλειοψηφία των μετοχών.*²⁹

²⁸ Σύμφωνα με τον σημερινό γραμματέα της πολιτείας για τις επιχειρήσεις, πηγή [ΜΠΑΚ04] σ. 20

²⁹ Όπως παρατίθεται στο βιβλίο του Edward Herman σ.7 , Corporate Power Cambridge : Cambridge University Press , 1981.

Οι μέτοχοι είχαν «εξαφανιστεί» από τις εταιρείες τις οποίες κατείχαν για πρακτικούς σκοπούς. Με τα πραγματικά άτομα, δηλαδή τους μετόχους, να έχουν παραγκωνιστεί με αποτελεσματικό τρόπο από αυτές, ο νόμος έπρεπε να βρει κάποιον άλλο, κάποιο άλλο «άτομο» να αναλάβει τα νομικά δικαιώματα και καθήκοντα που απαιτούνταν ώστε να μπορούν οι εταιρείες να λειτουργούν στην υπάρχουσα οικονομία. Αυτό το «άτομο» κατέληξε να είναι η ίδια η ανώνυμη εταιρική επιχείρηση. Μόλις το 1793 ένας καλός γνώστης του θεσμού των ανώνυμων εταιρειών διατύπωσε τη λογική της εταιρικής προσωπικότητας όταν όριζε την ανώνυμη εταιρική επιχείρηση ως εξής: *“Ένα σύνολο πολλών ανεξάρτητων ατόμων ενωμένων σε ένα σώμα, το οποίο καθοδηγείται από ένα συγκεκριμένο δόγμα, έχει αιώνια διαδοχή μέσω μιας τεχνητής μορφής και έχει το δικαίωμα, σύμφωνα με το νόμο, να δρα σε αρκετές περιπτώσεις ως άτομο, ειδικό στις περιπτώσεις απόκτησης και παραχώρησης ιδιοκτησίας, σύναψης συμβολαίων, υποβολής ή αποδοχής μηνύσεων, απόλαυσης προνομίων και ασυλίας από κοινού”* [IREL96].

Ένας άλλος ειδικός σημείωνε το 1825 ότι στους συνεταιρισμούς *«Ο νόμος είναι υπέρ των ατόμων»* από την άλλη, στις ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις *«αναγνωρίζει μόνο το δημιουργήμα του καταστατικού, το εταιρικό σώμα, και όχι τα άτομα»* [IREL96]. Έως το τέλος του 19^{ου} αιώνα, μέσω μιας περίεργης νομικής αλχημείας, τα δικαστήρια είχαν μετατρέψει τις ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις σε «άτομο», με τη δική του ταυτότητα³⁰, στο οποίο παραχωρούσαν την εξουσία, όπως σε ένα πραγματικό άτομο, να διεξάγει επιχειρησιακές δραστηριότητες στο όνομά του, να αποκτά περιουσιακά στοιχεία, να προσλαμβάνει υπαλλήλους, να πληρώνει φόρους και να παρευρίσκεται στα δικαστήρια για τη διεκδίκηση των δικαιωμάτων του και την υπεράσπιση των πράξεών του. Το άτομο-εταιρεία είχε πάρει τη θέση, τουλάχιστον βάσει νόμου, των πραγματικών ατόμων στους οποίους ανήκαν οι εταιρείες. Ιδωμένο ως οντότητα *«όχι φανταστική ή εικονική αλλά πραγματική, όχι τεχνητή αλλά φυσική»*, σύμφωνα με την περιγραφή ενός καθηγητή³¹ δικαίου το 1911, η ανώνυμη εταιρική επιχείρηση είχε επαναπροσδιοριστεί ως Ελεύθερο και ανεξάρτητο ον. Ήταν πλέον ξεπερασμένη η παλιά «θεωρία παροχών» (grant theory), η οποία προσδιόριζε τις ανώνυμες εταιρείες ως εργαλεία της κυβερνητικής πολιτικής που η δημιουργία τους ή όχι αποφασιζόταν από το κυβερνόν σώμα. Μαζί με τη θεωρία παροχών είχαν επίσης ξεπεραστεί και όλες οι λογικές που επέβαλλαν περιορισμούς στις εταιρείες.

Η λογική ήταν ότι, εφόσον θεωρούνταν φυσικές οντότητες ανάλογες με τα ανθρώπινα όντα, οι ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως ελεύθερα άτομα, μια λογική που διέπνεε τις καινοτομίες στο Νιου Τζέρσι και στο Ντέλαγουερ, καθώς και την απόφαση του Ανώτατου Δικαστηρίου το 1886 ότι, ακριβώς επειδή ήταν «άτομα», οι ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις θα έπρεπε να απολαμβάνουν τα δικαιώματα της 14ης τροπολογίας του Συντάγματος των ΗΠΑ, δηλαδή να προστατεύονται «διά των νομίμων οδών» και να έχουν «ίση προστασία από τους νόμους», δικαιώματα που αρχικά είχαν συμπεριληφθεί στο Σύνταγμα για την προστασία των απελευθερωμένων σκλάβων³². Όσο αυξανόταν το μέγεθος και η εξουσία εταιρειών τόσο αυξανόταν και η ανάγκη να κατευνασθούν οι φόβοι του κόσμου απέναντι σε αυτές. Οι εταιρείες αυτής της μορφής βίωσαν την πρώτη τεράστια κρίση νομιμότητας στην αρχή του κινήματος συγχωνεύσεων, στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, όταν πολλοί Αμερικανοί κατάλαβαν για πρώτη φορά ότι οι μονοπωλιακές επιχειρήσεις, που είχαν πλέον εξελιχθεί σε μεγαθήρια, απειλούσαν να συντρίψουν τους κοινωνικούς τους θεσμούς και τις κυβερνήσεις τους.

³⁰ Διαφορετική από τα άτομα με σάρκα και οστά τα οποία ήταν οι ιδιοκτήτες και διαχειριστές του.

³¹ Ο καθηγητής δικαίου του πανεπιστημίου του Σικάγο Arthur Machen όπως Horwitz, “Santa Clara Revised”, σ. 51.

³² Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (1).

Οι μονοπωλιακές επιχειρήσεις θεωρούνταν πλέον απάνθρωποι κολοσσοί - άσπλαχνες, απρόσωπες και χωρίς ηθική. Ξαφνικά, ήταν ευάλωτες στη λαϊκή δυσαρέσκεια και στην οργανωμένη αντίσταση απέναντί τους (ιδιαίτερα από ένα αναπτυσσόμενο εργατικό κίνημα), καθώς οι απαιτήσεις για περισσότερους ελέγχους ή ακόμη και για πλήρη διάλυσή τους αυξάνονταν καθημερινά. Οι μεγαλοεπιχειρηματίες και οι μάντζερ δημοσίων σχέσεων σύντομα αντιλήφθηκαν ότι οι νέες εξουσίες και τα προνόμια του θεσμού αυτού απαιτούσαν νέες στρατηγικές επικοινωνίας. Το 1908 η AT&T, μια από τις μεγαλύτερες ανώνυμες εταιρείες της περιόδου και η μητρική εταιρεία της Bell System, η οποία μονοπωλούσε τις τηλεφωνικές υπηρεσίες στις ΗΠΑ, προώθησε μια διαφημιστική καμπάνια, την πρώτη του είδους της, με στόχο να πείσει ένα δύσπιστο κοινό να συμπαθήσει και να αποδεχτεί την εταιρεία. Με τον ίδιο περίπου τρόπο που ο νόμος είχε μετατρέψει τις ανώνυμες εταιρικές επιχειρήσεις σε «άτομο» ώστε να αντισταθμίσει την εξαφάνιση των πραγματικών ατόμων από αυτές, η καμπάνια της AT&T διαπότιζε την εταιρεία με ανθρώπινες αξίες, σε μια προσπάθεια να υπερβεί τη δυσπιστία του κόσμου που θεωρούσε τέτοιου τύπου επιχειρήσεις απάνθρωπες και ανάλογες.

Από το 1908 ως το τέλος της δεκαετίας του 1930, η AT&T αυτοδιαφημιζόταν ως «φίλος και γείτονας» και προσπαθούσε να δώσει στον εαυτό της ανθρώπινο πρόσωπο, προβάλλοντας πραγματικούς ανθρώπους, υπαλλήλους της εταιρείας, στις διαφημιστικές της καμπάνιες. Σύντομα πολλές μεγάλες εταιρείες αυτής της μορφής ακολούθησαν την πρωτοπόρα ιδέα της AT&T. Για παράδειγμα, η General Motors (GM) λάνσαρε διαφημίσεις οι οποίες, σύμφωνα με τα λεγόμενα του πρακτορείου που ανέλαβε την καμπάνια της, είχαν στόχο «να προσωποποιήσουν το ίδρυμα αποκαλώντας το οικογένεια»³³.

Έως το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου μερικά από τα μεγαλύτερα πολυκλαδικά μονοπώλια στις ΗΠΑ, ανάμεσά τους οι General Electric, Eastman Kodak, National Cash Register, Standard Oil, U.S. Rubber και Goodyear Tire & Rubber Company, συνεχώς προέβαλλαν τις εταιρείες τους ως φιλανθρωπικές και κοινωνικά υπεύθυνες. Ο «νέος καπιταλισμός», όρος που χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την τάση, άμβλυσε την εικόνα των εταιρειών αυτών με υποσχέσεις ότι οι εταιρείες θα ανταποκρίνονταν σωστά στα καθήκοντά τους ως πολίτες και παρέχοντας καλύτερους μισθούς και συνθήκες εργασίας. Σε μια περίοδο που οι πολίτες απαιτούσαν από τα κράτη να ελέγξουν την εξουσία των μονοπωλίων και οι βετεράνοι του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, έχοντας διακινδυνέψει τη ζωή τους ως στρατιώτες, πίεζαν για καλύτερες συνθήκες ως εργαζόμενοι, οι υπερασπιστές του «νέου καπιταλισμού» προσπαθούσαν να πείσουν ότι τα πολυκλαδικά μονοπώλια μπορούσαν να λειτουργούν υποδειγματικά χωρίς την εξαναγκαστική πίεση των κυβερνήσεων και των σωματείων [MCQU77].

Ένας ηγέτης του κινήματος, ο Πολ Λίτςφιλντ (Paul W. Litchfield), πρόεδρος της Goodyear Tire για 32 χρόνια στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, υποστήριζε ότι ο καπιταλισμός δε θα μπορούσε να επιβιώσει *‘παρά μόνο αν η ισότητα και η συνεργασία μεταξύ των εργαζομένων και των καπιταλιστών αντικαθιστούσαν τη διαίρεση και τη σύγκρουση’*. Παρά το ότι ήταν στιγματισμένος ως μαρξιστής από κάποιους ομότιμους του εκείνη την περίοδο, ο Λίτςφιλντ προχώρησε αργά αλλά σταθερά σε προγράμματα που ενίσχυαν την υγεία, την ευημερία και την παιδεία των εργαζομένων του και των οικογενειών τους [ΜΠΑΚ04].

Επιπλέον, οι εργαζόμενοι μπορούσαν να έχουν λόγο για ζητήματα που αφορούσαν την εταιρεία. Ένα από τα μεγαλύτερα επιτεύγματά του ήταν η δημιουργία μιας «Βουλής των Αντιπροσώπων» των εργαζομένων, σύμφωνα με το μοντέλο της εθνικής βουλής, η οποία είχε στην αρμοδιότητά της όλα τα εργασιακά ζητήματα, συμπεριλαμβανομένου και αυτού των μισθών.

³³ «Ο όρος "corporation" είναι ψυχρός, απρόσωπος και δημιουργεί παρεξήγηση και δυσπιστία» ανέφερε ο Alfred Swayne, υπεύθυνος της GM για τη διαφήμιση της εταιρείας εκείνη την περίοδο, ενώ η «οικογένεια είναι προσωπική, ανθρώπινη, φιλική. Αυτή είναι η εικόνα μας για την General Motors – ένα μεγάλο ανθρώπινο σπινθηρογενές από Marchand, Creating the corporate soul, σ. 8, 4, 76.

Ο Λίτςφιλντ υποστήριζε ότι οι φίλο-εργατικές του πολιτικές ήταν απαραίτητες για την επιτυχία της Goodyear. Ότι «τι αφορά την Goodyear έχει να κάνει με την ανθρώπινη ποιότητα» έλεγε «και σε αυτή την ανθρώπινη ποιότητα αλλά και στις επιχειρηματικές μεθόδους της οφείλει την εντυπωσιακή της άνοδο στην ιεραρχία της αμερικανικής βιομηχανίας»³⁴.

Η κοινωνική ευθύνη των εταιριών άκμασε τη δεκαετία του 1930 όταν τα πολυεθνικά-πολυκλαδικά μονοπώλια δέχονταν την αρνητική κοινή γνώμη. Πολλοί ήταν αυτοί που πίστευαν ότι η απληστία των εταιριών και η κακοδιαχείρισή τους είχαν προκαλέσει τη Μεγάλη Ύφεση. Συμφωνούσαν με την άποψη του ανώτατου δικαστή Λούις Μπράντεις (Louis Brandeis), όπως ανακοινώθηκε σε μια απόφασή του Ανώτατου Δικαστηρίου το 1933, ότι τα πολυκλαδικά μονοπώλια ήταν «τέρατα του Φρανκενστάιν», ικανά να κάνουν κακό³⁵. Σε απάντηση, οι επιχειρηματίες «αγκάλιασαν» την ιδέα της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Πίστευαν πως αυτή ήταν η καλύτερη στρατηγική ώστε να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη του κόσμου στις εταιρείες και να αντιστρέψουν την αυξανόμενη γοητεία που ασκούσε στον κόσμο η ιδέα της ισχυρής Κυβέρνησης Ο Τζέραρντ Σουόπ (Gerard Swore), τότε πρόεδρος της General Electric, εξέφρασε μια κοινή αντίληψη των μεγαλοεπιχειρηματιών όταν το 1934 δήλωσε ότι «η οργανωμένη βιομηχανία πρέπει να τεθεί επικεφαλής, αναγνωρίζοντας την ευθύνη της απέναντι στους εργαζομένους της, στο κοινό και στους μετόχους της, ώστε να μη θεωρεί ο κόσμος ότι η δημοκρατική κοινωνία θα έπρεπε να λειτουργεί μέσω της κυβέρνησής της»³⁶.

Οι Άντολφ Μπερλ (Adolf Berle) και Γκάρντινερ Μινς (Gardiner Means) υποστήριζαν μια παρόμοια λογική δύο χρόνια νωρίτερα στο κλασικό έργο τους *The Modern Corporation and Private Property*. Υποστήριζαν ότι τα πολυκλαδικά μονοπώλια ήταν «εν δυνάμει (αν όχι ήδη στην πραγματικότητα) ο κυρίαρχος θεσμός του σύγχρονου κόσμου». Τα στελέχη τους ήταν οι «πρίγκιπες της βιομηχανίας», οι εταιρείες τους έμοιαζαν με φεουδαρχικές εκτάσεις. Έχοντας συγκεντρώσει τόσο τεράστια εξουσία πάνω στην κοινωνία, οι εταιρείες και τα διευθυντικά τους στελέχη ήταν πλέον υποχρεωμένα να υπηρετούν τα συμφέροντα της κοινωνίας στο σύνολό της, με τον ίδιο τρόπο που ήταν οι κυβερνήσεις, και όχι μόνο τα συμφέροντα των μετόχων τους. «Η "εξουσία" των μεγάλων πολυκλαδικών μονοπωλίων θα εξελισσόταν σε μια καθαρά ουδέτερη τεχνοκρατία» έγραφαν, «εξισορροπώντας μια ποικιλία αιτημάτων των διάφορων ομάδων στην κοινωνία και παρέχοντας σε καθεμία από αυτές ένα τμήμα της ροής των εσόδων στη βάση μιας κοινωνικής πολιτικής και όχι της ατομικής πλεονεξίας». Οι Μπερλ και Μινς προειδοποίησαν πως «για να επιβιώσει το σύστημα των εταιριών» θα έπρεπε να υιοθετηθεί αυτή η προσέγγιση. Ο καθηγητής Έντγουιν Ντοντ (Edwin Dodd), ένας ακόμη διακεκριμένος θεωρητικός του θεσμού των ανώνυμων εταιρικών επιχειρήσεων εκείνη την περίοδο, ήταν περισσότερο επιφυλακτικός στο να γίνουν οι εταιρείες κοινωνικά υπεύθυνες, ωστόσο πίστευε ότι κινδύνευαν να χάσουν τη νομιμότητά τους, άρα και την εξουσία τους, αν τουλάχιστον δεν υποκρίνονται ότι γίνονται υπεύθυνες. «Η σύγχρονη μεγάλης κλίμακας βιομηχανία έχει παραχωρήσει στα μεγαλοστελέχη των μονοπωλίων τεράστια εξουσία» έγραφε ο Ντοντ το 1932 στο περιοδικό *Harvard Law Review*.

«Η επιθυμία να διατηρήσουν την εξουσία τους τους ωθεί να υιοθετήσουν και να διαδώσουν παντού την άποψη ότι είναι οι φύλακες όλων των συμφερόντων που επηρεάζουν τα μονοπώλια και ότι δεν είναι απλώς υπηρέτες των απόντων ιδιοκτητών τους»³⁷.

Παρά τους ισχυρισμούς των μεγαλοστελεχών των εταιριών ότι ήταν ικανά να διοικούν τους εαυτούς τους, το 1934 ο πρόεδρος Φράνκλιν Ρούζβελτ εισήγαγε ένα σύνολο κανονιστικών ρυθμιστικών μεταρρυθμίσεων με στόχο την εξυγίανση της οικονομίας, την πολιτική New Deal, η οποία, μεταξύ άλλων, περιόριζε τις εξουσίες και τις ελευθερίες των εταιριών αυτής της μορφής.

³⁴ Jeffrey L. Rodengen, (1997) *The Legend of Goodyear: The First 100 Years* (Fort Lauderdale, Fla.: Write Stuff Syndicate

³⁵ Υπόθεση *Louis K. Liggett Co. et al εναντίων Lee, Comptroller et al.*, 288 US 517 (1933), σ. 548,567

³⁶ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (2)

³⁷ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (3)

Ως η πρώτη συστηματική προσπάθεια ελέγχου των πολυκλαδικών μονοπωλίων και ως η βάση για το σύγχρονο ρυθμιστικό κράτος, η New Deal κατηγορήθηκε από πολλούς μεγαλοεπιχειρηματίες εκείνη την περίοδο, οι οποίοι μάλιστα παρακίνησαν μια μικρή ομάδα από αυτούς να σχεδιάσει ένα πραξικόπημα ώστε να ανατραπεί η διακυβέρνηση Ρούζβελτ. Παρόλο που το σχέδιο για το πραξικόπημα απέτυχε, έχει τη σημασία του, καθώς αντικατόπτριζε το βάθος της εχθρότητας που ένιωθαν πολλοί μεγαλοεπιχειρηματίες για τον Ρούζβελτ. Παρ' όλ' αυτά, το πνεύμα της New Deal, μαζί με πολλούς από τους ρυθμιστικούς της κανόνες, κυριάρχησε. Τα επόμενα 50 χρόνια από την ψήφισή του, σε όλη την περίοδο του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, τη μεταπολεμική περίοδο και τις δεκαετίες του '60 και '70, αντισταθμίστηκε, τουλάχιστον εν μέρει, η αυξανόμενη εξουσία των πολυκλαδικών μονοπωλίων. Σε αυτό συνέβαλαν η διαρκής εξάπλωση των ρυθμίσεων από την πλευρά του κράτους, των σωματείων και των κοινωνικών προγραμμάτων. Τότε, όπως οι ατμομηχανές και το σιδηροδρομικό δίκτυο είχαν συνδυαστεί με τη θέσπιση νέων νόμων και ιδεολογιών, δημιουργώντας τα μεγαθήρια των εταιρειών 100 έτη νωρίτερα, μια νέα σύγκλιση της τεχνολογίας, των νόμων και της ιδεολογίας, η οικονομική παγκοσμιοποίηση, ανέτρεψε την τάση για μεγαλύτερο ρυθμιστικό έλεγχο των εταιρειών, προσδίδοντάς τους πρωτοφανή εξουσία και επιρροή.

Το 1973 η οικονομία διαταράχτηκε από μια μεγάλη αύξηση στις τιμές του πετρελαίου, λόγω της ίδρυσης του OPEC³⁸, ο οποίος λειτούργησε ως καρτέλ προκειμένου να ελέγξει τον παγκόσμιο εφοδιασμό πετρελαίου. Ακολούθησαν η υψηλή ανεργία, ο αχαλίνωτος πληθωρισμός και η βαθιά οικονομική ύφεση. Οι τότε επικρατούσες οικονομικές πολιτικές, οι οποίες εναρμονίζονταν με τη New Deal και υποστήριζαν περισσότερες ρυθμίσεις καθώς και άλλους τρόπους κρατικής παρέμβασης, δέχτηκαν μεγάλη επίθεση για την ανικανότητά τους να διαχειριστούν την κρίση. Οι κυβερνήσεις σε όλη τη Δύση άρχισαν να υιοθετούν το νεοφιλελευθερισμό, ο οποίος, όπως ο προγενέστερος οικονομικός φιλελευθερισμός (*laissez-faire*), εξυμνούσε την οικονομική ελευθερία για τα άτομα και τις εταιρείες και καθόριζε έναν πολύ περιορισμένο ρόλο για το κράτος στην οικονομία. Όταν η Μάργκαρετ Θάτσερ εκλέχτηκε πρωθυπουργός στη Βρετανία το 1979 και ο Ρόναλντ Ρέιγκαν στις ΗΠΑ το 1980, ήταν πλέον ξεκάθαρο ότι η οικονομική περίοδος που διαπνεόταν από τις ιδέες και τις πολιτικές της New Deal, είχε φτάσει στο τέλος της.

Στις επόμενες δύο δεκαετίες οι κυβερνήσεις υιοθετούσαν με ορμή τον πυρήνα των νεοφιλελεύθερων πολιτικών δηλαδή της απελευθέρωσης της αγοράς, της ιδιωτικοποίησης, της μείωσης του κόστους και του πληθωρισμού. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 ο νεοφιλελευθερισμός ήταν πλέον μια οικονομική ορθοδοξία. Στο μεταξύ, οι τεχνολογικές καινοτομίες στις μεταφορές και στις επικοινωνίες αύξησαν σημαντικά τις δυνατότητες των εταιρειών όσον αφορά αυτούς τους τομείς. Γρήγορα και μεγάλα αεροπλάνα και νέα τεχνικά συστήματα πλοίων μεταφοράς κοντέινερ (τα οποία συνέβαλαν στην ενοποίηση των συστημάτων μεταφοράς, με τις θαλάσσιες μεταφορές να χρησιμοποιούν τα οδικά και σιδηροδρομικά δίκτυα) μείωσαν το κόστος και αύξησαν την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα των μεταφορών. Με παρόμοιο τρόπο βελτιώθηκαν και οι επικοινωνίες, με καινοτομίες στα τηλεφωνικά δίκτυα μεγάλης απόστασης, τεχνολογίες τέλεξ και φαξ και, πιο πρόσφατα, το Ίντερνετ. Οι εταιρείες, που δεν περιορίζονταν πλέον από τη δικαιοδοσία της χώρας τους, μπορούσαν να αναζητήσουν οποιαδήποτε περιοχή του κόσμου για να παράγουν αγαθά και υπηρεσίες με σημαντικά μικρότερα κόστη.

Μπορούσαν να εξαγοράζουν την εργασία στις φτωχές χώρες, εκεί όπου ήταν φτηνή και τα περιβαλλοντικά μέτρα αδύναμα, και να πουλούν τα προϊόντα τους στις πλούσιες χώρες, όπου ο κόσμος είχε διαθέσιμα εισοδήματα και μπορούσε να τα αγοράζει σε μεγαλύτερες τιμές. Οι δασμοί είχαν μειωθεί σταδιακά από το 1948, όταν ιδρύθηκε η Γενική Συμφωνία Δασμών και Εμπορίου (General Agreement on Tariffs and Trade, GATT), η οποία επέτρεπε τις μεταφορές αγαθών των εταιρειών από χώρα σε χώρα χωρίς να επιβαρύνονται με οικονομικά πρόστιμα.

Χωρίς πλέον κανένα χωρικό περιορισμό, οι πολυεθνικές-πολυκλαδικές εταιρείες επιβάλλουν τις οικονομικές τους πολιτικές στις κυβερνήσεις και στα κράτη.

³⁸ Organization of the Petroleum Exporting Countries αποδοση στα ελληνικά Οργανισμός εξαγωγών πετρελαιοπαραγωγών Χωρών

Όπως εξήγησε ο Κλάιβ Άλεν (Clive Allen), αντιπρόεδρος της Nortel Networks, μιας κορυφαίας εταιρείας τεχνολογιών στον Καναδά, οι εταιρείες «δεν οφείλουν καμία αφοσίωση στον Καναδά ... Το ότι η Nortel Networks ιδρύθηκε εκεί δε σημαίνει ότι θα παραμείνει εκεί»³⁹. Για να μπορούν να διατηρήσουν τις επενδύσεις στη χώρα ή να δελεάσουν για νέες επενδύσεις, οι κυβερνήσεις και τα κράτη έπρεπε τώρα να ανταγωνίζονται μεταξύ τους, ώστε να πείσουν τις εταιρείες ότι παρέχουν τις πιο φιλικές προς τις επιχειρήσεις πολιτικές. Το αποτέλεσμα μιας «μάχης ως το τέλος» ήταν να αναστείλουν όλα τα ρυθμιστικά καθεστώτα -ιδιαίτερα όσα προστάτευαν τους εργαζομένους και το περιβάλλον-, να μειώσουν τους φόρους και να προκαλέσουν τη μείωση των κοινωνικών προγραμμάτων και παροχών, αδιαφορώντας επικίνδυνα για τις συνέπειες.⁴⁰

Με την ίδρυση του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ) το 1993, η απορρυθμιστική λογική της οικονομικής παγκοσμιοποίησης προχώρησε περαιτέρω. Έχοντας αρμοδιότητα να ενισχύσει τους υπάρχοντες κανόνες της GATT και να δημιουργήσει νέους που θα έθεταν φραγμούς σε όλα τα ρυθμιστικά μέτρα που περιόριζαν την ορμή του διεθνούς εμπορίου, ο ΠΟΕ κατέληξε να είναι ένα από τα πιο σημαντικά εμπόδια στην οικονομική αυτονομία των εθνών. Έως την περίοδο που δεκάδες χιλιάδες ανθρώπων ξεχύνονταν στους δρόμους του Σιάτλ διαδηλώνοντας ενάντια σε μια σύνοδο του ΠΟΕ και των αντιπροσώπων των κρατών-μελών του, ο ΠΟΕ είχε εξελιχθεί σε ένα πανίσχυρο, δόλιο, κατευθυνόμενο από τις πολυεθνικές-πολυκλαδικές επιχειρήσεις επιτηρητή των κρατών και των κυβερνήσεων που προσπαθούσαν να ανταποκριθούν στην υποχρέωσή τους να προστατέψουν τους πολίτες και το περιβάλλον από τις ζημιές που προκαλούσαν οι εταιρείες⁴¹.

Όταν κατέρρευσε η Εηρη και αποκαλύφθηκε ο ρόλος και τα αδικήματα της λογιστικής εταιρείας του Άρθουρ Άντερσεν (Arthur Andersen), ο κόσμος απαίτησε μεγαλύτερη εποπτεία στη διοίκηση της λογιστικής βιομηχανίας. Ωστόσο, αυτό που λίγοι γνώριζαν τότε ήταν ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ, μέσω των μελών της στον ΠΟΕ, ήδη είχε παραχωρήσει κάποιες αρμοδιότητές της ώστε να διορθωθεί το όλο πρόβλημα. Με την πεποίθηση ότι «οι κανόνες μπορεί να είναι ένα περιττό και συχνά ακούσιο εμπόδιο στο εμπόριο των υπηρεσιών»⁴² και ανταποκρινόμενος σε μια ισχυρή πίεση πολλών βιομηχανικών ομίλων και εταιρειών, στα τέλη της δεκαετίας του '90, ο ΠΟΕ καθιέρωσε ένα σύνολο «ποιών» με στόχο να διασφαλιστεί το ότι τα μέλη-κράτη δε θα επιτηρούν τις λογιστικές εταιρείες με τρόπους που «περισσότερο περιορίζουν την αγορά ... παρά είναι απαραίτητοι ώστε να εκπληρωθεί ένας θεμιτός σκοπός»⁴³.

Το 1998 τα κράτη-μέλη, συμπεριλαμβανομένων των ΗΠΑ, συμφώνησαν να υπακούσουν σε αυτούς τους νέους κανόνες, οι οποίοι δεν τέθηκαν σε πλήρη εφαρμογή πριν από το 2005, και έτσι υπέβαλαν τους εαυτούς τους σε κανόνες που επιβλήθηκαν από ένα εξωτερικό, μη δημοκρατικό σώμα⁴⁴.

Ύστερα από αυτήν την σύντομη ιστορική προεπισκόπηση του θεσμού των ανωνύμων εταιριών έγινε κατανοητό πως η δύναμη που απέκτησαν οι επιχειρήσεις ήταν ένα αποτέλεσμα που δεν μπορούσε να προβλεφτεί από τα κράτη. Αυτό συμπεραίνεται από την άποψη ότι οι ανώνυμες εταιρίες λόγο και της βιομηχανικής επανάστασης που προηγήθηκε βρέθηκαν στην κατάλληλη χρονική μετάβαση όπου η κοινωνία άλλαζε. Η έκρηξη της τεχνολογίας και της βιομηχανίας αλλά και ταυτόχρονη αλλαγή των κοινωνικών δόμων συντέλεσαν σε νέα δεδομένα τα οποία περιείχαν υπερβολική δόση πληροφορίας για ένα κόσμο που δεν ήταν έτοιμος να την δεχτεί. Έτσι με αυτόν τον τρόπο η κοινωνία οδηγήθηκε σε μηχανιστικές προσεγγίσεις εκμετάλλευσης και διαχείρισης, αντικείμενο που εκμεταλλεύτηκαν οι ανώνυμες εταιρίες. Η σημαντική παράληψη της ηθικής θεωρίας από το περιεχόμενο των εταιριών συντέλεσε και στην πλήρη πραγμάτωση του σκοπού τους δηλαδή την μεγιστοποίηση των κερδών τους με οποιοδήποτε κόστος.

³⁹ Αναφέρεται στο Richard Gwyn "The True Allegiance of Canadian Corporations", *Toronto Star*, April 28, 1999

⁴⁰ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (4)

⁴¹ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (5)

⁴² Δελτίο Τύπου ΠΟΕ: «Ο ΠΟΕ υιοθετεί αρχές για την εγχώρια ρύθμιση στο χρηματοπιστωτικό τομέα» (14 Δεκεμβρίου 1998), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.wto.org (WTO News: 1998 Press Releases).

⁴³ Ομοίως, άρθρο III. Η δήλωση «νόμιμοι στόχοι» είναι η προστασία των καταναλωτών, η ποιότητα των υπηρεσιών, η επαγγελματική ικανότητα και η ακεραιότητα του επαγγέλματος.

⁴⁴ Ομοίως.

2.2 Η Ηθική στην Επιχείρηση

Η ηθική όπως ειπώθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο είναι κλάδος της φιλοσοφίας άρα είναι κάτι το οποίο είναι πολύ δύσκολο στο να εκφραστεί αντικειμενικά σε σχέση με την πρακτική μορφή της σύγχρονης επιχείρησης. Αυτό διαφαίνεται από τον ορισμό του όρου επιχείρηση όπου αναφέρεται 1) σε αυτό που αναλαμβάνει κάποιος να εκτελέσει, απόπειρα για την επιτυχία κάποιου σκοπού 2) κάθε επαγγελματική ασχολία που αποβλέπει στην απόκτηση κέρδους⁴⁵. Αν αρκεστούμε στον παραπάνω ορισμό τότε η ελευθερία στο κέρδος είναι ανεξέλεγκτη αφού φαίνεται καθαρά πως μπορεί κάποιος να το πετύχει με κάθε τρόπο και μέσο. Αναλύοντας δεν θα βρούμε καμία παράμετρο που να καθιστά άνομη οποιαδήποτε πράξη μεγιστοποίησης αυτού του κέρδους. Ο ορισμός της επιχείρησης μας δίνει πολλές απαντήσεις για τα διάφορα επιχειρηματικά σκάνδαλα τόσο του 20^ο αλλά τόσο και του 21^ο αιώνα που ακολούθησαν την πολιτική απόκτησης του κέρδους. Φυσικά η παραπάνω άποψη δεν υποστηρίζει ότι θα έπρεπε να μην είχε εφευρεθεί η επιχείρηση ή το κέρδος γιατί τότε θα απαρνιόμασταν την σημερινή μας εξέλιξη. Το ζήτημα το οποίο διακυβεύεται είναι η σωστή χρήση των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων των ατόμων, τα οποία μπορούν με πίστη να αποδίδονται στον σεβασμό του κάθε ατόμου προς άτομο. Εκεί βρίσκεται και ο πολύ σημαντικός παράγοντας της ηθικής και ιδιαίτερα της επιχειρηματικής ηθικής οποίος φέρνει στο φως αξίες οι οποίες λειτουργούν ως δικλείδες ασφάλειας σε κάθε πράξη εναντίωσης στην φύση, που περιβάλλει τα άτομα από αλλά άτομα. Δυστυχώς όμως η έλλειψη παραγόντων παραμετροποίησης της ηθικής και ιδιαίτερα της επιχειρηματικής ηθικής ως μια κυρίαρχη λογική, περιγράφει τον σύγχρονο επιχειρηματικό κόσμο καθώς και τις επιπτώσεις που μπορεί να έχει αυτό σε παγκόσμιο επίπεδο.

Τα σχετικά πρόσφατα λογιστικά σκάνδαλα των εταιριών Enron & Worldcom έσπευσαν να επισημάνουν την αναγκαιότητα που έχει η επιχειρηματική κοινότητα στην επίλυση προβλημάτων που αφορούν την ίδια της τη φύση. Είναι φανερό πως τα ελεγκτικά πρότυπα και η δομή των εσωτερικών ελέγχων στάθηκαν για άλλη μια φορά ανίκανα να ελέγξουν καταστάσεις τις οποίες επαναλαμβάνεται διαρκώς με την ίδια συχνότητα αλλά και με την ίδια ευχέρεια όπως συνέβη και στο παρελθόν. Παραθέτω κάποια σκάνδαλα τα οποία ήταν παρόμοια και έπρεπε τουλάχιστον να μην επαναληφθούν οι πρακτικές με τις οποίες επανειλημμένως είχαν κατακριθεί από τους εκάστοτε πολιτικούς και οικονομικούς φορείς.

- ZZZ Best η μεγαλύτερη εταιρία καθαρισμού ταπήτων στην Αμερική (εισηγμένη και στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης) μέχρι το 1987 όπου και κατέρρευσε. Αίτια κατάρρευσης ήταν η άπατη και εξαπάτηση τραπεζών και επενδυτών από ψευδή στοιχεία που δημοσίευσε ο πρόεδρος και η ελεγκτική εταιρία στον τύπο. Στην συνέχεια ανακαλύφθηκε πως η πλαστική υπεράξια της μετοχής γινόταν από τα έσοδα μέσω της πώλησης ναρκωτικών ξεπλένοντας έτσι χρήματα για την μαφία με την οποία ο πρόεδρος διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις.

- Miniscribe εταιρία παραγωγής σκληρών δίσκων για ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Παραποιούσε λογιστικά αρχεία επί σειρά ετών με την βοήθεια της ελεγκτικής εταιρίας Coopers & Lybrand που εκτελούσε τον έλεγχο των λογιστικών καταστάσεων. Η ζημία έφτανε τα 568 εκατομμύρια δολάρια. Το σκάνδαλο ήρθε στο προσκήνιο το έτος 1989.

- Phar-Mor φαρμακευτική εταιρία με έδρα το Γιάνγκσταουν στο Οχάιο των Ηνωμένων πολιτειών. Το 1992 κατηγορήθηκε για παράνομες συναλλαγές και υπεξαίρεση πολλών εκατομμυρίων δολαρίων από τις τράπεζες τις οποίες είχε παραπλανήσει υπόσχοντας ταχεία ανάπτυξη των επενδύσεων. Η ελεγκτική εταιρία που είχε πρωταγωνιστήσει και στο παρελθόν στο σκάνδαλο της Miniscribe φαίνεται πως δεν άλλαξε τακτική αφού δέχθηκε πολλές μηνύσεις από επενδυτές για μη εκτέλεση ελέγχων GAAS όπως είχε ισχυριστεί ότι έπραξε.

⁴⁵ «Λεξικό της ελληνικής» Σταφυλίδη

Οι απώλειες για τους επενδύτες ξεπέρασαν το 1 δισεκατομμύριο δολάρια ενώ απολύθηκαν 5000 εργαζόμενοι κλείνοντας 55 καταστήματα. Μέχρι το 1995 είχε κλείσει τα 2\3 των καταστημάτων της απολύοντας 16667 στόμα.

- Sunrise Medical και η θυγατρική της Bio Clinic (1994-1995) εταιρίες που συγκαταλέγονται στον τομέα της υγείας παρανομούσαν συστηματικά παραποιώντας λογιστικά στοιχεία. Ύστερα από τον εσωτερικό έλεγχο το 1996 αναγκάστηκαν να αναπροσαρμόσουν τις οικονομικές καταστάσεις για τις χρήσεις 1994-1995.

- Cedant ήταν μια εταιρία που αποτελούσε την βάση της Νέας Υόρκης όσον αφορά τον τομέα της παροχής υπηρεσιών εντός των ακινήτων της σε επιχειρήσεις και ιδιώτες. Το 1998 κατηγορήθηκε ότι εμφάνιζε υπέρογκα έσοδα της τάξεως των 500 εκατομμυρίων δολαρίων σε διάστημα 3 ετών. Μόλις κυκλοφόρησε η έκθεση των ελεγκτών με τα πραγματικά στοιχεία του ισολογισμού, η τιμή της μετοχής της παρουσίασε πτώση από 41\$ σε 12\$ λόγω μαζικής εκποίησης μετοχών από τους επενδύτες με αποτέλεσμα να προκληθούν στην εταιρία ζημιές 14 δισεκατομμυρίων \$. Στις 23 Οκτωβρίου 2005, η Cendant Corporation ανακοίνωσε την απόφασή πως θα χωριστεί σε τέσσερις ξεχωριστές εταιρείες, επικαλούμενη την αναγκαιότητα διαφοροποίησης. Στόχος της ήταν να φάνει ελκυστική στους μετόχους καθώς αυτό θα επιτύχει μια αύξηση της αξία της μετά το πέρας του διαχωρισμού των εταιριών. Αυτές οι τέσσερις κατηγορίες περιλαμβάνουν τις εταιρίες " Real Estate , Travel Distribution , Hospitality και Vehicle Rental Companies.

Φυσικά τα παραπάνω σκάνδαλα δεν είναι, παρά μία πολύ μικρή σελίδα από αυτά που μπορεί κάποιος να παραθέσει αν μελετήσει την ιστορία των λογιστικών σκανδάλων στην Αμερική. Ο σκοπός του συγκεκριμένου πονήματος δεν είναι η απαρίθμηση και η ταξινόμηση των λογιστικών ατασθαλιών που αναφέρθηκαν στο πρώτο αλλά και στο δεύτερο Κεφάλαιο. Το στοιχείο που χρειάζεται περισσότερη ανάλυση είναι πώς ενώ έθεσαν τα θεμέλια για να γίνουν ακόμα περισσότεροι και σκληρότεροι νόμοι ώστε να μπορούν να προστατεύουν, επενδύτες, καταναλωτές και επιχειρηματίες από την ζημία επιβάλλοντας στενότερη επίβλεψη⁴⁶ των εταιριών αυτό δεν στάθηκε ικανό στο να συμβάλλει στην αποφυγή των μελλοντικών εταιρικών κρίσεων. Το παράδοξο σε αυτήν την υπόθεση είναι πως μέχρι και τα πρόσφατα εταιρικά λογιστικά σκάνδαλα καμιά πολιτική αρχή στο αμερικανικό νομοθετικό πλαίσιο δεν ασχολήθηκε με το γιατί, μια επιχείρηση καταφεύγει στην αλλοίωση των λογιστικών καταστάσεων καθώς και ποιοι είναι οι λόγοι που την ωθούν σε μια τέτοια κατεύθυνση. Η αιτία αυτού όπως είπε και ο Rauter E.A. είναι ότι «*κανείς δεν φτιάχνει νόμους που να στρέφονται εναντίον του*»[RAUT82]. «*Εδώ και 150 χρόνια οι επιχειρήσεις κατάφεραν να μετέχουν ενεργά στις αποφάσεις του κράτους καθιστώντας το αδύναμο στο να μπορεί να ελέγξει τις αδυναμίες του*»[ΜΠΑΚ04]. Οι επιχειρήσεις που κατάφεραν να επιβιώσουν σε βάθος χρόνου κατάφεραν να αναπτυχθούν σε τέτοιο βαθμό ώστε πλέον να μπορούν να έχουν λόγο⁴⁷ στο πολιτικό και κοινωνικό σύστημα των φορολογικών μεταρρυθμίσεων.

Η ηθική κουλτούρα των εταιριών αφορά την εξωτερική της αποστασιοποίηση από την ανηθικότητα γιατί όπως προαναφέρθηκε και παραπάνω οι εταιρίες που εμπλέχθηκαν σε σκάνδαλα, υπόκεινταν στους ίδιους κανονισμούς και ελέγχους όπως και η πληθώρα των εν δύναμη εταιριών. Αν αναλογιστούμε το ότι «*όσο πιο κερδοφόρα είναι μια εταιρία τόσο μεγαλώνει η αποδοχή της σε κοινωνικό επίπεδο αλλά και το αντίστροφο*» τότε γίνεται κατανοητό ότι η εταιρία θα πρέπει να έχει ένα κοινωνικό πρόσωπο.

⁴⁶ Μέσω ίδρυση νέων ελεγκτικών μηχανισμών εξωτερικών και εσωτερικών.

⁴⁷ Το πώς έγινε αυτό είναι αποτέλεσμα μιας ηθικής κουλτούρας που ενώ επιβλήθηκε με νόμους κατέστη αδύνατο να εφαρμοστεί πρακτικά. Τον παραπάνω ισχυρισμό τον φανερώνουν τα συνεχή λογιστικά σκάνδαλα που διαδέχονται το ένα μετά το άλλο. Το συγκεκριμένο πρόβλημα παρότι είναι πολύ σημαντικό δεν μπορεί να αναλυθεί από την συγκεκριμένη έρευνα αλλά αξίζει να αναφερθεί ώστε να κατανοηθεί η πορεία της επιχειρηματικής ηθικής.

Το κοινωνικό πρόσωπο είναι το κλειδί για να μπορέσει να κατανοηθεί γιατί συνεχίζονται να υφίστανται λογιστικά σκάνδαλα χωρίς αυτό να επηρεάζει καθόλου τον όρο εταιρία. Ας υποθέσουμε λοιπόν ότι ένα κράτος αντιμετωπίζει έλλειψη ρευστότητας. Το πρώτο πράγμα που θα κάνει είναι να οδηγηθεί σε έκδοση κρατικών ομολόγων με επαναγορά⁴⁸ αυτών στο μέλλον τα οποία προσβλέπει να αγοραστούν από όλα τα είδη επενδυτών (ιδιώτες, επιχειρήσεις, τράπεζες, κράτη κ.α.). Ο μεγάλος όγκος του Κεφαλαίου όμως για την αγορά των κρατικών ομολόγων δεν βρίσκεται στο πλήθος των μικρών επενδυτικών μεριδίων αλλά σε αυτούς που αγόρασαν τεραστία ποσότητα μεριδίων βοηθώντας την αύξηση ρευστότητας τους κράτους. Το γεγονός αυτό δεν οδηγεί σε προβολή του κοινωνικού προσώπου της εταιρίας αρκεί όμως για ξεκινήσει μια σχέση αλληλεπίδρασης των εμπλεκόμενων μερών. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν αλλάζουν οι βάσεις ενδιαφέροντος κράτους και επιχειρηματία. Γίνονται πιο στενές άρα και η αντιμετώπιση σε θέματα αμοιβαίου οφέλους γίνεται πιο εμφανής. Φυσικά η σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ αυτών των δυο μερών -και όχι μόνο- παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον στον τρόπο αλλά και στο σύνολο των επιδιωκόμενων πράξεων. Αλλά αυτό δεν είναι αντικείμενο ερευνάς που θα μπορούσε να αναλυθεί σε αυτήν την εργασία. Αυτό που θα μπορούσε να αναλυθεί είναι οι πρακτικές με τις οποίες επιτυγχάνεται η σχέση αλληλεπίδρασης⁴⁹.

Δεν υπάρχει καμία αμφιβολία γι' αυτό διότι όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω συνεχίζουν να υφίστανται σκάνδαλα της ίδιας κλίμακας χωρίς το νομικό πλαίσιο να μπορεί να αντιδράσει. *«Η φιλοσοφική σκέψη δεν πρόλαβε να εκφραστεί για τη δυναμική αυτής της νέας οντότητας, που μέσα σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο κοινωνικό ιστό, συνδυάζει κεφάλαια, αγορές, μέσα παραγωγής, τεχνολογία, τον άνθρωπο, και που εκ προοιμίου θα λέγαμε είναι το σύνολο των πρωτοβουλιών μέσω των οποίων επιτυγχάνεται ένας συγκεκριμένος στόχος, ο οποίος περιλαμβάνει τη διατύπωση διαδικασιών, το συνδυασμό συντελεστών της παραγωγής, την ανάληψη κινδύνων, την ικανοποίηση πραγματικών αναγκών. Βρισκόμαστε λοιπόν μπροστά σε μία διάσταση μεταξύ υφιστάμενης θεωρητικής γνώσης και πραγματικότητας, μπροστά σε μια νέα ανάγκη. Οι υφιστάμενες φιλοσοφικές δομές δεν μας καλύπτουν στην περίπτωση της επιχείρησης. Πρέπει εκ των ενόντων να υπάρξει μία νέα φιλοσοφική έκφραση, μία γενικευμένη ηθική που να αναφέρεται στον κοινωνικό θεσμό που λέγεται επιχείρηση»*[©ΑΝΟ03].

2.2.1 Στατιστική Ερευνά για την Επιχειρηματική Δεοντολογία

Η έρευνα στις ΗΠΑ⁵⁰

Η Andersen, σε συνδυασμό με το Πολιτειακό Πανεπιστήμιο της Pennsylvania και το Πανεπιστήμιο Delaware, πραγματοποίησε μια έρευνα το 1999 με αντικείμενο τις επιπτώσεις των προγραμμάτων ηθικής και συμμόρφωσης σε έξι μεγάλες αμερικανικές εταιρείες. Επιλέχτηκαν τυχαία 10.778 εργαζόμενοι και ανταποκρίθηκαν 2.883. Η έρευνα είχε σχεδιαστεί για να προσδιοριστούν οι αντιλήψεις, οι στάσεις και οι συμπεριφορές των εργαζομένων. Οι αντιλήψεις είναι σημαντικός παράγοντας διότι επηρεάζουν τις στάσεις, οι οποίες με τη σειρά τους επιδρούν στη συμπεριφορά.

⁴⁸ Σκάνδαλο με τα ομόλογα επαναγοράς Repos στην Ελλάδα το 2001 πηγες εφημερίδα 'καθημερινή'
http://news.kathimerini.gr/4Dcgi/4Dcgi/_w_articles_civ_11_03/02/2002_14759

⁴⁹ Αντικείμενο το οποίο θα αναπτυχθεί στα επόμενα κεφάλαια και ειδικότερα στο 3.2.

⁵⁰ Η στατιστική έρευνα αυτού του υποΚεφαλαίου 2.2.1 είναι δανεισμένη από το βιβλίο «η ηθική των επιχειρήσεων» παραπομπή στην βιβλιογραφία [MOON01]

Για να ενθαρρυνθεί η ειλικρίνεια, οι εργαζόμενοι ρωτήθηκαν αν είχε υποπέσει στην αντίληψή τους κάποιο περιστατικό ανήθικης συμπεριφοράς, το οποίο δεν είχε άμεση σχέση με τους ίδιους προσωπικά. Ερωτήθηκαν εργαζόμενοι σε όλα τα επίπεδα των οργανισμών, έτσι ώστε να διερευνηθούν οι πιθανές διαφορές στις αντιλήψεις μεταξύ των μάντζερ και των χαμηλόβαθμων υπαλλήλων. Για να διασφαλιστεί το απόρρητο οι έρευνες στάλθηκαν στα σπίτια των εργαζομένων. Οι εταιρείες που συμμετείχαν ανήκαν σε διάφορους τομείς. Όλες διέθεταν κάποιας μορφής προγράμματα ηθικής ή συμμόρφωσης.

Η έρευνα διερεύνησε τα παρακάτω τρία ζητήματα :

1. Την επίδραση των προγραμμάτων ηθικής και συμμόρφωσης.

Οι εργαζόμενοι ρωτήθηκαν αν τα προγράμματα ηθικής και συμμόρφωσης θα μπορούσαν να μεταβάλλουν τις παρακάτω στάσεις και συμπεριφορές.

- Την ανήθικη ή παράνομη συμπεριφορά.
- Τη γνώση των ηθικών ζητημάτων.
- Την επιθυμία αναζήτησης συμβουλών εντός του οργανισμού.
- Την ανακούφιση με την αναφορά των προβλημάτων και αποτυχιών (δυσάρεστα νέα) στους προϊσταμένους τους.
- Την προθυμία αναφοράς παραβάσεων εντός του οργανισμού.
- Την αφοσίωση στον οργανισμό.
- Τη λήψη αποφάσεων.

2. Το ρόλο των αναλήψεων των εργαζομένων

Για να εκτιμηθεί πόσο ακριβείς δείκτες πρόβλεψης της επιτυχίας των προγραμμάτων είναι οι αντιλήψεις ενός εργαζόμενου, οι τελευταίοι ρωτήθηκαν αν πιστεύουν ότι το πρόγραμμα της εταιρείας στόχευε σε κάποιο από τα παρακάτω.

- Την καθιέρωση μιας σειράς κοινών αξιών για την καθοδήγηση της συμπεριφοράς (αξιοκρατική προσέγγιση).
- Την πρόληψη, ανίχνευση και τιμωρία νομικών παραβάσεων (προσέγγιση συμμόρφωσης).
- Τη βελτίωση της δημόσιας εικόνας και των σχέσεων με τους εξωτερικούς άμεσα ενδιαφερομένους (εξωτερική προσέγγιση).
- Την προστασία των ανώτερων διευθυντών από καταλογισμό ευθυνών για ηθικές παραλείψεις ή νομικά προβλήματα (προσέγγιση προστασίας).

(Οι τέσσερις αυτές προσεγγίσεις δεν αναιρούν η μία την άλλη).

3. Την επίδραση των οργανικών ή προγραμματικών παραγόντων

Οι εργαζόμενοι ερωτήθηκαν ποιοι ήταν κατά τη γνώμη τους οι οργανικοί ή οι προγραμματικοί εκείνοι παράγοντες, οι οποίοι επηρεάζουν την αποτελεσματικότητα ενός προγράμματος ηθικής ή συμμόρφωσης. Τους ζητήθηκε να εξετάσουν τους παρακάτω παράγοντες.

Χαρακτηριστικά Επίσημου Προγράμματος

- Την εξουκείωση του εργαζομένου με τα περιεχόμενα του κώδικα δεοντολογίας.
- Τη συχνότητα με την οποία οι εργαζόμενοι ανατρέχουν στον κώδικα δεοντολογίας για καθοδήγηση.

- Την παρουσία επίσημου μηχανισμού ανάδειξης προβλημάτων ή παροχής βοήθειας.
- Την ενσωμάτωση θεμάτων ηθικής και συμμόρφωσης στις αξιολογήσεις απόδοσης των εργαζομένων.

Πρόγραμμα Παρακολούθησης

- Ο οργανισμός καταβάλλει προσπάθεια εντοπισμού των παραβατών.
- Ο οργανισμός παρακολουθεί εκθέσεις ηθικής ή προβληματισμούς σε θέματα συμμόρφωσης.
- Υπάρχει συνέπεια μεταξύ των πολιτικών ηθικής και συμμόρφωσης και των πραγματικών πρακτικών του οργανισμού.

Ηθική Κουλτούρα

- Έλεγχος της ηθικής από ανώτατα διοικητικά στελέχη.
- Έλεγχος και επίβλεψη της ηθικής από ηγετικά στελέχη.
- Δίκαιη αντιμετώπιση των εργαζομένων.
- Ελεύθερος διάλογος σε θέματα ηθικής και αξιών εντός του οργανισμού.
- Ενσωμάτωση ηθικής και αξιών στη διαδικασία λήψης αποφάσεων του οργανισμού.
- Επιβράβευση της ηθικής συμπεριφοράς.
- Τιμωρία της ανήθικης συμπεριφοράς.
- Υπακοή χωρίς αντιρρήσεις στους ανωτέρους.
- Δίνει ο οργανισμός σημασία στο συμφέρον των εργαζομένων, των πελατών και της κοινωνίας;

Ευρήματα της έρευνας

Πολλά προγράμματα επιχειρηματικής ηθικής και συμμόρφωσης βασίζονται σε μεγάλο βαθμό σε κώδικες ηθικής, καθώς και σε μια γραμμή άμεσης εξυπηρέτησης ή σε κάποιο άλλο επίσημο μηχανισμό κατάθεσης επίσημων καταγγελιών, με στόχο τον έλεγχο της συμπεριφοράς των υπαλλήλων. Η συγκεκριμένη έρευνα όμως υποστηρίζει ότι οι δύο αυτοί μηχανισμοί επιφέρουν τη μικρότερη δυνατή επίδραση στη συμπεριφορά. Η μεγαλύτερη επίδραση στον έλεγχο της ανήθικης συμπεριφοράς των υπαλλήλων επιτυγχάνεται με τη συνέπεια μεταξύ των στρατηγικών και ενεργειών, την επιβράβευση της ηθικής συμπεριφοράς και τον έλεγχο της ηθικής από τη διοίκηση. Επιπλέον, η ύπαρξη ενός μηχανισμού αναφοράς των ηθικών ατασθαλιών δεν επαρκεί και δεν ενθαρρύνει την αναφορά τους αν η συμπεριφορά της διοίκησης και η επιχειρηματική κουλτούρα δεν τον υποστηρίζουν και δεν ενθαρρύνουν τη χρήση του.

Τα Συστατικά της Επιτυχίας

Η έρευνα κατάληξε στο συμπέρασμα ότι οι πιο σημαντικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην επιτυχία ενός προγράμματος ηθικής και συμμόρφωσης είναι οι παρακάτω.

- **Ηγεσία:** Οι ανώτεροι διοικητικοί υπάλληλοι και επιβλέποντες ενδιαφέρονται για την ηθική και τις αξίες τόσο όσο και το κατώτερο προσωπικό.
- **Υπάρχει συνέπεια μεταξύ των λεγομένων και των πράξεων:** Η διοίκηση εφαρμόζει αυτά που διδάσκει. Αυτό είναι πιο σημαντικό από τους επίσημους μηχανισμούς, όπως οι γραμμές άμεσης εξυπηρέτησης όπου μπορεί κανείς να αναφέρει τις παραβιάσεις.
- **Δικαιοσύνη: Δίκαιη λειτουργία.** Για τους περισσότερους υπαλλήλους το πιο σημαντικό ηθικό ζήτημα είναι ο τρόπος με τον οποίο ο οργανισμός αντιμετωπίζει τους ίδιους και τους συνεργάτες τους.
- **Ειλικρίνεια:** Όταν οι άνθρωποι μιλούν ειλικρινά για την ηθική και τις αξίες, και οι αξίες ενσωματώνονται στο μηχανισμό λήψης αποφάσεων της επιχείρησης.

- Δίκαιη ανταμοιβή: Επιβράβευση της ηθικής συμπεριφοράς. Ο παράγοντας αυτός επηρεάζει περισσότερο ένα πρόγραμμα ηθικής από ότι η τιμωρία της ανήθικης συμπεριφοράς.

Με κίνητρο τις αξίες: Όταν ένα πρόγραμμα ηθικής και συμμόρφωσης έχει κίνητρα που βασίζονται σε αξίες. Αυτό είχε την πιο θετική επίδραση και στους επτά τομείς του προγράμματος ηθικής και συμμόρφωσης και είχε σαν αποτέλεσμα:

- Τη μείωση της παρατηρούμενης ανήθικης συμπεριφοράς.
- Τη μεγαλύτερη αφοσίωση των υπαλλήλων.
- Την ενίσχυση της πεποίθησης ότι είναι αποδεκτό να αναφέρουμε τα δυσάρεστα νέα στη διοίκηση.

2.2.1 Σχετική σημασία των παραγόντων στη μείωση της παρατηρούμενης συμπεριφοράς (από το βιβλίο ηθική των επιχειρήσεων [MOON01] σ.40).

Την ίδια χρονική περίοδο έγινε μια παρόμοια ερευνά και στην Βρετανία από την Andersen UK, την επιχειρηματική σχολή του Λονδίνου (London Business School) καθώς και με την βοήθεια μιας επιτροπής συμβούλων της Μ. Βρετανίας για τις εταιρίες του δείκτη FTSE 350 αλλά και άλλες εταιρίες ισοδύναμου μεγέθους όσον αφορά την αντιμετώπιση ηθικών ζητημάτων. Τα ευρήματα των ερευνών που πραγματοποιήθηκαν στις ΗΠΑ και Μ. Βρετανία, χρησιμοποιήθηκαν για την δημιουργία ενός πλαισίου και προτύπου για την καλύτερη δυνατή πρακτική [MOON01].

2.2.2 Ανάλυση & Κριτική της Στατιστικής Ερευνάς

Η στατιστική ερευνά έχει ως σκοπό την ανεύρεση συμπερασμάτων ώστε να μπορεί να επεξεργαστεί τα ευρήματα της, οδηγούμενη στην επίλυση του προβλήματος. Ωστόσο όμως μερικές φορές η πιστότητα των συμπερασμάτων ως προς την αντιπροσωπευτικότητα και πληρότητα του δείγματος καθώς όσο και στην διεξαγωγή συμπερασμάτων για την καλύτερη δυνατή λύση μπορεί να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα. Η συγκεκριμένη έρευνα για την επιχειρηματική ηθική ίσως έχει κάποια στοιχεία που την καθιστούν επίφοβη στο να θεσπίσει ηθικούς κανόνες στο επιχειρηματικό περιβάλλον.

Αναφέρω μερικά από αυτά : 1) η σχέση εργαζόμενων και διοίκησης απορρέει μόνο από την πλευρά των εργαζομένων. Το πρόβλημα όμως έγκειται στο ότι οι εργαζόμενοι είναι ένα μέρος του υποσύνολου που διέπει την οργανωτική δομή της επιχείρησης και όχι το σύνολο. Κοντολογίς ανέπτυξε ζητήματα αναφερόμενα στο σύνολο των εργαζομένων και της διοίκησης ως δυο αλληλοεπηρεαζόμενα σώματα που δρουν συνολικά.

Σύμφωνα όμως με αυτήν την εκδοχή δεν λαμβάνεται υπόψη το ότι μια επιχείρηση αλληλεπιδρά και με άλλους παράγοντες όπου η συμπεριφορά της παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην ύπαρξη της.

Πιο αναλυτικά η συμπεριφορά μιας επιχείρησης αποτελείται από δυο μέρη: α) την συμπεριφορά της προς τα μέλη που την αποτελούν (εργαζόμενους, στελέχη, κ.α.) β) την συμπεριφορά της σε αυτούς που απευθύνεται (πελάτες, προμηθευτές, επενδυτές κ.α.). Αυτά τα δυο μέρη αποτελούν μέρος της πολιτικής μιας επιχείρησης. Αρα όταν μια ερευνά περικλείει μόνο το ένα μέρος μιας συμπεριφοράς και με αυτό προσπαθεί να θεσπίσει πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς τότε, έχει παραλείψει το στοιχείο εκείνο που θα μπορούσε να αποτρέψει την ανήθικη συμπεριφορά⁵¹. 2) Παρότι η ερευνά έγινε από οργανισμούς που ασχολούνται με την επιχειρηματική ηθική δεν θα μπορούσαμε να πούμε σε καμία περίπτωση ότι παραλήφθηκαν στοιχεία από άγνοια ή από έλλειψη γνώσης. Η ερευνά έγινε καθαρά για την αύξηση της αποδοτικότητας των υπάλληλων και όχι για πρότυπα ηθικής συμπεριφοράς της επιχείρησης. Αυτό υποστηρίζεται από τα στοιχεία και τα αποτελέσματα της παραπάνω έρευνας. Οι εργαζόμενοι φαίνεται πως αντιδρούν με γνώμονα την αφοσίωση αν η επιχείρηση τους επιβραβεύει ή τους δείχνει πως νοιάζεται για αυτούς.

Η παραπάνω ερευνά καταδείχνει ότι στο επιχειρησιακό περιβάλλον δεν έχει εφαρμοστεί μια κανονιστική μελέτη που να επιτρέπει την αλληλουχία των αλληλοεπηρεαζόμενων μερών. Πιο συγκεκριμένα οι εργαζόμενοι, η διοίκηση και οι μηχανισμοί έλεγχου δρουν με ένα πλαίσιο κανόνων ανθρωπιστικής⁵² υπόστασης με γνώμονα το ίδιον όφελος της επιχείρησης. Ένας κώδικας ηθικής είναι τελειώς άχρηστος αν δεν υπάρχουν άνθρωποι οι οποίοι τον κατανοούν και τον προσαρμόζουν στις ανάγκες της κοινωνικής συνύπαρξης. Είναι επίσης ανώφελο οι κώδικες ηθικής να ενισχύουν την πεποίθηση στους εργαζόμενους ότι είναι αποδεκτό να αναφέρονται οι ανήθικες συμπεριφορές άλλων εργαζομένων στη διοίκηση⁵³. Η άμεση επίπτωση της παραπάνω παραδοχής είναι η φόρτιση του εργασιακού κλίματος με το στοιχεία ανταγωνιστικής συμπεριφοράς οδηγώντας τους υπάλληλους στον ατομικισμό, στην έλλειψη συλλογικότητας καθώς και στην διάλυση κάθε συνεκτικού θεσμού με την ηθική τους υπόσταση ως κοινωνικά όντα.

‘Αν δε μιλήσουμε για ηθική, δεν έχουμε παρά να κοιτάζουμε τί συμβαίνει γύρω μας για να πάψουμε να μιλάμε για «πρόοδο». Η πρόοδος είναι μια βαθύτατα καπιταλιστική φαντασική σημασία από την

⁵¹ εδώ εννοείται πως όταν θεσπίζεις ένα ηθικό κώδικα προς μια ομάδα ανθρώπων τότε αποκλείεις να συμπεριφερθεί ηθικά ο εργαζόμενος προς τις άλλες ομάδες που συνδιαλέγεται η επιχείρηση δηλ. ανήθικες συμπεριφορές προς τρίτους (προμηθευτές πελάτες κ.α.)

⁵² «Είναι περισσότερο από ποτέ για τις εταιρίες να παρουσιάζουν ένα ανθρώπινο πρόσωπο. Οι έξυπνες εταιρίες αντιλαμβάνονται ότι ο κόσμος κάνει συγκρίσεις με ανθρώπινους όρους ... επειδή αυτός είναι ο τρόπος σκέψης του κόσμου, σκεφτόμαστε με όρους που είναι πολύ προσωπικοί... αν περπατήσει κανείς στο δρόμο με ένα μικρόφωνο και μια κάμερα μιλώντας στον κόσμο... θα δει ότι περιγράφουν τις εταιρίες με πολύ ανθρώπινους όρους» διευθυντικό στέλεχος της Burson-Marteller [ΜΠΑΚ04]

⁵³ Αντικείμενο που υποστηρίζει η έρευνα.

οποία παρασύρθηκε και ο ίδιος ο Μαρξ. Από κει και πέρα, αν εξετάσουμε τη σημερινή κατάσταση, κατάσταση αποσύνθεσης και όχι κρίσης, κατάσταση αποσάθρωσης των δυτικών κοινωνιών, διαπιστώνουμε μίαν αντινομία πρώτου μεγέθους: Το απαιτούμενο είναι κολοσσιαίο, πάει πολύ μακριά και οι άνθρωποι, τέτοιοι πού είναι και τέτοιοι πού αναπαράγονται συνεχώς από τις δυτικές κοινωνίες μα και από τις άλλες βρίσκονται σε κολοσσιαία απόσταση απ' αυτό. Τι είναι το απαιτούμενο; Με δεδομένη την οικολογική κρίση, την ακραία ανισότητα της κατανομής των πόρων μεταξύ πλούσιων και φτωχών χωρών, την απόλυτη σχεδόν αδυναμία να συνεχίσει το σύστημα τη σημερινή του πορεία, το απαιτούμενο είναι μία νέα φανταστική δημιουργία που η σημασία της, δεν μπορεί να συγκριθεί με τίποτε ανάλογο στο παρελθόν, μια δημιουργία που θα έβαζε το κέντρο της ζωής του ανθρώπου σημασίες άλλες από την αύξηση της παραγωγής και της κατανάλωσης, πού θα έθετε στόχους ζωής διαφορετικούς, για τους οποίους οι άνθρωποι θα μπορούσαν να πουν πώς αξίζουν τον κόπο. Αυτό θα απαιτούσε φυσικά μία αναδιοργάνωση των κοινωνικών θεσμών των σχέσεων εργασίας των οικονομικών, πολιτικών, πολιτιστικών σχέσεων. Αυτός όμως ο προσανατολισμός απέχει απίστευτα από τα όσα σκέφτονται, και ίσως από τα όσα ποθούν οι άνθρωποι σήμερα. Αυτή είναι η κολοσσιαία δυσκολία πού πρέπει ν' αντιμετωπίσουμε. Θα έπρεπε να θέλουμε μία κοινωνία στην οποία οι οικονομικές αξίες θα έχουν πάψει να κατέχουν κεντρική (ή μοναδική) θέση, όπου η οικονομία θα έχει ξαναμπει στη θέση της, δηλαδή θα έχει γίνει ένα απλό μέσο του ανθρώπινου βίου και όχι ύστατος σκοπός, στην οποία επομένως θα έχουμε παραιτηθεί από την κούρσα προς μία συνεχώς αυξανόμενη κατανάλωση.

Αυτό δεν είναι απλώς αναγκαίο για ν' αποφύγουμε την τελεσίδικη καταστροφή, του γήινου περιβάλλοντος. Είναι αναγκαίο κυρίως για βρούμε από την ψυχική και ηθική εξαθλίωση των σύγχρονων ανθρώπων. Θα έπρεπε λοιπόν από δω κι εμπρός οι άνθρωποι (μιλάω τώρα για τις πλούσιες χώρες) να δεχτούν ένα αξιοπρεπές λιτό βιοτικό επίπεδο και να παραιτηθούν από την ιδέα ότι ο κεντρικός στόχος της ζωής τους είναι να αυξάνεται η κατανάλωση τους κατά 2 με 3% τον χρόνο. Για να το δεχτούν αυτό θα έπρεπε κάτι άλλο να δίνει νόημα στη ζωή τους. Ξέρουμε ξέρω ποιο είναι αυτό το κάτι άλλο - τι ωφελεί όμως, από τη στιγμή πού η μεγάλη πλειονότητα του κόσμου δεν το δέχεται και δεν κάνει αυτό που πρέπει ώστε να γίνει πραγματικότητα;

Αυτό το άλλο είναι η ανάπτυξη των ανθρώπων, αντί για την ανάπτυξη των σπουπιδοπροϊόντων. Κάτι τέτοιο θα απαιτούσε μίαν άλλη οργάνωση της εργασίας, η οποία θα έπρεπε να πάψει να είναι αγγαρεία και να γίνει πεδίο προβολής των ικανοτήτων του ανθρώπου - άλλο πολιτικό σύστημα, μίαν αληθινή δημοκρατία πού θα συνεπαγόταν τη συμμετοχή όλων στη λήψη των αποφάσεων - μίαν οργάνωση της παιδείας, ώστε να διαπλάθονται πολίτες ικανοί να άρχουν και να άρχονται, σύμφωνα με τη θαυμάσια έκφραση του Αριστοτέλη - και ούτω καθ' έξης. Έννοείται ότι όλα αυτά θέτουν κολοσσιαία προβλήματα: για παράδειγμα, με ποιόν τρόπο μπορούσε να λειτουργήσει μία αληθινή, μία άμεση δημοκρατία, όχι πια με 30.000 πολίτες, όπως στην Αθηνά της κλασικής εποχής, αλλά με 40 εκατομμύρια πολίτες, όπως στη Γαλλία ή ακόμα και με πολλά δισεκατομμύρια άτομα στην κλίμακα του πλανήτη; Προβλήματα κολοσσιαίας δυσκολίας, πού όμως κατά την γνώμη μου μπορούν να λυθούν - με την προϋπόθεση ότι η πλειονότητα των ανθρώπων και των ικανοτήτων τους θα κινητοποιηθεί για την δημιουργία λύσεων, αντί να προβληματίζεται για το ποτέ θα μπορέσει να αποκτήσει τρισδιάστατη τηλεόραση. Αυτά είναι τα καθήκοντα που έχουμε μπροστά μας - και η τραγωδία της εποχής μας είναι ότι η δυτική ανθρωπότητα κάθε άλλο παρά νοιάζεται γι' αυτά.

Πόσο καιρό ακόμα η ανθρωπότητα θα κατατρύχεται από τις ματαιότητες και ψευδαισθήσεις που ονομάζουμε εμπορεύματα.; Μία καταστροφή οποιουδήποτε είδους -οικολογική, για παράδειγμα- θα προκαλέσει άραγε μία βίαιη αφύπνιση, ή μήπως την εμφάνιση αυταρχικών ή ολοκληρωτικών καθεστώτων; Κανείς δεν μπορεί ν' απαντήσει σε τέτοιου είδους ερωτήματα. Έκείνο που μπορούμε να πούμε, είναι ότι όλοι όσοι έχουν συνείδηση, του φοβερά σοβαρού χαρακτήρα των ζητημάτων πρέπει να προσπαθήσουν να μιλήσουν, να ασκήσουν κριτική σ' αυτή την ξέφρενη πορεία προς την άβυσσο, να ζυπνήσουν τη συνείδηση των συμπολιτών τους [ΚΑΣΤ00].

Η επιχειρηματική ηθική δεν θα πρέπει να είναι ο αντικειμενικός σκοπός αλλά το πρωτόλειο μιας σχέσης που θα οδηγήσει στην επόμενη προοπτική επίλυσης. Τη σχέση αυτή θα πρέπει να εξελίξει όχι μόνο η οικονομική επιστήμη αλλά ένα μεγάλο εύρος επιστήμων που σχετίζονται με αυτήν την υπόθεση.

2.3 Συμπεράσματα

Η κατάρρευση της αμερικανικής οικονομίας στις αρχές του 20^{ου} αιώνα αλλά και μετέπειτα πιστοποίησε την παντελή απουσία ρυθμιστικού πλαισίου του κράτους για την επισφάλεια των επιχειρήσεων και των πολιτών. Η εφαρμογή των νομών περί ελεύτερης αγοράς και διακίνησης εμπορευμάτων παγκόσμια, ενδυναμώνει τον θεσμό των επιχειρήσεων ενώ παράλληλα η επιχειρηματική ηθική περιλαμβάνει την νέα φιλοσοφία περί του ορισμού της επιχείρησης και της μεγιστοποίησης του κέρδους. Η δημιουργία της επιχειρηματικής ηθικής τον 20^ο αιώνα φαίνεται να μην έχει καμία πρακτική ισχύ. Τα συνεχή λογιστικά σκάνδαλα αποδεικνύουν την παραπάνω πρόταση. Οι στατιστικές έρευνες για βελτιστοποίηση της επιχειρηματικής ηθικής δείχνουν ότι για να αποφευχθεί η απατή χρειάζονται σκληρότερους νόμους και περισσότερα ελεγκτικά στάνταρ. Το παράδοξο είναι ότι όσο σκληρότεροι γίνονται οι νόμοι τόσο αυξάνονται οι ανήθικες επιχειρηματικές συμπεριφορές.

Συμφωνά με την παραπάνω μελέτη για την επιχειρηματική ηθική διαπιστώθηκε ότι δεν είναι ένα κατάλληλα παραμετροποιημένο μοντέλο όπου μπορεί να δουλέψει στον σύγχρονο επιχειρηματικό κόσμο. Αυτό συμβαίνει διότι η εγκαθίδρυση μια ηθικής συμπεριφοράς από τις επιχειρήσεις αντιβαίνει στους νομούς της αγοράς. Το ωφελμιστικό φιλελεύθερο μοντέλο εκφράστηκε με μια λογική απελευθέρωσης της ανώνυμης εταιρίας από το κράτος αλλά και από τον κοινωνικό ιστό. Η επιχειρηματική ηθική διαδόθηκε για λόγους τους οποίους βοηθάει το κοινωνικό πρόσωπο μια εταιρίας να κάνει πωλήσεις και όχι για μια ριζική αλλαγή προς την ηθικότητα. Έτσι οι σκανδαλώδεις καταρρεύσεις εταιριών και κρατών θα συνεχίσουν να υφίστανται όσο η επιχειρηματική ηθική εθελουφλεί στην πραγματικότητα.

3^ο Κεφάλαιο Εταιρική Διακυβέρνηση

Εταιρία νοείται μια μορφή οργάνωσης που συνιστά νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου και έχει ύπαρξη ανεξάρτητη από τα μέλη που την απαρτίζουν. Ο όρος συνήθως ταυτίζεται με την ανώνυμη εταιρία που δρα επιχειρηματικά. Τα κυριότερα⁵⁴ χαρακτηριστικά της είναι : α) ο περιορισμός της ευθύνης των ιδιοκτητών στο κεφάλαιο που έχουν επενδύσει β) η κατάτμηση του Κεφαλαίου σε εύκολα μεταβιβάσιμες μετοχές γ) η διοίκηση μέσω εκλεγμένου από τους μετόχους διοικητικού συμβουλίου και δ) η καθορισμένη από το καταστατικό διάρκεια του οργανισμού (η οποία δύναται να ανανεωθεί). Ο όρος έχει ευρύτερη έννοια στην Βρετανία και μπορεί να χαρακτηρίζει και άλλους θεσμούς, σωματεία και εταιρίες περιορισμένης ευθύνης ενώ στις Η.Π.Α. ταυτίζεται απόλυτα με την ανώνυμη εταιρία.

Μια εταιρία για να μπορέσει να υπάρξει χρειάζεται ένα σύστημα δομημένων στοιχείων τα οποία τα καθιστούν υπεύθυνα για την πολιτική που ακολουθεί η εκάστοτε εταιρία. Το σύνολο των στοιχείων είναι η διακυβέρνηση της εταιρίας ενώ η στρατηγική της είναι αποτέλεσμα της πολιτικής που ακολουθεί.

3.1 Η Έννοια & ο Σκοπός της Εταιρικής Διακυβέρνησης

Ο όρος εταιρική διακυβέρνηση αναφέρεται στο ρυθμιστικό σύστημα του συνόλου των σχέσεων μεταξύ των μελών του Δ.Σ, της διοίκησης της επιχείρησης, των εργαζομένων, των μετόχων και όλων των τρίτων⁵⁵ που έχουν σχέση με την εταιρία, με βασικό σκοπό την αποδοτική διαχείριση των πόρων της εταιρείας προκειμένου να επιτευχθεί η μεγιστοποίηση της αξίας της επιχείρησης προς το συμφέρον των μετόχων μέσα από διαφανείς διαδικασίες και πρακτικές.

Συνοπτικά εταιρική διακυβέρνηση είναι:

1. Ένα σύστημα αρχών βάσει του οποίου οργανώνεται, λειτουργεί και διοικείται η ανώνυμη εταιρία, ώστε να διαφυλάσσονται και να ικανοποιούνται τα έννομα συμφέροντα όλων όσων συνδέονται με την εταιρία στα πλαίσια του εταιρικού συμφέροντος.
2. Η εξυπηρέτηση του εταιρικού συμφέροντος, το οποίο αποτελεί τη συνισταμένη του συμφέροντος του νομικού προσώπου και των εννόμων συμφερόντων όσων συνδέονται με την εταιρία (stakeholders).
3. Η επιδίωξη πλήρους διαφάνειας στην όλη διαχείριση της εταιρίας, ώστε να παρέχονται όλες οι ζωτικές πληροφορίες προς όλους τους stakeholders. Αυτό παραχωρεί την δυνατότητα σε αυτούς να έχουν ενεργό ρόλο στη δραστηριότητα της εταιρίας βάσει της κείμενης νομοθεσίας προστατεύοντας και προωθώντας τα συμφέροντά τους ισότιμα και ακριβοδίκαια μέσα στο πλαίσιο της μακροχρόνιας και ισόρροπης ανάπτυξης της εταιρίας.

Όσον αφορά τις αρχές :

4. Οι αρχές και οι διαδικασίες που εφαρμόζονται, πρέπει να αποτελούν δεσμεύσεις της εταιρίας με βάση και αφετηρία : α) την κείμενη νομοθεσία της Α.Ε., β) τη χρηματιστηριακή νομοθεσία, γ) τις κανονιστικές ρυθμίσεις του Χ.Α.Α. και των εποπτικών αρχών, δ) να εκτείνονται πέραν του ισχύοντος δικαίου και στ) να περιλαμβάνουν οικειοθελείς δεσμεύσεις που συμβάλλουν στη διατήρηση και βελτίωση της αξιοπιστίας της εταιρίας.

⁵⁴ Από το λεξικό της σύγχρονης οικονομίας, θεωρητικής και εφαρμοσμένης εκδόσεις Σταφυλίδη.

⁵⁵ Αναφέρετε σε όσους έχουν σχέση με την ύπαρξη της εταιρίας δηλ. σε προμηθευτές, πιστωτές, καταναλωτές κ.α..

5. Οι αρχές και οι διαδικασίες της Εταιρικής Διακυβέρνησης διαχέονται στην όλη δομή και λειτουργία της εταιρίας και αφορούν τα όργανα διοικήσεώς της (Δ.Σ. και Γ.Σ.) και τον τρόπο με τον οποίο αυτά διαρθρώνονται και λειτουργούν, αλλά και τις γενικότερες σχέσεις επικοινωνίας των διαφόρων stakeholders μεταξύ τους.

6. Η Εταιρική Διακυβέρνηση ενδιαφέρει κάθε εταιρία Α.Ε. ή και μη. Συνιστάται ειδικά στην Α.Ε. που είναι εισηγμένη στο Χ.Α.Α.

Μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης.

Οι μηχανισμοί⁵⁶ της εταιρικής διακυβέρνησης ,στους οποίους θα αναφερθούμε συνοπτικά παρακάτω, κατατάσσονται σύμφωνα με τον Jensen σε τέσσερις κατηγορίες [JENS93] :

1. Νομικοί και ρυθμιστικοί μηχανισμοί.
2. Εσωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου.
3. Εξωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου.
4. Ανταγωνισμός της αγοράς των προϊόντων.

1. Νομικοί και ρυθμιστικοί μηχανισμοί.

Οι βασικότεροι μηχανισμοί εταιρικής διακυβέρνησης υπάρχουν έξω από την εταιρία, στο σύστημα των νόμων και των κανονισμών που την κυβερνούν. Οι νομικοί και ρυθμιστικοί μηχανισμοί είχαν λάβει συγκριτικά μικρή προσοχή από τους μελετητές έως την στιγμή που μια πληθώρα εταιρικών σκανδάλων συντάραξε τον επιχειρηματικό κόσμο ξεκινώντας μια παγκόσμια αναμόρφωση των νομικών πλαισίων της εταιρικής διακυβέρνησης. Οι κυριότερες πρωτοβουλίες περιλάμβαναν: τον νόμο Sarbanes Oxley στις Ηνωμένες πολιτείες, τις εκθέσεις των επιτροπών Turnbull, Higgs, Smith και τον συνδυασμένο κώδικα (The Combined Code) στο Ηνωμένο Βασίλειο, την έκθεση της Επιτροπής King (King Committee Report)στην Νότιο Αφρική, και τις Αρχές του Οργανισμού για την Οικονομική Συνεργασία και Ανάπτυξη (The OECD Principles) 1999, 2004.

2. Εσωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου.

Οι κυριότεροι εσωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου περιλαμβάνουν το διοικητικό συμβούλιο, τα σχέδια αμοιβών των εκτελεστικών στελεχών και την δομή ιδιοκτησίας και υποχρεώσεων της εταιρίας [DENN01]. Αναφορικά με το διοικητικό συμβούλιο το μεγαλύτερο ενδιαφέρον εστιάζεται στο μέγεθος και την σύνθεση του. Τα μικρά διοικητικά συμβούλια θεωρείται ότι είναι αποτελεσματικότερα ως προς την λήψη αποφάσεων και παρουσιάζουν μικρότερη ευκολία ελέγχου από την από την διοίκηση. Ως προς την σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου η ύπαρξη ανεξάρτητων μελών θεωρείται κρίσιμη για την διασφάλιση της αποτελεσματικής παρακολούθησης των ενεργειών της διοίκησης. Οι αμοιβές των διοικητικών στελεχών από την άλλη πλευρά αποτελούν σαφώς έναν ισχυρό παράγοντα της εταιρικής διακυβέρνησης διότι συνδέουν άμεσα την συμπεριφορά των στελεχών με την πορεία της επιχείρησης.

Τα διοικητικά στελέχη είναι λιγότερο πιθανό να διακινδυνέψουν να απολέσουν την θέση εργασίας τους όσο μεγαλύτερα είναι τα επίπεδα αμοιβών τους, αλλά και περισσότερο πρόθυμα να μεγιστοποιήσουν την αξία των μετόχων εφόσον κάτι τέτοιο τους παρέχει μεγαλύτερες αμοιβές. Ωστόσο, η εταιρική διακυβέρνηση ασχολείται πρωταρχικά με την υποκίνηση της δράσης των στελεχών υπέρ των μετόχων και συνεπώς η ευαισθησία των αμοιβών στην χρηματοοικονομική απόδοση της εταιρίας αποτελεί το πλέον ενδιαφέρον θέμα για την εταιρική διακυβέρνηση. Η δομή ιδιοκτησίας εστιάζεται όχι μόνο στην συμμετοχή στο μετοχικό Κεφάλαιο των διοικητικών στελεχών της εταιρίας αλλά και στην συγκέντρωση ικανού αριθμού μετοχών σε ανεξάρτητους προς την διοίκηση μετόχους.

⁵⁶ Αντλήθηκαν πληροφορίες από τον Ν. 3016/2002 καθώς και από την μεταπτυχιακή εργασία του Τάσιου Στέργιου [ΤΑΣΙ07]

Οι ανεξάρτητοι μέτοχοι που συγκεντρώνουν σημαντικό μερίδιο στο μετοχικό κεφάλαιο αποκτούν την δυναμική και το κίνητρο να παρακολουθήσουν και να επηρεάσουν τις δραστηριότητες της επιχείρησης, αλλά και του διοικητικού συμβουλίου προκειμένου να διασφαλιστούν τα συμφέροντα τους. Επίσης η δραστηριοποίηση και η ενεργή στάση των μετόχων μπορεί να δράσει ανασταλτικά σε φαινόμενα καιροσκοπισμού της διοίκησης.

3. Εξωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου.

Οι εξωτερικοί μηχανισμοί ελέγχου αναφέρονται στην λειτουργία της αγοράς και πιο συγκεκριμένα στους μηχανισμούς εξαγορών και συγχωνεύσεων των επιχειρήσεων. Σε γενικές γραμμές οι εξαγορές μεγεθύνουν την αξία των επιχειρήσεων καθώς μέσω των ενώσεων προκύπτουν νέες επιχειρηματικές μονάδες με μεγαλύτερα κεφάλαια και δυναμική. Η απειλή της απώλειας του ελέγχου της επιχείρησης αποτελεί ένα ισχυρό κίνητρο για την ευθυγράμμιση των στελεχών με τον στόχο της μεγιστοποίησης της αξίας των μετόχων. Αυτό ενισχύεται από το γεγονός ότι επιχειρήσεις με χαμηλή οικονομική απόδοση καθίστανται ευκολότεροι στόχοι εξαγορών και συγχωνεύσεων. Οι μηχανισμοί όμως της αγοράς εμπεριέχουν σημαντικούς περιορισμούς. Τα διοικητικά στελέχη μπορούν να χρησιμοποιήσουν ένα σύνολο αμυντικών μηχανισμών⁵⁷ (αύξηση μετοχικού Κεφάλαιου, αποσχίσεις κλάδων κτλ.) προκειμένου να αντιμετωπίσουν μια πρόταση εξαγοράς η οποία δεν εξυπηρετεί τα συμφέροντα τους. Ωστόσο, η πρόταση αυτή ενδέχεται να είναι ωφέλιμη για τους μετόχους και η απόρριψη της μπορεί να βλάψει τα συμφέροντα τους. Επομένως, παρότι ο εξωτερικός έλεγχος της αγοράς αποτελεί μια δυνατή λύση σε μερικές συγκρούσεις συμφερόντων, μπορεί επίσης να δημιουργήσει επιπρόσθετες συγκρούσεις συμφερόντων μεταξύ της διοίκησης και των μετόχων.

4. Ανταγωνισμός της αγοράς προϊόντων.

Κάθε εταιρία θα πρέπει να παράγει τα προϊόντα που ζητούν οι καταναλωτές με μια δομή κόστους -συμπεριλαμβανομένου του κόστους του Κεφάλαιου- που να της επιτρέπει να τα διαθέσει σε μια ανταγωνιστική τιμή. Οι σπατάλες ή οι ανεπάρκειες της διοίκησης θα απεικονιστούν στην κακή απόδοση στις αγορές προϊόντων της, όπως για παράδειγμα το υψηλό κόστος Κεφάλαιου που οφείλεται στην έλλειψη της προστασίας που ένα καλό σύστημα εταιρικής διακυβέρνησης μπορεί να παρέχει στους επενδυτές. Σε ακραίες καταστάσεις, μια τέτοια κακή απόδοση μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικό οικονομικό κίνδυνο, ίσως ακόμη και στην πτώχευση. Εντούτοις, τέτοιες ακραίες εκβάσεις εμφανίζονται γενικά αργά, ίσως και καθόλου, και μια μεγάλη απώλεια αξίας μπορεί να ανακύψει στην πορεία. *Ο ανταγωνισμός αγοράς προϊόντων είναι στην καλύτερη περίπτωση ένα "αμβλύ" μέσο στην πάλη για την αποτελεσματική εταιρική διακυβέρνηση [JENS93].*

⁵⁷ Αύξηση μετοχικού Κεφάλαιου, αποσχίσεις κλάδων κτλ.)

3.2 Εφικτότητα Εταιρικής Διακυβέρνησης & Σχέσεις Αλληλεπίδρασης

Η νομοτέλεια⁵⁸ της εταιρικής διακυβέρνησης αλλά και οι διαδικασίες που την υποχρεώνουν να συμβαδίζει με την επιχειρηματική ηθική, καθιστούν ένα εκρηκτικό μείγμα, εξαιρετικά ασταθές. Τα πρόσφατα λογιστικά σκάνδαλα της Enron, WorldCom, και άλλων εταιριών έχουν συμβάλει αρκετά στην απώλεια εμπιστοσύνης όσον αφορά την ακεραιότητα της αμερικανικής επιχείρησης καθώς και σε μια πολύ ηχηρή πτώση του αμερικάνικου χρηματιστηρίου. Δεδομένου ότι αυτά τα γεγονότα έχουν φέρει ηθικές ερωτήσεις για την επιχείρηση στο προσκήνιο της δημόσιας συνείδησης, είναι τεράστιας σημασίας για τον τομέα της εταιρικής διακυβέρνησης η ανάλυση των παρατατικών πράξεων των επιχειρήσεων και οι λόγοι που τις ωθούν σε αυτό. Η εταιρική ευθύνη στο πλαίσιο της αγοράς, οι σχέσεις με τους πελάτες, οι σχέσεις με τους ανταγωνιστές, η εταιρική ευθύνη στο πλαίσιο της οργάνωσης, οι σχέσεις με τους εργαζόμενους, η σχέση της επιχείρησης με το κράτος, τις τοπικές κοινωνίες και το φυσικό περιβάλλον είναι ορισμένοι από τις παραμέτρους που αφορούν την ορθή διακυβέρνηση της επιχείρησης και όχι τυπικούς κανόνες που απλά πρέπει να ακολουθούν τα στελέχη για την διακυβέρνηση της επιχείρησης. Η εφικτότητα της εταιρικής διακυβέρνησης δεν είναι απλά μια εφαρμογή νομών, κανόνων, εφαρμοσμένων διοικητικών πρότυπων και ελεγκτικών στάνταρτ αλλά μια πολιτική που δεν θα επιτρέπει στο κέρδος να διαφοροποιεί και να ανατιμά την ανθρώπινη υπόσταση. Τα πρόσφατα σκάνδαλα των αμερικάνικων εταιριών Enron και Worldcom στιγμάτισαν και προβλημάτισαν την αμερικάνικη και κατ' επέκταση την παγκόσμια οικονομική αγορά όσον αφορά το μέγεθος αλλά και την ξαφνικότητα της κατάρρευσης. Το εύρος των οικονομικών συναλλαγών των εταιριών αυτών ήταν τόσο μεγάλο που παρότι το γεγονός της κατάρρευσης λάμβανε χώρα σε μία εποχή που τα ελεγκτικά στάνταρτ ήταν αδιαμφισβήτητα και αδιαπραγμάτευτα από τους νόμους και τους κανόνες που τα διέπουν, οι ελεγκτικοί μηχανισμοί δεν στάθηκαν ικανοί ώστε να αποτρέψουν την καταστροφή παρόλο της καλής οργάνωσης και κατάρτισης του έλεγχου. Το ερώτημα που γεννάται είναι, πως ένα σύστημα δομημένων αξιών, κανόνων και νόμων γύρω από ένα παγκόσμιο οικονομικό γίνεσθαι δεν μπορούν να εφαρμοστούν σε κάθε οικονομικό οργανισμό.

Για να μπορέσει να κατανοηθεί το παραπάνω πρέπει πρώτα να διαφοροποιηθεί η θέση των εννοιών «μετόχων» και «συμμετόχων».

1. Stockholder Theory (θεωρία των μετόχων)

Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η ηθική και η ευθύνη της επιχείρησης έναντι της κοινωνίας είναι άσκοπες. Η άποψη στηρίζεται με τα εξής επιχειρήματα:

α) Οι επιχειρήσεις είναι νομικά πρόσωπα και ως τέτοια έχουν μόνο νομικές υποχρεώσεις. Οι ηθικές υποχρεώσεις δεν είναι νομικές υποχρεώσεις και άρα οι επιχειρήσεις δεν μπορούν να έχουν ηθικές υποχρεώσεις.

β) Η διοίκηση είναι εντολοδόχος των μετόχων οι οποίοι είναι οι εντολοδότες. Άρα η διοίκηση έχει υποχρέωση να προωθεί και να προστατεύει τα συμφέροντα των μετόχων.

γ) Οι επιχειρήσεις έχουν μοναδικό σκοπό να μεγιστοποιούν την αξία των κεφαλαίων των μετόχων χρησιμοποιώντας με προσοχή τους πόρους που διαθέτουν μέσα στο πλαίσιο του νόμου [FRIE70].

⁵⁸ «Για την εταιρική διακυβέρνηση θέματα μισθολογίου και άλλες διατάξεις»
Νόμος 3016/2002 (ΦΕΚ. Α' 110\17.05.2002)

Η πιο γνωστή έκδοση της θεωρίας των μετόχων η είναι αυτή του Milton Friedman. Ο Friedman διατυπώνει την έκδοσή της θεωρίας των μετόχων στο ακόλουθο απόσπασμα «κεφαλαιοκρατία και ελευθερία»: *«Σε μια τέτοια οικονομία [ελεύθερη οικονομία], υπάρχει μία και μόνο μία κοινωνική ευθύνη της επιχείρησης - να χρησιμοποιήσει τους πόρους της και να συμμετάσχει στις δραστηριότητες με σκοπό την αύξηση των κερδών της εφ' όσον μένει μέσα στους κανόνες του παιχνιδιού, εννοώντας να συμμετάσχει σε έναν ανοικτό και ελεύθερο ανταγωνισμό χωρίς εξαπάτηση ή απάτη[FRIE82].*

Στο δοκίμιο «κοινωνική ευθύνη της επιχείρησής» Friedman δίνει μια κάπως διαφορετική σκοπιά της θεωρία: *«Σε μια ελεύθερη επιχείρηση, ιδιωτικής ιδιοκτησίας, ένα ανώτατο διοικητικό στέλεχος είναι υπάλληλος των ιδιοκτητών της επιχείρησης. Έχει την άμεση ευθύνη απέναντι στους εργοδότες του. η ευθύνη είναι να διευθυνθεί η επιχείρηση σύμφωνα με τις επιθυμίες των ιδιοκτητών, οι οποίες γενικά θα αποφέρουν όσο το δυνατόν περισσότερα χρήματα προσαρμοσμένα στους βασικούς κανόνες της κοινωνίας, ενσωματωμένα στο νόμο και στην ηθικά παγιωμένη τακτική[FRIE70].*

Τα πρόσφατα εν λόγω γεγονότα δεν αποτελούν καμία αντίρρηση στον παραδοσιακή θεωρία των μετόχων για τις κοινωνικές ευθύνες της επιχείρησης. Η κακή μεταχείριση των ανώτερων υπαλλήλων(managers) της Enron και WorldCom δεν εξουσιοδοτήθηκαν ή επιτράπηκαν από τη θεωρία μετόχων. Η θεωρία των μετόχων απαγορεύει σαφώς τις ενέργειες αυτών των ανώτερων υπαλλήλων. Οι ανώτεροι υπάλληλοι ενέργησαν για δικό τους συμφέρον και όχι για το συμφέρον των μετόχων. Εντούτοις, από την άνοδο του αποθέματος οι τιμές που επήλθαν από τη δημιουργική λογιστική, για κάποιο χρόνο, φάνηκε να προωθούνται τα ενδιαφέροντα των μετόχων.

Οι ανώτεροι υπάλληλοι θα μπορούσαν πιθανά να έχουν θεωρήσει ότι το είδος της απάτης και της εξαπάτησης που άσκησαν προώθησαν τα συμφέροντα των μετόχων. Εν τούτοις, οι ανώτεροι υπάλληλοι δεν θα μπορούσαν εύκολα να οργανώσουν ορθολογικά ή δικαιολογήσουν την συμπεριφορά τους αναφερόμενη στη θεωρία των μετόχων, επειδή αυτή περιλαμβάνει ρητές απαγορεύσεις ενάντια στην απάτη και την εξαπάτηση. Ένας σκεπτόμενος ανώτερος υπάλληλος θα ήταν αδύνατο να θεωρήσει ότι η θεωρία των μετόχων επιτρέπει την απάτη και την εξαπάτηση. Ο Milton Friedman υποστηρίζει ότι: *«Τα ανώτατα στελέχη της επιχείρησης πρέπει να προωθούν τα συμφέροντα των μετόχων απέχοντας από την απάτη και την εξαπάτηση συμμετέχοντας στον ανοικτό και ελεύθερο ανταγωνισμό. Οι απαγορεύσεις ενάντια στην απάτη και την εξαπάτηση είναι «δευτερεύοντες περιορισμοί» στην προώθηση των συμφερόντων των μετόχων - οι ανώτεροι υπάλληλοι δεν επιτρέπεται ποτέ για να προωθήσουν συμφέροντα των μετόχων με τη βοήθεια της απάτης ή της εξαπάτησης[FRIE82].*

Η προηγούμενη θεώρηση δεν αντιτίθεται στις περιπτώσεις της Enron και της WorldCom αλλά δίνει έμφαση σε μερικά σοβαρά προβλήματα όσον αφορά την αισιόδοξη άποψη των υπερασπιστών της κεφαλαιοκρατίας, της ελεύθερης οικονομίας και της θεωρίας των μετόχων. *«[Αυτοί οι υπερασπιστές υποστηρίζουν ότι μια από τις μέγιστες αρετές της κεφαλαιοκρατίας είναι ότι μέσω της λειτουργίας του 'αόρατου χεριού'⁵⁹, δημιουργούνται κίνητρα πλεονεξίας καθώς και προσωπικού οικονομικού συμφέροντος μέσω της εργασίας προάγοντας την γενική ευημερία.*

⁵⁹ Η Αόρατος Χείρα είναι μια μεταφορά που χρησιμοποίησε ο Άνταμ Σμιθ για να περιγράψει την αρχή της "πεφωτισμένης ιδιοτέλειας". Σήμερα αυτή η αρχή συνδέεται με τον ψυχολογικό εγωισμό. Στον «Πλούτο των Εθνών», ο Άνταμ Σμιθ ισχυρίζεται ότι, μέσα στο σύστημα του καπιταλισμού, ένα άτομο που δρα για το προσωπικό του συμφέρον τείνει να προωθεί και το συμφέρον της κοινότητας του. Αυτήν την αρχή την απέδωσε στον κοινωνικό μηχανισμό που αποκαλούσε Αόρατη Χείρα. Κάθε άτομο αναγκαστικά εργάζεται για να καταστήσει τα ετήσια έσοδα της κοινωνίας όσο περισσότερα μπορεί. Γενικά δεν επιδιώκει να προωθήσει το κοινό συμφέρον, ούτε γνωρίζει πόσο πολύ το προάγει... Προτιμώντας την υποστήριξη της δικής του εργατικότητας παρά της ξένης, επιδιώκει μονάχα την δική του ασφάλεια! και κατευθύνοντας αυτή την εργατικότητα κατά τέτοιο τρόπο ώστε το προϊόν της να έχει την μεγαλύτερη δυνατή αξία, επιδιώκει μονάχα το δικό του συμφέρον, και σε αυτήν όπως και άλλες περιπτώσεις, καθοδηγείται από ένα αόρατο χέρι να επιδιώκει έναν σκοπό που δεν αποτελούσε μέρος των προθέσεων του. Επιδιώκοντας το δικό του συμφέρον συχνά προωθεί αυτό της κοινωνίας πιο αποτελεσματικά απ' ότι όταν πραγματικά επιδιώκει να το προωθήσει'. Απόσπασμα από: http://e-roosters.blogspot.com/2005/10/blog-post_28.html.

Όμως, ενέργειες των προσωπικών συμφερόντων των ανώτερων υπαλλήλων της Enron και των λογιστών σε Arthur Andersen τους οδήγησε στην πραγματοποίηση πράξεων εξαιρετικά επιβλαβών στο κοινό συμφέρον. Υπάρχει πολύ περισσότερη ανάγκη για ηθικούς περιορισμούς στις πράξεις των οικονομικών δραστών παρόλο που μερικές φορές παραχωρείται από τους ήδη υπάρχοντες»[CARS03].

Ο Milton Friedman δεν κρατά την ακατέργαστη εκδοχή της θεωρίας του αόρατου χεριού σε αφάνεια. Ο Friedman θεωρεί ότι: «Πράξεις προσωπικού συμφέροντος τείνουν να προάγουν τη γενική ευημερία μόνο όταν οι κατάλληλοι νόμοι είναι σε ισχύ»[FRIE82].

Εντούτοις, ακόμα και με τα αναγκαία προσόντα προς αποφυγή της απάτης, και της εξαπάτησης αλλά και με την ύπαρξη κατάλληλου νομικού κώδικα, η άποψη ότι οι πράξεις των προσωπικών συμφερόντων των επιχειρηματιών στις κεφαλαιοκρατικές κοινωνίες που τείνουν έντονα να προωθήσουν τη γενική ευημερία, είναι τουλάχιστον κατά μια σημαντική άποψη μπερδεμένες. Το πρότυπο Adam Smith's του αόρατου χεριού προϋποθέτει ότι οι επιχειρήσεις ρυθμίζονται από το τους ιδιοκτήτες. Στο πρότυπο του Smith, το επιχειρησιακό πρόσωπο που προωθεί τη γενική ευημερία με τη βοήθεια πράξεων προσωπικού συμφέροντος είναι κύριος της επιχείρησης που αυτός διαχειρίζεται και δεν ενεργεί ως πράκτορας για τους άλλους. Η σύγχρονη κεφαλαιοκρατία περιλαμβάνει ένα αιχμηρό διαζύγιο μεταξύ της ιδιοκτησίας και της διαχείρισης της επιχείρησης. Η διάχυση της ιδιοκτησίας στην σύγχρονη εταιρία καθιστά πολύ δύσκολο στους μετόχους να ασκήσουν αποτελεσματικό έλεγχο στις επενδύσεις τους. Αυτό δίνει ιδιαίτερο πεδίο στους υψηλόβαθμους ανώτερους υπαλλήλους να πλουτίσουν εις βάρος των μετόχων και οποιουδήποτε άλλου[CARS03].

Συνολικά τέτοιες ενέργειες είναι σαφώς επιβλαβείς για την κοινωνία. Είναι τουλάχιστον αναμφισβήτητο ότι το κοινό καλό γενικά προωθείται όταν οι εταιρίες διοικούνται έτσι ώστε να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους. Εντούτοις, δεδομένου ότι οι διευθυντές και οι ιδιοκτήτες έχουν τόσες πολλές αποκλίσεις στα συμφέροντα τους οι πράξεις προσωπικών συμφερόντων των ανώτερων υπαλλήλων δεν έχουν καμία τέτοια τάση να προωθήσουν τη γενική ευημερία. Η συμπεριφορά προσωπικού συμφέροντος από τους ανώτερους υπαλλήλους μπορεί να οδηγήσει στην προσωπική συναλλαγή και στη λεηλάτηση αυτής της τάξης που τόσο γραφικά διευκρινίζεται στα πρόσφατα σκάνδαλα.

2. Stakeholder Theory (θεωρία των συμμετόχων)

Η άποψη αυτή υποστηρίζει ότι η αποτελεσματική διοίκηση θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα συμφέροντα όλων των ομάδων που έχουν συμφέροντα υπό διακύβευση σε σχέση με την εταιρεία, δηλαδή των κοινωνικών εταίρων (stakeholders). Αυτές οι ομάδες δεν περιορίζονται στους μετόχους της εκάστοτε εταιρείας αλλά περιλαμβάνουν τους εργαζόμενους, τους πελάτες, την τοπική κοινωνία. Ως εμπειρική θεωρία υποστηρίζει ότι η διοίκηση έχει χρηματικό όφελος να ακολουθεί αυτό το σκεπτικό. Ως κανονιστική θεωρία υποστηρίζει ότι η διοίκηση έχει συγκεκριμένες ισομερείς υποχρεώσεις έναντι των ενδιαφερομένων μερών της κοινωνίας ανεξαρτήτως αν αυτό συνεπάγεται περιορισμό της επιχειρηματικής δράσης της ή κοινωνικές ευθύνες που συνεπάγονται χρηματικό κόστος.

Η θεωρία παρουσιάζεται ως ένα δίκτυο συνδέσεων μεταξύ της επιχείρησης, των προμηθευτών, της διοίκησης, της τοπικής κοινωνίας, των πελατών, των εργαζομένων και ιδιοκτητών.

Σύμφωνα με τα παραπάνω οι εταιρείες θα πρέπει να δημοσιεύουν στοιχεία που αφορούν όσο το δυνατόν περισσότερα μη-οικονομικά θέματα ώστε να ενημερώνουν τους κοινωνικούς εταίρους οι οποίοι, όπως είδαμε, μπορεί να είναι από τους εργαζόμενους στην εταιρεία αυτή ως τους πολίτες που αγοράζουν τα προϊόντα της αλλά και άλλους που πιθανόν να έχουν επιπτώσεις από τη δραστηριότητα της εταιρείας.

Έτσι η θεωρία είναι αποδεκτή σήμερα από το μεγαλύτερο μέρος της επιστημονικής κοινότητας και των στελεχών επιχειρήσεων τουλάχιστον ως μια κανονιστική - δεοντολογική θεωρία στο βαθμό που ήταν αποδεκτή παλαιότερα η stockholder theory [DONA95].

Ο διαχωρισμός μετόχων και συμμετόχων είναι πολύ σημαντικός καθώς αυτό αποτελεί την μετάβαση στο σύγχρονο επιχειρηματικό γίνεσθαι της ευημερίας, των ίσων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, της διαφάνειας των χρηματιστηριακών συναλλαγών καθώς και σε μια αφομοίωση της εταιρίας από τον κοινωνικό ιστό. Αντί αυτού παρατηρείτε μεγάλη ανισότητα και ασυδοσία στον τρόπο που συμπεριφέρονται τα μεγάλα στελέχη⁶⁰ πολυεθνικών, παντελής έλλειψη διαφάνειας των οικονομικών καταστάσεων που οδήγησαν στην εξαπάτηση των μετόχων-συμμετόχων, διαρκή αποστασιοποίηση της εταιρίας από τον κοινωνικό⁶¹ και περιβαλλοντολογικό⁶² ιστό καθώς και αποσταθεροποίηση του πολιτικού και οικονομικού κόσμου. *Κυριότερο σημείο των πρόσφατων γεγονότων είναι οι αφελείς, μη ρεαλιστικές ελπίδες και οι προσδοκίες της θεωρίας των συμμετόχων ότι τα ανώτατα στελέχη επιχείρησης είναι οι ηθικοί κριτές και πράκτορες της κοινωνικής βελτίωσης [CARS03]. Η σχέση αλληλεπίδρασης⁶³ μεταξύ θεωρίας και πράξης όσον αφορά τα λογιστικά σκάνδαλα γίνεται πιο εμφανής. Η διαφάνεια της απατής και εξαπάτησης δυστυχώς αναφέρεται θεωρητικά προτού να προλάβει να συμβεί. Σύμφωνα με τον εκφραστή της θεωρίας των συμμετόχων ο Freeman γράφει 'Οι εταιρίες θα ρυθμιστούν με βάση τις προτιμήσεις των συμμετόχων της, που ορίζονται ως οι υπάλληλοι, οι χρηματοδότες, οι πελάτες, οι υπάλληλοι, και όλο το φάσμα των κοινοτήτων' [FREE97].*

Σε ένα προηγούμενο έγγραφο που γράφτηκε μαζί με William Evan, ο Freeman δηλώνει τη θεωρία του ως εξής:

Π1 « Η εταιρία πρέπει να ρυθμιστεί προς όφελος των συμμετόχων του: πελατών, προμηθευτών, ιδιοκτητών, υπαλλήλων, και τοπικών κοινοτήτων. Τα δικαιώματα αυτών των ομάδων πρέπει να εξασφαλιστούν και επιπλέον οι ομάδες πρέπει να συμμετέχουν υπό κάποια έννοια σε αποφάσεις που έχουν ουσιαστικά επίπτωση στην ευημερία τους».

Π2 «Η διαχείριση(μάνατζμεντ) φέρει μια πιστωτική σχέση στους συμμετόχους και στην εταιρία, σαν αφηρημένη οντότητα. Πρέπει να ενεργήσει μέσα στα συμφέροντα των μετόχων όπως ο πράκτορας τους, και αυτό πρέπει να ενεργήσει προς όφελος της εταιρίας για να εξασφαλίσει την επιβίωση της, προστατεύοντας το μακροπρόθεσμο ρίσκο κάθε ομάδας.» Διάφορα ερωτήματα όπως :θα έπρεπε να αποτελεί αντικείμενο ρύθμισης δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αυτών των μερών καθώς και συστηματικό προβληματισμό των αναπτυσσόμενων οικονομιών για [FREE63].

Η έκδοση του Freeman για την θεωρία των συμμετόχων καθώς και άλλων τυποποιημένων εκδόσεων της θεωρίας του, δεν περιλαμβάνουν τις απαγορεύσεις ενάντια στην απάτη και εξαπάτηση. Τα άτομα με εκτελεστικές αρμοδιότητες σε Enron και WorldCom πιθανόν «να είχαν οργανώσει ορθολογικά» τις ενέργειές τους επικαλούμενοι τη θεωρία των συμμετόχων. Η άνοδος στην τιμή της μετοχής που επήλθε από τη δημιουργική λογιστική για κάποιο χρόνο, φάνηκε να προωθεί τα συμφέροντα πολλών συμμετόχων, συμπεριλαμβανομένων των υπαλλήλων που κατείχαν απόθεμα μετοχών. *Δεν υποστηρίζω ότι η θεωρία των συμμετόχων δικαιολογεί πραγματικά τι έκαναν. Εκεί που θέλω να εστιάσω είναι στο ότι δεν κατέστη αρκετά προφανές ότι η θεωρία των συμμετόχων απαγορεύει το είδος απάτης και εξαπάτησης.*

Οι άνθρωποι οι οποίοι προσπαθούν να ακολουθήσουν τη θεωρία των συμμετόχων θα μπορούσαν εύκολα την χρησιμοποιήσουν κατά αυτόν τον τρόπο [CARS03]. Η θεωρία των συμμετόχων χρειάζεται «δευτερεύοντες περιορισμούς» στην προώθηση συμφερόντων των συμμετόχων όπως ακριβώς και η θεωρία των μετόχων χρειάζεται περιορισμούς στην προαγωγή συμφερόντων των μετόχων.

⁶⁰ Εδώ αναφέρονται τόσο τα στελέχη της Enron και Worldcom όσο και τα στελέχη που οι εταιρίες τους εκλέχτηκαν σε λογιστικά σκάνδαλα και αναφέρονται στο Κεφάλαιο 2.2

⁶¹ Πτωχεύσεις εταιριών με αυτόματη απόλυση χιλιάδων εργαζόμενων

⁶² Τα σκάνδαλα για την παντελή έλλειψη περιβαλλοντολογικής συνείδησης από Br, Shell, Texaco, Nike, Pfizer κ.α. στις χώρες του τρίτου κόσμου, παρόλο που έχουν αποδεχτεί το πρωτόκολλο του Κιότο [ΜΠΑΚ04].

⁶³ Αναφέρθηκε στο Κεφάλαιο 2.2 και θα αναλυθεί διεξοδικά εδώ.

Η θεωρία συμμετόχων θα ήταν πιο εύλογη αν τα άτομα με εκτελεστικές αρμοδιότητες (managers) εφάρμοζαν μια πολιτική όχι στο ψεύδος, την εξαπάτηση, ή την δέσμευση στην απάτη, ακόμα και όταν κρίνουν ότι κάνοντας το θα επιφέρουν ισορροπία στο όφελος των συμμετόχων. Είναι μια καλή πολιτική για τους επιχειρηματίες να θεωρούν ορισμένες πράξεις εκτός ορίων παρά να εξετάσουν μόνο την προώθηση του όφελος των συμμετόχων. Αυτό καθιστά τη θεωρία πολύ πιο σαφέστερη και απλούστερη στο να εφαρμοστεί σαν οδηγός πράξεων ενάντια στην ορθολογική οργάνωση της λανθασμένης συμπεριφοράς. Με τους δευτερεύοντες περιορισμούς που απαγορεύουν αυστηρά την εξαπάτηση και την απάτη, η θεωρία των συμμετόχων σαφώς και κατηγορηματικά απαγορεύει τις πρακτικές κακής μεταχείριση στο ζήτημα. Τα ανώτατα στελέχη δεν θα μπορούσαν εύκολα να οργανώσουν ορθολογικά μια τέτοια συμπεριφορά από την αναφορά σε αυτό το είδος των προτύπων; Τα «ανοιχτά – σκεπτόμενα» ανώτατα στελέχη δεν θα μπορούσαν να το κάνουν καθόλου.

Η θεωρία συμμετόχων κάνει πολύ αφελής και μη ρεαλιστικές υποθέσεις για τις δυνατότητες και ηθικές ικανότητες των ανώτατων στελεχών της επιχείρησης. Τα πρόσφατα γεγονότα έρχονται έντονα σε αντίθεση με τον επιβλητικό ρόλο που ορίζει η θεωρία των συμμετόχων στους ανώτερους εταιρικούς υπαλλήλους. Στους διοικητικούς συνεργάτες πρέπει να δίνεται λιγότερη δύναμη και διακριτικότητα και όχι περισσότερη. Στην περίπτωση των υψηλόβαθμων στελεχών της επιχείρησης, διακριτικότητα για να κάνει το αγαθό είναι επίσης διακριτικότητα για να κάνει κακό. Αποδοχή ενός κώδικα της ηθικής που τους δίνει περισσότερη δύναμη και διακριτικότητα θα οδηγήσει την διαχείριση σε περισσότερες προσωπικές συναλλαγές και αύξηση της δύναμης τους.

Οι διοικητικοί συνεργάτες δεν μπορούν να διαχωρίσουν με ακρίβεια την θέση τους όσον αφορά από την μια πλευρά την προώθηση των συμφερόντων όλων των συμμετόχων και από την άλλη πλευρά να είναι κοινωνοί του τρόπου της κοινωνικής βελτίωσης. «Πρέπει να είμαστε ικανοποιημένοι με μετριότερες προσδοκίες από τους ανώτερους υπαλλήλους, εφόσον ζητάμε από αυτούς να ακολουθήσουν κανονικούς επιχειρησιακούς στόχους απέχοντας από την απάτη, την εξαπάτηση και την λεηλασία» [CARS03]. Σε μία αρκετά μεγάλη αποκάλυψη μεταβάσεων, ο P. Edward Freeman προσφέρει ασυνείδητα την υποστήριξη σε αυτήν την κριτική. *Λόγω των πολλών ανταγωνιστικών αξιώσεων των διαφορετικών ομάδων των συμμετόχων, οι διευθυντές χρειάζονται Σολομώντεια φρόνηση για να ακολουθήσουν την θεωρία των συμμετόχων και κατάλληλη «ισορροπία» για τις ανταγωνιστικές αξιώσεις του εν λόγω ενδιαφέροντος - «ο στόχος της διαχείρισης στη σημερινή εταιρία είναι συγγενής με αυτή του βασιλιά Σολομώντα»* [FREE97]. Εκτός από λίγα ανώτατα στελέχη της επιχείρησης που κατέχουν τη Σολομώντεια φρόνηση, οποιαδήποτε θεωρία που απαιτεί κατοχή τέτοιας φρόνησης είναι αδικαιολόγητη ως κώδικα δεοντολογίας των ανώτατων στελεχών.

3.3 Η Θεωρία της Υποκίνησης & τα Κίνητρα των Στελεχών

Η εταιρική διακυβέρνηση όπως και κάθε άλλη μορφή διακυβέρνησης αποτελείται από άτομα. Τα άτομα αυτά υπάγονται στον τομέα της επιστήμης της διοίκησης επιχειρήσεων για την οποία η έννοια της υποκίνησης(motivation) είναι πολύ σημαντική στην κατανόηση των τελικών πράξεων των ατόμων. Υποκίνηση νοείται η διαδικασία παρακίνησης ενός ατόμου σε ενέργειες, οι οποίες είναι αντίθετες στην αρχική τουλάχιστον θέληση του, με σκοπό την επιτυχία ενός επιθυμητού σκοπού. Οι θεωρίες της υποκίνησης κατασκευάστηκαν κατά καιρούς από διάφορους οικονομολόγους και κοινωνιολόγους ώστε να εξηγηθεί το φαινόμενο της υποκίνησης. Οι κυριότερες και οι πιο γνωστές από αυτές είναι α) η θεωρία ιεράρχησης των αναγκών του Abraham H. Maslow β) η θεωρία των δυο παραγόντων ή η θεωρία της υποκίνησης-συντήρησης Frederick I. Herzberg, γ) η θεωρία των ανθρώπινων κινήτρων του David McClelland, δ) η θεωρία της ενίσχυσης του B. F. Skinner, ε) η θεωρία της προσδοκίας του Victor Vroom, στ) η θεωρία της δικαιοσύνης και ζ) οι θεωρίες X και Y του Douglas McGregor⁶⁴.

Παρακίνηση και παραγωγικότητα

Η παραγωγικότητα εξαρτάται από την εκτέλεση της εργασίας από τον εργαζόμενο και από την χρήση των πόρων δηλαδή τις πρώτες ύλες και την τεχνολογία. Η εκτέλεση κάθε εργασίας εξαρτάται από την ικανότητα, τις δεξιότητες και την γνώση του για την διεκπεραίωση της και την παρακίνηση.

Η παρακίνηση σε σχέση με την παραγωγικότητα αποτελεί μείζον θέμα μελέτης γιατί πολλές αστάθμητες μεταβλητές σχετίζονται με την παραγωγικότητα.

Η συμμετοχή των κινήτρων, έχει σημασία, πολλές φορές μεγαλύτερη κι απ' την ικανότητα στην εργασία, αφού εργαζόμενοι με μεγαλύτερη ικανότητα σε γνώση και δεξιότητα δεν αποδίδουν σύμφωνα μ' αυτές. Αλλά και το αντίθετο, η πράξη έχει δείξει περιπτώσεις εργαζομένων μετρίου ικανότητας να έχουν απόδοση πολύ ικανοποιητική, γιατί παρακινητικοί παράγοντες επιδρούν ευνοϊκά κατά την εκτέλεση της εργασίας τους [KONT94]. Η εξαπάτηση των εν λόγω πετυχημένων εταιριών Enron και Worldcom έγινε επειδή εσωτερικοί και εξωτερικοί λογιστές σε έδωσαν ανέντιμες εκθέσεις παραβιάζοντας τους ηθικούς κανόνες του επαγγέλματος τους. Οι ανώτεροι υπάλληλοι της Enron και Worldcom παρακίνησαν και πίεσαν τους λογιστές τους σε αυτήν την κατεύθυνση. Δεν είναι αρκετό οι ανώτεροι υπάλληλοι να απέχουν μόνο από την απάτη και εξαπάτηση, αλλά και να αποθαρρύνουν ή να μην επιτρέπουν στους υφισταμένους τους ή σε όσους εργάζονται στην εταιρία να διαπράττουν παραβατικές πράξεις. Τόσο η θεωρία των μετόχων όσο και η θεωρία των συμμετοχών πρέπει να προσθέσουν μια επιταγή σε αυτό το φαινόμενο.

Επιπλέον, οι θεωρίες για τις κοινωνικές ευθύνες της επιχείρησης πρέπει να προσθέσουν μια ρητή δέσμευση ότι οι ανώτεροι υπάλληλοι δεν θα απαιτήσουν, δεν θα πιέζουν, ούτε θα επιτρέπουν στους επαγγελματίες που εργάζονται στην επιχείρηση να παραβιάζουν τις δικές τους επαγγελματικές υποχρεώσεις, π.χ., τις υποχρεώσεις τους ως λογιστές, δικηγόρους, ή μηχανικούς. Με την φράση «σεβόμενος τις υποχρεώσεις των επαγγελματιών» νοείτε ο σεβασμός στις υποχρεώσεις οι οποίες έχουν θεσπιστεί από στους επίσημους κώδικες της ηθικής για τα επαγγέλματα, π.χ., κώδικες της ηθικής λογιστών, δικηγόρων, και μηχανικών. Μια γενική ηθική που προκύπτει από αυτό το έγγραφο είναι ότι ο σχεδιασμός των επιχειρήσεων και των οικονομικών ιδρυμάτων επηρεάζεται πολύ από την ηθική άποψη.

⁶⁴ Από το λεξικό της σύγχρονης οικονομίας, θεωρητικής και εφαρμοσμένης εκδόσεις Σταφυλίδη.

Ο βέλτιστος σχεδιασμός της μακροοικονομίας περιλαμβάνει νομικούς και επαγγελματικούς ρυθμιστικούς μηχανισμούς που να επιβάλουν απαγορεύσεις ενάντια στην απάτη και στην εξαπάτηση. Τα βέλτιστα σχέδια της μικροοικονομίας των επιχειρήσεων περιλαμβάνουν καλά σχεδιασμένα σχέδια αποζημιώσεων τα οποία αποθαρρύνουν την εξαπάτηση, την απάτη, και τις παράνομες συναλλαγές. Οι μετοχές ορθίον είναι ένας καλά προορισμένος μηχανισμός ο οποίος σχεδιάστηκε για να φέρει πιο κοντά τα συμφέροντα των διευθυντών και των μετόχων. Οι μετοχές ορθίον απέτυχαν παταγωδώς στην προκειμένη περίπτωση λόγω του ότι δημιούργησαν κίνητρα στους διευθυντές να πλουτίσουν μέσω της απάτης. Αυτό το παράδειγμα δείχνει τον κίνδυνο που ελλοχεύει όταν προσπαθείς να αλλάξεις τα κίνητρα των επιχειρηματιών. Τέτοιοι οι αλλαγές συχνά παράγουν τις απρομελέτητες συνέπειες [CARS03]. Η πρώτη παραδοσιακή θεωρία που αναπτύχθηκε στις αρχές του αιώνα, βασίζεται στην υπόθεση ότι το πρωταρχικό κίνητρο είναι το χρήμα. «Αν η οικονομική ανταμοιβή είναι μεγάλη, τότε οι εργαζόμενοι θα παράγουν περισσότερο. Δηλαδή η οικονομική ανταμοιβή θα πρέπει να σχετίζεται άμεσα με την απόδοση» [MONT02].

Η θεωρία της Ιεράρχησης Αναγκών του Maslow:

Σύμφωνα με τον Α. Maslow μόνο οι ανάγκες που δεν έχουν ικανοποιηθεί είναι παράγοντες υποκίνησης. Τις ανάγκες αυτές τις ιεράρχησε σε πέντε κατηγορίες.

- α) Φυσιολογικές ανάγκες – Οι ανάγκες της επιβίωσης, αυτές που με την ικανοποίησή τους κρατιόμαστε στην ζωή
- β) Οι ανάγκες ασφάλειας που είναι δημιουργήματα των συναισθημάτων της αυτοσυντήρησης
- γ) Κοινωνικές ανάγκες. Η ανάγκη για αγάπη, η σύνδεση με άλλους, η ένταξη σε ομάδα, η φιλία
- δ) Η Ανάγκη για αυτοεκτίμηση και αναγνώριση από τους άλλους. (Φήμη, κύρος, εκτίμηση, Σεβασμός)
- ε) Η Ανάγκη για αυτό-ολοκλήρωση, αυτενέργεια και αυτό-ανάπτυξη [MASL43].

Ο Maslow υποστήριξε ότι ο βαθμός παρακίνησης του ανθρώπου επηρεάζεται από τον βαθμό μη ικανοποίησης των αναγκών, και ότι παρακινητικές είναι οι ανάγκες όταν δεν ικανοποιούνται [KONT94]. Άρα κριτήριο υποκίνησης είναι η ανικανοποίητη ανάγκη. Επίσης ο Maslow υποστήριξε ότι απόλυτη ικανοποίηση των αναγκών δεν υπάρχει και ότι σε έναν μέσο άνθρωπο ικανοποιούνται κατά 85% οι φυσιολογικές του ανάγκες, 70% οι ανάγκες για ασφάλεια, 50% οι κοινωνικές ανάγκες, κατά 40% η ανάγκη για αυτό-εκτίμηση και κατά 10% οι ανάγκες για αυτό-ολοκλήρωση [KONT94]. Στην ιεραρχική αυτή δομή δεν μπορείς να παρακινήσεις μια ανάγκη αν δεν έχει καλυφθεί σε μεγάλο ποσοστό η προηγούμενη. Το μοντέλο του Maslow δεν είναι στατικό⁶⁵ αλλά μεταβάλλεται, εξελίσσεται μέσα στον χρόνο και επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες όπως ο πολιτισμός, η ανάπτυξη, η τεχνολογία, οι προσδοκίες, οι μεταβολές αξιών κ.α. [ΜΑΚΡ01].

Η θεωρία των δυο παραγόντων. Υποκίνησης – Συντήρησης.

Ο Frederick I. Herzberg ανέλυσε τις ανάγκες της θεωρίας του Maslow και κατέληξε στο συμπέρασμα ότι μόνο οι ανάγκες που αντιστοιχούν στα επίπεδα της αυτό-εκτίμησης και της αυτό-ολοκλήρωσης μπορούν να δράσουν σαν παράγοντες υποκίνησης. Οι κοινωνικές ανάγκες κατά τον Herzberg μπορούν να είναι παράγοντες υποκίνησης όταν υπηρετούν την ανάγκη των διαπροσωπικών σχέσεων. Όλες οι άλλες ανάγκες των χαμηλότερων επιπέδων θεωρούνται παράγοντες συντήρησης όπως τις ονόμασε ο Herzberg αφού οι ανάγκες των επιπέδων αυτών θεωρούνται αυτονόητες για τους ανθρώπους και πρέπει να ικανοποιούνται. [ΜΑΚΡ01].

⁶⁵ Μετά από έρευνες που πραγματοποιήθηκαν οι ιεραρχικές δομές κατά Maslow μπορεί να διαφέρουν από τόπο σε τόπο και από χώρα σε χώρα λόγω κουλτούρας και κοινωνικών δομών.

Η θεωρία των ανθρώπινων κινήτρων του McClelland.

Ο McClelland σε σχέση με τον Maslow και τον Herzberg ομαδοποίησε τις ανάγκες που δρουν ως κίνητρα. Σύμφωνα με τον McClelland λοιπόν, υπάρχουν μερικές ανάγκες που μαθαίνονται και αποκτώνται λόγω αλληλεπίδρασης με το κοινωνικό περιβάλλον.

Στην θεωρία του υπάρχουν τρία κίνητρα – ανάγκες τα οποία όλοι οι άνθρωποι τα κατέχουν και ανάλογα με αυτή που υπερτερεί χαρακτηρίζει και το άτομο προσωπικότητα. Τα κίνητρα αυτά είναι : η ανάγκη για επιτεύγματα, η ανάγκη για εξουσία και η ανάγκη για συναδελφικότητα. Τα δύο πρώτα κίνητρα ο McClelland τα θεωρεί θετικό παράγοντα υποκίνησης ενώ ο τρίτος παράγοντας αποτελεί αρνητικό παράγοντα υποκίνησης. Έχει παρατηρηθεί ότι άτομα με ανάγκη για επιτεύγματα πραγματοποιούν επιτυχίες, χάρη στην προσπάθεια τους. Επίσης στελέχη με έντονη υποκίνηση για ανάληψη διευθυντικών αρμοδιοτήτων αποδίδουν περισσότερο στην δουλειά και προάγονται ταχύτερα στην ιεραρχία. Ο McClelland δίνει ιδιαίτερη έμφαση στην ανάγκη της επιτυχίας και υποστηρίζει ότι αυτό που πραγματώνει την ικανοποίηση αυτής της ανάγκης, έχει ανεπτυγμένο την υπευθυνότητα στην ανάληψη πρωτοβουλιών

Με βάση την θεωρία του McClelland οι άνθρωποι που αισθάνονται έντονα την ανάγκη για επιτεύγματα ή εξουσία θα πρέπει να τοποθετούνται σε ανάλογη επαγγελματική ή διευθυντική θέση, οπότε υποκινούνται από τις ίδιες τους τις εσωτερικές ανάγκες [MONT02].

Η θεωρία της Ενίσχυσης.

Η θεωρία αυτή βασίζεται στις μελέτες του B.F. Skinner και υποστηρίζει ότι η συμπεριφορά που ενισχύεται θα επαναληφθεί ενώ η συμπεριφορά που δεν ενισχύεται είναι λιγότερο πιθανό να επαναληφθεί.

Η θεωρία της Προσδοκίας.

Ο Victor Vroom διαπίστωσε ότι η μέθοδος του Maslow και Herzberg, δεν επαρκεί για να εξηγήσει τις διαφορές μεταξύ των ατόμων. Ο Vroom εξετάζει και ερμηνεύει τους στόχους ενός ατόμου και τις προσδοκίες του για την επίτευξη αυτών των στόχων. Η θεωρία της προσδοκίας υποθέτει ότι τα άτομα μπορούν να προσδιορίσουν τα αποτελέσματα που προτιμούν και κάνουν ρεαλιστικές εκτιμήσεις των πιθανοτήτων να τα πετύχουν [MONT02].

Συμφώνα με όλες τις θεωρίες της υποκίνησης μπορεί να εκφραστεί το συμπέρασμα ότι οι θεωρίες της υποκίνησης αν εφαρμοστούν με τέτοιο τρόπο, ώστε να καταστούν υποκινητικές προς όλους τους υπάλληλους τότε μπορούν να δημιουργήσουν μια εταιρία πρότυπο, που θα έχει ικανοποιημένους εργαζόμενους αλλά και παραγωγικότητα, ανάπτυξη, κερδοφορία. Τέτοιες πετυχημένες εταιρίες υπάρχουν και ονομάζονται πολυκλαδικές-πολυεθνικές εταιρίες. Αυτό συμβαίνει για το λόγο του ότι μπορούν να συνδυάσουν θεωρητικά στοιχεία με ανορθόδοξους τρόπους αλλά και μέσα τα οποία με την κατάλληλη τεχνογνωσία συνδυάσουν την πληροφορία για εκπλήρωση των επιθυμητών στόχων.

3.4 Συσχετισμός Επιχειρηματικής Ηθικής & Εταιρικής Διακυβέρνησης με τις Θεωρίες της Υποκίνησης

Υστέρα από την ανασκόπηση στις θεωρίες της υποκίνησης⁶⁶ μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στην εταιρική διακυβέρνηση μάλλον έχουν μπερδευτεί τα κριτήρια με τα οποία δρουν τα διευθυντικά στελέχη και όχι μόνο. Καθώς οι ρόλοι και τα ατομικά συμφέροντα εκφράζονται από μια δυναμική εξουσίας⁶⁷ διαβάλλουν κατά μια έννοια την ηθική του ατόμου και κατ' επέκταση της επιχείρησης από την άποψη των διεστραμμένων κινήτρων.

«Οι όροι των σχεδίων απασχόλησης και αποζημίωσης μπορούν να δημιουργήσουν κίνητρα για την ανήθικη συμπεριφορά. Μερικά σχέδια μετοχών οπτιον ανταμείβουν τα ανώτερα στελέχη που εξαπατούν αυξάνοντας την τιμή της μετοχής της εταιρίας τους. Η αξία της μετοχής οπτιον⁶⁸ αυξάνεται όταν η τιμή της μετοχής ανεβαίνει. Εάν ξέρω ότι η τιμή της μετοχής θα αυξηθεί μόνο την συγκεκριμένη χρονική στιγμή, τότε ξέρω πως αυτό θα είναι προς το συμφέρον μου να πουλήσω το οπτιον. Επιπλέον ξέρω όποιος αγοράσει το οπτιον θα χάσει χρήματα. Οι απαιτήσεις των διευθυντών και των πωλητών στο να πετύχουν τους μηνιαίους και ετήσιους στόχους τους, βάζουν σε πειρασμό τους επιχειρηματίες στο να παραποιήσουν τα λογιστικά πρότυπα. Εδώ είναι ένα συγκεκριμένο παράδειγμα που έχω υπόψη μου. Μερικοί πωλητές επιθυμούν να εκπληρώσουν κάποιο μηνιαίο ποσοστό πωλήσεων. Η αποτυχία εκπλήρωσης αυτού του ποσοστού μπορεί να προκαλέσει την απόλυση του ακόμα κι αν οι ετήσιες πωλήσεις του είναι ικανοποιητικές. Σύμφωνα με αυτόν τον κανόνα, οι πωλητές ελαχιστοποιούν την πιθανότητα μειωμένων πωλήσεων του επόμενου μήνα «μαγειρεύοντας» τα νούμερα αυτού του μήνα. Οι πωλητές έχουν συχνά την ελευθερία να παραποιούν τέτοιου είδους στοιχεία. Μια πώληση μπορεί να μετρηθεί ή την στιγμή που συμβαίνει ή την στιγμή της πληρωμής. Η εξάλειψη των διεστραμμένων κινήτρων ποτέ δεν μπορεί να είναι ολοκληρωτική. Οι υπάλληλοι οι οποίοι δεν εκτελούν σωστά τα καθήκοντα τους θα έχουν πάντα λόγους να εξαπατούν τους ανωτέρους τους λόγω της ανεπάρκειά τους. Η κλοπή και η λεηλασία θα είναι πάντα προς το συμφέρον μερικών ανθρώπων οι οποίοι είναι ικανοί να κλέβουν χωρίς να τους πιάνουν. Εντούτοις, αυτό το ζήτημα αξίζει περισσότερη προσοχή από τους θεωρητικούς της διοίκησης και από τους ανθρώπους που ασχολούνται με την επιχειρηματική ηθική. Οι κανόνες, οι διαδικασίες απόφασης, και σχέδια για ανταμοιβή και αποζημίωση πρέπει να διερευνηθούν για τα κίνητρα που δημιουργούν»[CARS03].

Η εταιρική διακυβέρνηση μοιάζει ανίκανη να προβλέψει την συμπεριφορά των στελεχών όσον αφορά τα κίνητρα που τους ωθούν στην εξαπάτηση. Είναι προφανές πως η παραπάνω προτροπή του Carson L.T γεννά αρκετά ερωτήματα για το που, πως και γιατί, τα διεστραμμένα κίνητρα αναπαράγονται σε ένα οικονομικό σύστημα όπου η νομοτελειακή του υπόσταση περιέχει ρητές απαγορεύσεις στην απάτη και εξαπάτηση. Είναι όμως αυτό αρκετό για να εξηγήσει αυτή την συμπεριφορά ή ακόμα να θεσπίσει εκείνη την παράμετρο, δημιουργώντας μία νέα ηθική για τα στελέχη; Σύμφωνα πάντα με τον Carson, ανεπαρκή στελέχη είναι εκείνα τα οποία και δεν επιτυγχάνουν τους στόχους τους αλλά και εκείνα που παραποιούν τα οικονομικά στοιχεία. Με λίγα λόγια δεν δίνει καμία προοπτική επίλυσης εκτός από το ότι χρήζει περισσότερης προσοχής το ζήτημα από τους θεωρητικούς. Τι πρέπει να γίνει λοιπόν ώστε να μπορέσει να καταπολεμηθεί το πρόβλημα της αλλοίωσης των λογιστικών καταστάσεων; Για να μπορέσει να κατανοηθεί και να οριστεί το πρόβλημα θα πρέπει πρώτα να εξεταστεί ένα ζήτημα τόσο σημαντικό που δεν άπτεται μόνο της οικονομικής ανάλυσης, καθώς αυτό δεν περιέχει μόνο απαντήσεις στα ερωτήματα των διεστραμμένων κινήτρων, των μετοχών, των πωλητών και διευθυντών, αλλά και σε ένα σωρό άλλων αιτιάσεων, που συμβάλουν στην φύση αυτής της συμπεριφοράς. Το πιο διαφωτιστικό παράδειγμα που θα μπορούσε να δώσει μια άλλη διάσταση στην οπτική αντιμετώπισης τέτοιων προβλημάτων είναι το πείραμα του Milgram, όπου εξηγήει πρακτικά το πως συμπεριφέρονται τα άτομα όταν αρθεί η ανάληψη ευθύνης τους και μεταβιβαστεί σε ένα τρίτο άτομο όπου και έχει την ολοκληρωτική ευθύνη των πράξεων των πρώτων.

⁶⁶ Όπως αναφέρθηκαν στο υποκεφάλαιο 3.3

⁶⁷ Όπως αναφέρεται στο υποκεφάλαιο 3.3 «η θεωρία των ανθρώπινων κινήτρων» του McClelland

⁶⁸ Δικαίωμα προαίρεσης

Το πείραμα του Milgram

Το 1963 δημοσιεύθηκε ένα βιβλίο με τίτλο: *Ο Eichmann στην Ιερουσαλήμ: Μια αναφορά στην κοινοτοπία του κακού* (Arendt, 1963). Το βιβλίο αυτό περιγράφει τη δίκη του Adolf Eichmann, ανώτερου αξιωματούχου των Ναζί, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για τη γενοκτονία έξι εκατομμυρίων Εβραίων. Η δίκη του Eichmann για τα εγκλήματα πολέμου που είχε διαπράξει δημιούργησε βαθιά ερωτήματα για την ανθρώπινη φύση. Για τους Ισραηλίτες που τον είχαν συλλάβει, και για το παγκόσμιο ακροατήριο, η συμπεριφορά του Eichmann ήταν ακατανόητα απάνθρωπη και υποδήλωνε εξαιρετική ωμότητα, απουσία ηθικών φραγμών και παθολογικό μίσος. Ωστόσο, από τη διαδικασία της δίκης προέκυψε ότι ο Eichmann ήταν ένας απλός, ευγενικός και καλοπροαίρετος άνθρωπος. Πριν από την άνοδο των Ναζί στην εξουσία, ήταν ένας συνηθισμένος οικογενειάρχης που ζούσε μια σχεδόν βαρετή ζωή. Ο ίδιος υποστήριξε με σθένος ότι προσωπικά δεν είχε τίποτα εναντίον των Εβραίων και ότι δεν έκανε τίποτα παραπάνω από το να εκτελεί τις διαταγές των ανωτέρων του. Τελικά, τα επιχειρήματά του δεν κατάφεραν να σώσουν τη ζωή του. Καταδικάστηκε και εκτελέστηκε για εγκλήματα σε βάρος της ανθρωπότητας. Τα ερωτήματα όμως που τέθηκαν παρέμειναν ανοιχτά. Είμαστε μήπως όλοι ικανοί για τόσο ακραίες πράξεις εφόσον ενεργούμε κάτω από εντολές; Τι συμβαίνει όταν μια μορφή εξουσίας ασκεί πίεση στο άτομο να προβεί σε πράξεις με σημαντικές αρνητικές συνέπειες;

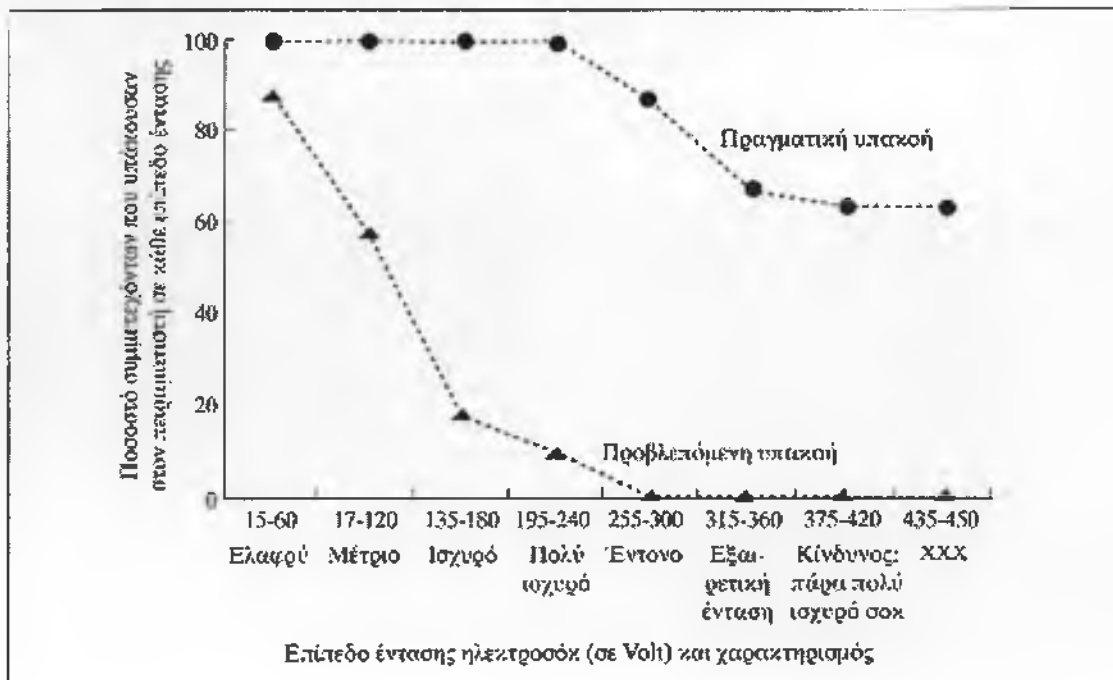
Το φαινόμενο της υπακοής στην εξουσία (obedience to authority) μελέτησε ο Stanley Milgram (1963, 1974) σε μία σειρά από πειράματα που αποτέλεσαν ορόσημο για την εξέλιξη της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Τα πειράματα του Milgram (1963, 1974), τα οποία υποτίθεται ότι διερευνούσαν τις επιπτώσεις της τιμωρίας στη μάθηση, πραγματοποιήθηκαν στο Πανεπιστήμιο του Yale. Σε αυτά συμμετείχαν πολίτες που ζούσαν στην περιοχή του New Haven. Συγκεκριμένα, ο Milgram επιστράτευσε συμμετέχοντες μέσω μιας αγγελίας που ζητούσε τη συμμετοχή ανδρών σε μια ψυχολογική έρευνα έναντι μικρής αμοιβής. Στο πείραμα συμμετείχαν δύο άτομα κάθε φορά, τα οποία, μετά από μια εικονική κλήρωση, αναλάμβαναν είτε το ρόλο του «μαθητή» είτε το ρόλο του «δάσκαλου». Στην πραγματικότητα, η κλήρωση ήταν «στημένη», και ο «μαθητής» ήταν συνεργός του ερευνητή. Ο ρόλος του αφορούσε την εκμάθηση μιας σειράς από ζεύγη λέξεων. Το έργο του «δάσκαλου», του πραγματικού δηλαδή κάθε φορά συμμετέχοντα, ήταν να εξετάζει το «μαθητή» και να τον «τιμωρεί» υποβάλλοντας τον σε ηλεκτροσόκ αυξανόμενης έντασης κάθε φορά που θα έκανε λάθος. Στην αρχή της διαδικασίας ο ερευνητής έδενε το συνεργό σε ένα κάθισμα, άλειφε τα χέρια του με μια ειδική κρέμα (υποτίθεται για την αποτροπή εγκαυμάτων) και τοποθετούσε τα ηλεκτρόδια. Ο «δάσκαλος» άκουγε, υποτίθεται κατά λάθος, το «μαθητή» να αναφέρει στον ερευνητή ότι έχει ένα μικρό πρόβλημα με την καρδιά του. Στη συνέχεια, ο «δάσκαλος» μεταφερόταν σε μια διπλανή αίθουσα, όπου είχε τοποθετηθεί η γεννήτρια των ηλεκτροσόκ.

Οι οδηγίες που λάμβανε ήταν να διοχετεύει προοδευτικά ισχυρότερα σοκ σε κάθε διαδοχικό λάθος του «μαθητή» - 15v για το πρώτο λάθος, 30v για το επόμενο, 45v για το επόμενο κ.ο.κ. Στη γεννήτρια αναγραφόταν, εκτός από την ένταση των ηλεκτροσόκ και ένας χαρακτηρισμός, ανάλογα με την έντασή τους. Οι χαρακτηρισμοί αυτοί ξεκινούσαν από «ελαφρύ» σοκ στα 15v για να φτάσουν σε σοκ «εξαιρετικής έντασης» στα 315V, «κίνδυνος: παρά πολύ ισχυρό σοκ» στα 375V, ενώ από τα 420v και πάνω δεν υπήρχε χαρακτηρισμός παρά μόνο η ένδειξη «X X X». Μετά από ένα δοκιμαστικό σοκ έντασης 45v στον ίδιο το «δάσκαλο», ξεκινούσε το πείραμα. Στο βασικό πειραματικό υπόδειγμα που χρησιμοποίησε ο Milgram, οι συμμετέχοντες δεν είχαν οπτική επαφή με τον συνεργό, απλώς άκουγαν τις αντιδράσεις του, κάθε φορά που υποβαλλόταν σε ηλεκτροσόκ. Φυσικά, ο συνεργός δεν δεχόταν κανένα ηλεκτροσόκ, αντιδρούσε όμως ρεαλιστικά.

Στη διαδικασία, ο συνεργός έδινε ορισμένες σωστές απαντήσεις, αλλά συστηματικά έκανε λάθη και σύντομα η ένταση των ηλεκτροσόκ έφτανε τα 75V. Σε αυτή τη φάση ο συνεργός φώναζε από πόνο. Στα 120V, φώναζε στον πειραματιστή ότι τα σοκ είχαν γίνει πολύ επώδυνα, στα 150v απαιτούσε να σταματήσει το πείραμα και στα 180v ούρλιαζε ότι δεν μπορούσε να το αντέξει άλλο. Ο συνεργός συνέχισε να φωνάζει από πόνο σε κάθε σοκ φτάνοντας σε μια κραυγή αγωνίας στα 250V. Στα 300v σταματούσε να απαντά στις ερωτήσεις του υποκειμένου. Ο πειραματιστής έδινε οδηγίες στο «δάσκαλο» να το θεωρήσει ως λάθος απάντηση. Στη διάρκεια του πειράματος, όλοι οι συμμετέχοντες βρίσκονταν σε κατάσταση υπερέντασης και ζητούσαν να αποσυρθούν από το πείραμα. Στους δισταγμούς και τις διαμαρτυρίες τους ο πειραματιστής αποκρινόταν ακολουθώντας μια συγκεκριμένη σειρά από προφορικές παροτρύνσεις οι οποίες ξεκινούσαν από «σας παρακαλώ, συνεχίστε» και κατέληγαν στο «το πείραμα απαιτεί να συνεχίσετε», «είναι απολύτως αναγκαίο να συνεχίσετε» και «δεν έχετε άλλη επιλογή, πρέπει να συνεχίσετε». Πριν από τη διεξαγωγή του πειράματος ο Milgram ρώτησε 110 ειδικούς, συμπεριλαμβανομένων και 39 ψυχιάτρων, να προβλέψουν πόσο μακριά θα έφτανε σε αυτό το πείραμα ένα φυσιολογικό, ισορροπημένο άτομο. Όπως φαίνεται στο Σχήμα 3.4, οι ειδικοί προέβλεψαν ότι μόνο 10% θα ξεπερνούσε το σοκ των 180v και κανείς δεν θα έφτανε μέχρι το τέλος.

Στο πραγματικό πείραμα, σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες ξεπέρασαν τα 180v ενώ πάνω από 62,5% έφτασαν μέχρι το τέλος, κάνοντας ισχυρά ηλεκτροσόκ 450v σε ένα εντελώς άγνωστο άτομο, το οποίο μάλιστα είχε δηλώσει ότι έχει πρόβλημα με την καρδιά του.

3.4 Ποσοστό προβλεπόμενων και πραγματικών επιπέδων έντασης ηλεκτροσόκ στα οποία έφθασαν οι συμμετέχοντες στο βασικό πείραμα του Milgram (1974), (από Hogg & Vaughan, 2002 & [ΚΟΚΚ06] σ.163).

Τα εντυπωσιακά και απροσδόκητα ευρήματα του Milgram κατέδειξαν το σημαντικό ρόλο που παίζουν οι πηγές κύρους και εξουσίας στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς και το βαθμό στον οποίο είναι δυνατόν απλοί άνθρωποι να φτάσουν σε ακραίες συμπεριφορές εκτελώντας απλώς «εντολές» και «οδηγίες». Γιατί όμως οι συμμετέχοντες στα πειράματα αυτά συνέχισαν να υπακούουν στον πειραματιστή, παρόλο που το έργο αυτό τους ήταν εξαιρετικά δυσάρεστο; Ανάμεσα στους διαφορετικούς παράγοντες που υποδεικνύει ο Milgram, σημαντικότερος είναι η νοητική προσαρμογή που κάνουν τα άτομα και χάρη στην οποία παύουν να βλέπουν τον εαυτό τους ως υπεύθυνο για τις πράξεις τους. Το άτομο που υπακούει βλέπει τον εαυτό του ως «ενδιάμεσο» μιας εξωτερικής εξουσίας, εγκλωβισμένο σε μειονεκτική θέση, με αποτέλεσμα τη μετάθεση της αίσθησης ευθύνης. Ο Milgram υποστηρίζει ότι το άτομο που βρίσκεται σε μια τέτοια κατάσταση βλέπει τον εαυτό του ως «όργανο» που εκτελεί τις επιθυμίες ή τις εντολές κάποιου άλλου. Το άτομο σε μια τέτοια κατάσταση θεωρεί υπεύθυνο για τις δικές του πράξεις αυτόν που βρίσκεται σε υψηλότερη θέση από το ίδιο και του οποίου τις επιθυμίες και εντολές εκτελεί⁶⁹.

Ο Milgram (1974) πραγματοποίησε συνολικά 18 πειράματα, προκειμένου να διερευνήσει τους παράγοντες που επηρεάζουν την υπακοή. Σε όλα τα πειράματα, πλην ενός, οι συμμετέχοντες ήταν άνδρες ηλικίας 20 ως 50 ετών, διαφορετικής απασχόλησης και κοινωνικοοικονομικού επιπέδου. Στο μοναδικό πείραμα στο οποίο συμμετείχαν γυναίκες, τα ποσοστά υπακοής ήταν ακριβώς ίδια. Το πείραμα έχει επαναληφθεί σε πολλές χώρες και σε διαφορετικές συνθήκες (π.χ. εκτός εργαστηρίου) και, παρά τη διακύμανση στο βαθμό υπακοής, τα αποτελέσματα υποστηρίζουν τα αρχικά ευρήματα⁷⁰. Ένας λόγος για τον οποίο τα άτομα υπακούουν ίσως έχει να κάνει με το γεγονός ότι στην αρχή τα ηλεκτροσόκ είναι σχετικά ήπια. Εφόσον τα άτομα εμπλέκονται σε μια διαδικασία, στη συνέχεια γίνεται πιο δύσκολο να αναθεωρήσουν και να απεμπλακούν⁷¹. Ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας, σε σχέση με το βαθμό υπακοής, είναι η φυσική εγγύτητα του θύματος. Σε μια παραλλαγή του αρχικού πειράματος, όπου οι συμμετέχοντες δεν έβλεπαν ούτε άκουγαν το «μαθητή» το ποσοστό υπακοής έφτασε το 100%. Αντίθετα, όταν το θύμα βρίσκεται κοντά, η υπακοή μειώνεται. Έτσι, σε άλλη παραλλαγή του πειράματος, όπου ο «μαθητής» βρισκόταν στον ίδιο χώρο με τους συμμετέχοντες, το ποσοστό υπακοής έπεσε στο 40%, ενώ όταν οι συμμετέχοντες έπρεπε να κρατάνε το χέρι του «μαθητή», το ποσοστό έπεσε στο 30%. Εξίσου σημαντικός παράγοντας είναι η φυσική εγγύτητα της πηγής εξουσίας. Το ποσοστό υπακοής έπεσε στο 20,5% όταν ο πειραματιστής δεν βρισκόταν στον ίδιο χώρο με τον συμμετέχοντα αλλά έδινε οδηγίες τηλεφωνικά, ενώ όταν δεν δίνονταν καθόλου οδηγίες (δηλαδή δεν υπήρχαν προφορικές προτροπές από τον πειραματιστή) το ποσοστό αυτών που έφτασαν μέχρι το τέλος έπεσε στο 2,5 %.

Ο σημαντικότερος παράγοντας που καθορίζει την υπακοή, ωστόσο, είναι η συμπεριφορά των άλλων ατόμων που δέχονται τις ίδιες οδηγίες-διαταγές. Σε παραλλαγές του πειράματος, η παρουσία δύο «ανυπάκουων» συμμετεχόντων (στην πραγματικότητα συνεργών οι οποίοι διαμαρτύρονταν και αρνούσαν να συνεχίσουν σε κάποια φάση του πειράματος μεταξύ των 150v και 220V) μείωσε το ποσοστό υπακοής σε 10%, ενώ η παρουσία δύο «υπάκουων» συμμετεχόντων (συνεργών), αύξησε το ποσοστό σε 92,5%. Πιθανώς, παρατήρηση της συμπεριφοράς των άλλων συμβάλλει στο χαρακτηρισμό της πράξης ως ηθικής και νόμιμης ή μη. Ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει το βαθμό υπακοής σχετίζεται με τη νομιμότητα της πηγής εξουσίας. Ορισμένες έρευνες⁷² έχουν δείξει ότι ακόμη και ο τρόπος ένδυσης του ατόμου που δίνει τις εντολές επηρεάζει το βαθμό υπακοής.

Ο ίδιος ο Milgram επανέλαβε το αρχικό πείραμα εκτός εργαστηρίου, σε ένα γραφείο στο κέντρο της

⁶⁹ Βλέπε επίσης Turner, 1991

⁷⁰ Βλέπε Kilham & Mann (1974), Mantell (1971), Meeus & Raaijmakers (1986), Smith & Bond (1998).

⁷¹ Βλέπε Ενότητα 5.3.2 σχετικά με την τακτική foot-in-the-door για την αύξηση της ενδοτικότητας από το βιβλίο 'κοινωνική ψυχολογία' [ΚΟΚΚ06].

⁷² Βλέπε, Bushman, (1984), (1988).

πόλης, όπου υποτίθεται ότι την έρευνα χρηματοδοτούσε μια ιδιωτική εταιρία ερευνών. Το ποσοστό υπακοής μειώθηκε σημαντικά σε σχέση με το αρχικό πείραμα, αλλά παρέμεινε πολύ υψηλό (48%) [ΚΟΚΚ06].

Σύμφωνα με όσα παρατέθηκαν παραπάνω το πείραμα του Milgram μπορεί να εξηγήσει αρκετά την συμπεριφορά των στελεχών που εμπλέκονται σε υποθέσεις απατής και εξαπάτησης. Αυτό συμπεραίνεται από την άποψη ότι τα ανώτερα στελέχη, ποτέ δεν έχουν ούτε θα έχουν, την ευθύνη των πράξεων τους, εφόσον τους το επιτρέπει μια πολιτική, μεγιστοποίησης των κερδών της εταιρίας. Δηλαδή η ανάληψη ευθύνης, των ανώτερων στελεχών όσον αφορά την απατή και εξαπάτηση μεταβιβάζεται, στην πολιτική της εταιρίας και εν συνεχεία στην ίδια την εταιρία. Από την άλλη η εταιρία ποτέ δεν έχει, ούτε θα έχει ευθύνη όταν εξαπατά ή καταστρέφει, ανθρώπους ή γεωφυσικό περιβάλλον για να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της εφόσον αυτό το υποστηρίζει το καταστατικό⁷³ της. Δηλαδή η ανάληψη ευθύνης της εταιρίας μεταβιβάζεται στο καταστατικό της όπου και η ίδια δεν φέρει καμία ευθύνη.

As πάρουμε για παράδειγμα τη μεγάλη και πασίγνωστη εταιρία ενέργειας Enron που παλαιότερα ήταν πρότυπο κοινωνικής ευθύνης και εταιρικής φιλανθρωπίας. Κάθε χρόνο η εταιρία παρουσίαζε την Ετήσια Αναφορά Εταιρικής Ευθύνης. Η πιο πρόσφατη, και δυστυχώς η τελευταία, διαβεβαίωνε ότι η εταιρία θα μείωνε τις εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και θα υποστήριζε πολυμερείς συμφωνίες για την προσπάθεια αποφυγής της κλιματικής αλλαγής. Η εταιρία δεσμεύτηκε περαιτέρω ότι θα ασχοληθεί με θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, προστασίας του περιβάλλοντος, υγείας και ασφάλειας, βιοποικιλίας, δικαιωμάτων των ιθαγενών και διαφάνειας στον πυρήνα των επιχειρηματικών της δραστηριοτήτων. Γι' αυτό δημιούργησε ένα καλοστελεχωμένο εργατικό δυναμικό για την κοινωνική ευθύνη, το οποίο θα παρακολουθούσε και θα πραγματοποιούσε τα προγράμματα αυτά. Η εταιρία υποστήριζε την ανάπτυξη των εναλλακτικών μορφών ενέργειας και το ότι είχε συμβάλει στη δημιουργία του «Επιχειρηματικού Συμβουλίου» για τη «Διατήρηση της Ενέργειας». Απολογήθηκε για το γεγονός ότι έχυσε 29.000 βαρέλια πετρέλαιο στη Νότια Αμερική και υποσχέθηκε ότι κάτι τέτοιο δε θα ξανασυνέβαινε, ενώ ανακοίνωσε τη συνεργασία της με περιβαλλοντικές μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες θα τη βοηθούσαν στην παρακολούθηση των λειτουργιών της. Περιέγραφε τη γενναιόδωρη υποστήριξή της στις κοινότητες και στις πόλεις στις οποίες είχε εργοστάσια, με την επιχορήγηση τεχνών, οργανισμών, μουσείων, εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, περιβαλλοντικών ομάδων και πολλών άλλων σκοπών ανά τον κόσμο. Η εταιρία, η οποία πάντα θεωρούνταν ένα από τα καλύτερα μέρη για να εργάζεται κανείς σε όλη την Αμερική, προώθησε δυναμικά μια διαφορετική άποψη στο εργασιακό πεδίο. «Πιστεύουμε» ανέφερε η έκθεση «ότι η εταιρική ηγεσία θα πρέπει να θέσει το παράδειγμα για την αρχή της κοινωνικής υπηρεσίας»⁷⁴.

Δυστυχώς, το πρότυπο της κοινωνικής ευθύνης, της Enron, δεν μπόρεσε να συνεχίσει τις αγαθοεργίες της, έπειτα από την παταγώδη κατάρρευσή της λόγω της απληστίας, της υπερονίας και της εγκληματικής δράσης των στελεχών της. Η ιστορία της Enron αποδεικνύει το τεράστιο κενό που υπάρχει μεταξύ μιας πολύ έξυπνα καλλιεργημένης θετικής εικόνας της εταιρείας και της πραγματικής της λειτουργίας, κάτι που καθιστά τη δυσπιστία απέναντι στην εταιρική κοινωνική ευθύνη τουλάχιστον βάσιμη.

Υπάρχει, ωστόσο, ένα μεγαλύτερο μάθημα από την κατάρρευση της Enron και της WorldCom, πέρα από το να είμαστε απλώς σκεπτικοί όσον αφορά το ζήτημα της εταιρικής κοινωνικής ευθύνης. Παρόλο που η εταιρεία ήταν περιβόητη για την αλαζονεία και την ανηθικότητα των στελεχών της, οι πραγματικοί λόγοι της κατάρρευσης της πρέπει να αναζητηθούν στα κοινά χαρακτηριστικά που έχουν όλες οι εταιρίες : στη μανία για το κέρδος και τις τιμές των μετοχών, στην απληστία, στην έλλειψη ενδιαφέροντος για οποιονδήποτε καθώς και στην τάση παραβίασης των νομικών κανόνων.

⁷³ Εκτός από τα πρόστιμα που προβλέπονται για την οποιαδήποτε παραβίαση. Τα πρόστιμα αυτά είναι κατά πολύ μικρότερα από τα κέρδη τα οποία αποκομίζουν οι εταιρίες. Έτσι οι εταιρίες εισπράττουν πολύ περισσότερο κέρδη παραβιάζοντας το νομικό πλαίσιο παρά συμβαδίζοντας με αυτό βλέπε υποσημείωση, [ΜΠΑΚ04]. Το συγκεκριμένο επεξηγείτε και παρακάτω.

⁷⁴ Enron, Ετήσια Έκθεση για την Εταιρική Εύθυμη Χιούστον.

Τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν τις ρίζες τους στο θεσμικό πολιτισμό των εταιριών ο οποίος υπερεκτιμά το ιδιοτελές συμφέρον και ακυρώνει το ηθικό ενδιαφέρον. Χωρίς αμφιβολία η Επρον έφτασε στα όρια αυτά τα χαρακτηριστικά φτάνοντας στην αυτοκαταστροφή. Η δομή της ανώνυμης εταιρείας ευθύνεται κατά κύριο λόγο για το γεγονός ότι οι παρανομίες αποτελούν επιδημία στον εταιρικό κόσμο. Από το σχεδιασμό τους, οι ανώνυμες εταιρείες γενικά προστατεύουν τους ιδιοκτήτες τους και τα στελέχη που τις διοικούν από τη νομική ευθύνη που έχουν, αφήνοντας την εταιρεία, σαν ένα «άτομο» με ψυχοπαθή αδιαφορία για τους νομικούς περιορισμούς, ως τον κύριο υπόδικο για εγκληματικές παραβάσεις. Οι μέτοχοι δε θεωρούνται υπεύθυνοι για τα αδικήματα που διαπράττουν οι εταιρείες λόγω της περιορισμένης ευθύνης που έχουν, σκοπός της οποίας είναι να δημιουργήσει ασπίδα προστασίας γι' αυτούς, απαλλάσσοντάς τους από τη νομική ευθύνη των πράξεων της εταιρείας. Οι διευθυντές παραδοσιακά προστατεύονται από το γεγονός ότι δεν έχουν άμεση εμπλοκή στις αποφάσεις που συνήθως οδηγούν στη διάπραξη ενός αδικήματος εκ μέρους της εταιρείας. Τα στελέχη προστατεύονται από την απροθυμία του νόμου να τα καταστήσει υπεύθυνα για τις παράνομες πράξεις των εταιριών, εκτός αν αποδειχθεί ότι ήταν «τα ιθύνοντα μυαλά» πίσω από αυτές τις πράξεις. Τέτοιον είδους αποδείξεις είναι υπερβολικά δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να προσκομιστούν στις περισσότερες περιπτώσεις, καθώς οι αποφάσεις των εταιριών προκύπτουν μέσω πολυάριθμων και συγκεχυμένων ανεξάρτητων εισροών, αλλά και γιατί τα δικαστήρια τείνουν να αποδίδουν την εκάστοτε συμπεριφορά στο εταιρικό «άτομο» και όχι στο πραγματικό άτομο που διοικεί την επιχείρηση.

Έτσι, η ίδια η εταιρεία αποτελεί τον πιο ορατό στόχο ποινικής δίωξης και, επειδή «δεν έχει ψυχή ώστε να κατακριθεί, ούτε σώμα ώστε να τιμωρηθεί»⁷⁵ η εταιρία δεν αισθάνεται καμία ηθική⁷⁶ δέσμευση στο να μην τηρήσει το νόμο. Για μια εταιρεία η συμμόρφωση⁷⁷ με το νόμο, όπως και με οτιδήποτε άλλο, είναι θέμα εκτίμησης του κόστους και των κερδών. Όταν τα στελέχη των εταιριών αποφασίζουν για το αν θα υπακούσουν το νόμο ή θα τον παραβιάσουν, «συμπεριφέρονται ορθολογικά και ... καταλήγουν στις αποφάσεις τους με βάση την οικονομική αποδοτικότητα», που σημαίνει ότι εξετάζουν «ποιο είναι το πρόστιμο, ποια είναι η πιθανότητα να μας πιάσουν, πόσο θα μας στοιχίσει αυτό, πόσο θα μας στοιχίσει αν συμμορφωθούμε με το νόμο και ποιο από τα δύο είναι μεγαλύτερο κόστος;»⁷⁸.

Η κατάρρευση της Επρον γίνεται καλύτερα κατανοητή γιατί δείχνει τι μπορεί να συμβεί όταν τα χαρακτηριστικά που γενικώς αποδεχόμαστε και θεωρούμε δεδομένα τραβιούνται στα άκρα. Με αλλά λόγια δεν πρόκειται για ένα περιστατικό που εμφανίζεται σπάνια, αλλά μάλλον για ένα σύμπτωμα του προβληματικού θεσμικού χαρακτήρα των ανώνυμων εταιριών [ΜΠΑΚ04].

⁷⁵ Όπως παρατήρησε ο Έντουαρτ Θάρλοου (Edward Thurlow), λόρδος καγκελάριος της Αγγλίας το 180 αιώνα, «η τιμωρία της δε θα επιφέρει σημαντικά αποτελέσματα».

⁷⁶ «Μόνο οι άνθρωποι νιώθουν ηθικά δεσμευμένοι» ανέφεραν σε ένα άρθρο τους οι Φρανκ Έστερμπρουκ (Frank Easterbrook), δικαστής, και Ντάνιελ Φίσελ (Daniel Fishel), καθηγητής δικαίου. «Οι εταιρείες έχουν τις ίδιες ηθικές δεσμεύσεις όπως ένα κτίριο, ένα οργανόγραμμα ή ένα σύμβολο». Frank H. Easterbrook, Daniel R. Fisher, 'Antitrust Suits by Targets of Tender Offers', Michigan Law Review, 80 (1992).

⁷⁷ «Το μόνιμο πρόβλημα στην Αμερική είναι ότι η υπακοή των εταιριών στους νόμους αποτελεί ζήτημα ανάλυσης της οικονομικής αποδοτικότητάς τους» υποστηρίζει ο Ρόμπερτ Μονκς. «Ας πάρουμε την περίπτωση που η εταιρεία οδηγείται στη δικαιοσύνη και το πρόστιμο που της επιβάλλεται είναι μικρότερο από το κόστος που θα είχε αν συμμορφωνόταν με τους νόμους. Οι επιχειρηματίες, τότε, αντιμετωπίζουν το θέμα σαν να πρόκειται για επιχειρηματική απόφαση». Συνέντευξη από τον Ρόμπερτ Μονκς [ΜΠΑΚ04] σ.78.

⁷⁸ Υποστηρίζει ο Μονκς. Ομοίως με την υποσημείωση [75]

3.5 Συμπεράσματα

Οι ανήθικες συμπεριφορές έχουν άμεση σχέση με τα κίνητρα των ατόμων. Οι θεωρίες που εφαρμόζονται από τις εταιρίες για την ανταμοιβή των υπάλληλων αν εκπληρώσουν τους στόχους (που έχει θέσει η ίδια η εταιρία) οδηγούν τα άτομα στην υποκίνηση του ίδιου τους του εαυτού και κατ' επέκταση στην εκπλήρωση του στόχου, έστω και αν οι πράξεις τους είναι παράνομες ή αθέμιτες (αρκεί αυτό να μην βλάπτει την εταιρία).

Η εταιρική διακυβέρνηση θέλοντας να εκπληρώσει τον σκοπό που δημιουργήθηκε στράφηκε σε θέματα που αφορούν καθαρά την οργάνωση, την λειτουργία και τον έλεγχο της εταιρίας χωρίς να έχει συμπεριλάβει την διαφορετικότητα των υποκειμενικών στόχων του άτομου. Αυτό οδήγησε στην μετάδοση της ευθύνης από το άτομο στην εταιρία και αντίστροφα.

Τα λανθασμένα πρότυπα εταιρικής διακυβέρνησης οδηγούν όχι μόνο σε οικονομική κατάρρευση των εταιριών αλλά και σε μια υποβάθμιση της ποιοτικής και ποσοτικής παροχής υπηρεσιών προς την κοινωνία και το περιβάλλον.

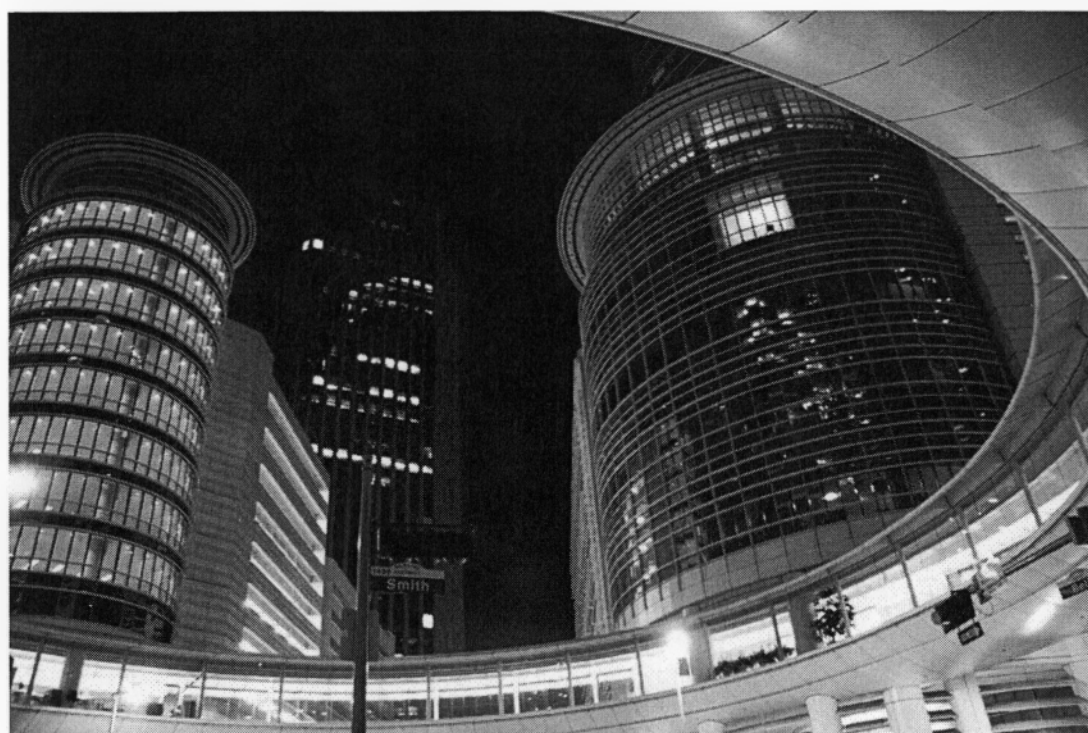
Αναλύοντας καλύτερα το σχεσιακό μοντέλο εταιρικής διακυβέρνησης και επιχειρηματικής ηθικής διαφαίνονται τα σημάδια εκείνα όπου καταδεικνύουν την ανάγκη για την αλλαγή ολόκληρου του τρόπου αντίληψης και λειτουργίας του μηχανισμού ενσωμάτωσης στην επιχείρηση.

Κεφάλαιο 4^ο

Παράδειγμα Εταιρικής Ανηθικότητας (Case Study) Enron

Στο κεφάλαιο αυτό θα αναλυθεί η εταιρική συμπεριφορά (πρακτικές), δυο Αμερικάνικων εταιριών της Enron & WorldCom όπου επέπεσαν σε μια σωρεία λογιστικών ατασθαλιών για να καλύψουν ελλείμματα και αλλά οικονομικά γεγονότα. Η κατάρρευση τους αποτέλεσε ένα τριγμό στην παγκόσμια οικονομία καθώς και ένα κλονισμό της πιστής του επενδυτικού κοινού.

4.1 Enron, Η Ενεργειακή Αποσάθρωση

3.1 Συγκρότημα της Enron στο Χιούστον του Τέξας.

Enron ⁷⁹

Κατάταξη: 5^η

Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 2/12/01

Ενεργητικό: 65,5 δισ. δολ.

⁷⁹ Η κατάταξη γίνεται με βάση το ύψος των ενεργητικών στοιχείων που κατέθεσαν οι επιχειρήσεις στις αιτήσεις τους για υπαγωγή σε καθεστώς πτώχευσης. Τα στοιχεία προέρχονται από την ιστοσελίδα CNN.money.

Το φθινόπωρο του 2001, η Enron, μια απ' τις μεγαλύτερες εταιρίες που υπαγόταν στον τομέα της ενέργειας και της οποίας η δραστηριότητα παρέμενε ασαφής ακόμα και για τους ανταγωνιστές της κατέρρευσε, χάνοντας ολοκληρωτικά το κύρος και την υπόσταση της. Η άλλοτε ευπόληπτη επωνυμία της κατάντησε να γίνει συνώνυμο της λοβιτούρας. Οι επιπτώσεις από την πανωλεθρία της Enron ήταν εκτεταμένες. Προκάλεσε κλιμακωτό κλονισμό της δημόσιας εμπιστοσύνης, σηματοδοτώντας το τέλος μιας εποχής που σφραγίστηκε από την ιλιγγιώδη άνοδο της αγοράς και το φαινομενικά εύκολο πλουτισμό. Σύντομα διαπιστώθηκε ότι η κατάρρευση της Enron δεν ήταν παρά το σύμπτωμα μιας ασθένειας που είχε μεταδοθεί σε ολόκληρο τον επιχειρηματικό κόσμο της Αμερικής, δίχως ωστόσο αυτό να έχει γίνει αντιληπτό. Στο σαρωτικό πέρασμά της είχε αφανίσει κι άλλους «αήττητους» γίγαντες, όπως τη WorldCom και την Tyco, την Adelphia και τη Global Crossing. Το σκάνδαλο που ξέσπασε ξαφνικά ήταν το αποκορύφωμα πολυάριθμων αλληλένδετων σκανδάλων, αιτία των οποίων φαινόταν να είναι μια οργιώδης απληστία. Καθώς οι επενδυτές έσπευδαν πανικόβλητοι να αποσύρουν τις χρηματιστηριακές επενδύσεις τους, φοβούμενοι πως από στιγμή σε στιγμή θα γίνονταν γνωστά και άλλα σκάνδαλα, πολλά τρισεκατομμύρια δολάρια εξανεμίζονταν.

Σε ολόκληρο τον επιχειρηματικό κόσμο της Αμερικής, η επέκταση των μονοπωλίων, η σταθερή κατάλυση των κριτηρίων και η διακύβευση της οικονομικής πειθαρχίας αποτελούσαν ανοιχτές πληγές σχεδόν για μία δεκαετία. Οι προειδοποιήσεις⁸⁰ για απατηλούς αριθμούς, εξωπραγματικές προσδοκίες και επερχόμενα δεινά στο οικονομικό γίνεσθαι άφηναν αδιάφορους τους επενδυτές, που παραληρούσαν βλέποντας τις εταιρίες να επιδίδονται στην εφαρμογή ριψοκίνδυνων ή ακατανόητων επιχειρηματικών στρατηγικών, που έκαναν τις τιμές των μετοχών να αγγίζουν τιμές εκτός των ορίων του λογικού βεληνεκούς. Αποκλειστικά και μόνο μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα θα μπορούσε να ανακύψει η κατάρρευση της Enron. Δεν ήταν απλώς η φυσική συνέπεια μιας αχαλίωτης καταπάτησης των νόμων αλλά ένα μείγμα ενός τοξικού παρασκευάσματος που παρέλυσε την οικονομία της πόλης του Χιούστον, άφησε άνεργους πάνω από 21.000 εργαζόμενους και κλόνησε παγκόσμια την ψυχολογία των επενδύσεων. Τρομακτική ανικανότητα, αδικαιολόγητη υπεροψία, υποβαθμισμένη ηθική και παντελής περιφρόνηση των νόμων της αγοράς. Όλα αυτά τα ατοπήματα έπαιξαν καθοριστικό ρόλο. Τέλος, στην τραγωδία της Enron πρωταγωνίστησαν πρόσωπα που διέθεταν αρκετή ευστροφία ώστε να μπορούν να παρακάμπτουν τους κανόνες, αλλά δεν είχαν τη σύνεση να κατανοούν για ποιο λόγο είχαν θεσπιστεί αυτοί οι κανόνες. Κανένας δεν ανέλαβε την ευθύνη⁸¹ της καταστροφής. Αντιθέτως, ευθύνες αποδόθηκαν σε αδυναμίες ορισμένων ανώτατων στελεχών σε συνδυασμό με ένα κύκλωμα τραπεζιτών, δικηγόρων και λογιστών, που απέβλεπαν στην απομύζηση αμοιβών από την εταιρία, με μια κυβέρνηση που εφάρμοζε μια παράλογα χαλαρή νομοθεσία και με μια τάξη επενδυτών που ενδιαφερόταν για γρήγορο πλουτισμό και όχι για μακροπρόθεσμες απολαβές. Δημιούργησαν μια επιχείρηση της οποίας η κατάρρευση ήταν προδιαγεγραμμένη. Οι επιπτώσεις ήταν δυσάρεστες. Η άλλοτε αξιοσέβαστη εταιρία ορκωτών λογιστών Arthur Andersen εξαφανίστηκε από τη μια στιγμή στην άλλη, καθώς ο ρόλος της στην κατάρρευση της Enron οδήγησε σ' ένα παρακλάδι του σκανδάλου.

Ο πρόεδρος της χώρας και τα μέλη της κυβέρνησής του, οι οποίοι πάλευαν ήδη με μια νεοεμφανιζόμενη απειλή ενάντια στην εθνική ασφάλεια, βρέθηκαν σε αμυντική θέση λόγω της στενής σχέσης τους με την Enron. Ορισμένα μέλη του Κογκρέσου, φοβούμενα την οργή των ψηφοφόρων τους, προέβησαν στη μεγαλύτερη αναθεώρηση - μετά την Οικονομική Κρίση - στη νομοθεσία που προστατεύει τους επενδυτές.

⁸⁰ Η Wall Street Journal είχε δημοσιεύσει αρκετά άρθρα υποστηρίζοντας την άποψη ότι η Enron «εφαρμόζει μη ορθολογική οικονομική πολιτική» καθώς και ότι «παίζει παράξενα οικονομικά παιχνίδια»

⁸¹ Εξάλλου, κανένας δε θα μπορούσε να την αναλάβει. Όπως εξηγήθηκε και στο Κεφάλαιο 3.3 για την μετάθεση της ευθύνης.

Συνεπώς, δεν πρόκειται απλώς για την κατάρρευση μιας εταιρίας. Κατά βάση, πρόκειται για το χρονικό μιας περιόδου οικονομικού και πολιτικού αναβρασμού, που ανέκυψε μέσω ενός εταιρικού σκανδάλου. «Πρόκειται για το πορτρέτο μιας Αμερικής σε σύγχυση, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα, μιας χώρας διχασμένης ανάμεσα στη λατρεία για το γρήγορο πλουτισμό και στο ζήλο για την αποκάλυψη της αλήθειας, ανάμεσα στην απληστία και την υψηλοφροσύνη, ανάμεσα στη Γουόλ Στρίτ και τη Μέιν Στρίτ. Πρόκειται για μια ανείπωτη καταστροφή που προκάλεσε η αφροσύνη ενός κράτους - αφροσύνη της οποίας είμαστε βέβαιοι ότι θα ζαναγίνουμε μάρτυρες στο μέλλον» [EICH05].

Πολλά ερωτήματα γεννιούνται μετά από ένα τέτοιο εταιρικό σκάνδαλο. Η παρούσα ανάλυση δεν θα ασχοληθεί με ερωτήματα όπως 'τι ήταν αυτό που πήγε στραβά' ή 'γιατί τα στελέχη δεν ακολούθησαν νομικές, θεσμικές ή ακόμα και ηθικές προεκτάσεις' γιατί αυτό έχει αναλυθεί και απαντηθεί στα προηγούμενα κεφαλαία. Τα ερωτήματα που απασχολούν συγκεκριμένα είναι : 1) έχει δικαίωμα κάποιος με πρόσχημα την εταιρική ανάπτυξη, αλλά και το ίδιο όφελος να πράττει έτσι ώστε να καταδυναστεύει και να ποδηγετεί ολόκληρες κοινωνίες και οικονομίες χωρίς αυτό να είναι κολάσιμο αδίκημα; Η απάντηση είναι απλή. Φυσικά μπορεί. Αυτό έγινε και στην περίπτωση της Enron. Το επόμενο ερώτημα είναι : η πολιτική της εταιρίας επέτρεπε και στο παρελθόν παρεκκλίσεις από τους θεσμικούς κανόνες, ή , η πτώχευση της Enron ήταν απλά θέμα λάθος χειρισμών των στελεχών. Για να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα θα πρέπει να ανατρέξουμε σε ένα σύντομο σκιαγράφημα της εταιρίας.

Η ίδρυση της Enron γίνεται όταν η HNG / INTERNORTH συγχωνεύονται. Ο γενικός διευθυντής Κενεθ Λέι ψηφίζεται τον Φεβρουάριο του 1986 ομοφώνως για πρόεδρος. Με αυτόν τον τρόπο καταφέρνει να μεταφέρει την έδρα της εταιρίας στο Χιούστον καθώς και την οριστική αλλαγή της επωνυμίας από HNG σε Enteron και ύστερα σε Enron. Η εταιρία με αντικείμενο την πετρελαϊκή αγοραπωλησία ήταν γεγονός.

Ο εξωτερικός έλεγχος στη Βαλάλα (Νέα Υόρκη) ανατέθηκε στην Κάρολιν Κι, η οποία κάλεσε μερικούς από τους νεότερους ελεγκτές της ελεγκτικής εταιρίας Arthur Andersen να τη βοηθήσουν στον έλεγχο των λογιστικών εγγράφων. Ωστόσο είχαν ήδη ερευνήσει αρκετά αρχεία και είχαν εντοπίσει προβλήματα στον τομέα της εμπορίας πετρελαιοειδών. Κατ' αρχάς, είχε πουληθεί ένα εταιρικό αυτοκίνητο έναντι 7.800 δολαρίων και το ποσό που εισπράχθηκε κατατέθηκε το στο λογαριασμό της Eastern Savings. Επιπλέον, υπήρχε κάποιος Μ. Γιας, ένας χρηματομεσίτης μιας άλλης εταιρίας, ο οποίος υπήρξε αποδέκτης ενός μέρους των κερδών. Ένα άλλο ποσό 106.000 δολαρίων του τραπεζικού λογαριασμού ρευστοποιήθηκε και υποτίθεται ότι καταβλήθηκε στον Γιας, ο οποίος, εργαζόταν στην εταιρία Southwest Oil & Commodities. Ωστόσο οι ελεγκτές ήταν πεπεισμένοι ότι ο Γιας ήταν φάντασμα που τον είχαν επινοήσει οι έμποροι για να δικαιολογούν τις μεταφορές χρηματικών ποσών, υποδηλώνοντας ότι οι έμποροι κορόιδευαν την διοίκηση του Χιούστον. Η σχετική έκθεση παραδόθηκε στην Enron τη δεύτερη εβδομάδα του Φεβρουαρίου.

Οι εταιρίες Southwest Oil, Isla Petroleum και Petropol Energy ήταν ανύπαρκτες. Οι αριθμοί των τέλεξ αυτών των εταιριών που είχαν δώσει τα στελέχη της Enron Μπόργκετ και Μαστρόνι ήταν άγνωστοι. Η έκθεση ανέφερε ότι ο Μαστρόνι, οικονομικός διευθυντής του τομέα, είχε διωχθεί δικαστικά για χρήση πλαστών εγγράφων προκειμένου να εξασφαλίσει δάνειο. Το περίεργο όμως της όλης υπόθεσης είναι ότι ο πρόεδρος της εταιρίας δεν το θεώρησε σημαντικό αδίκημα έτσι δεν απέλυσε κανέναν. Ύστερα από τόσες διενέξεις, ήταν προφανές ότι το σκάνδαλο του τομέα εμπορίας πετρελαιοειδών συνέχιζε να αποτελεί ανοιχτό κεφάλαιο. Ο όμιλος είχε πραγματοποιήσει εμπορικές συναλλαγές με την προσδοκία ότι οι τιμές θα έπεφταν, αλλά δυστυχώς είχαν παρουσιάσει άνοδο. Εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια χάθηκαν κι ίσως να ξεπέρασαν το ένα δισεκατομμύριο αν συνέχιζε έτσι το χρηματιστήριο. Στα τέλη Οκτωβρίου, οι καθαρές ζημιές της Enron μετά την καταβολή των φόρων είχαν περιοριστεί, σε ένα ελεγχόμενο ποσό 85 εκατομμυρίων δολαρίων. Στους μήνες που ακολούθησαν, ο τομέας της Βαλάλα έκλεισε. Τα επόμενα χρόνια, ο Μπόργκετ και ο Μαστρόνι κατηγορήθηκαν για απάτη και φοροδιαφυγή. Ο Μπόργκετ κατηγορήθηκε επίσης ότι βοήθησε την Enron να υποβάλει ανακριβείς φορολογικές δηλώσεις μέσω της μεταφοράς κερδών.

Όμως παρόλα αυτά η εταιρία πετρελαιοειδών συνέχιζε να βρίσκεται στο προσκήνιο λόγω των ανορθόδοξων πολιτικών που ακολουθούσε.

Μια από αυτές ήταν ότι ο πρόεδρος της Επγον ήταν υποστηρικτής του πολιτικού κόμματος του Μπους στη Φλόριντα. Έτσι λοιπόν κατά τη διάρκεια της πρώτης προεκλογικής εκστρατείας του, το 1980, οι σχέσεις θερμάνθηκαν ώσπου το 1988 η εταιρία ενίσχυσε χρηματικά την επιτυχημένη προεκλογική καμπανιά του Μπους. Άλλες πρακτικές που χρησιμοποιήθηκαν, ήταν στις αρχές της 10ετίας του 1990 όπου η Επγον, για να μπορεί να εξασφαλίζει το φυσικό αέριο που χρειαζόταν, πλήρωνε για «άύλα προϊόντα», όπως, για παράδειγμα, 'ευκαιρίες γεώτρησης' και 'διερευνητικές δυνατότητες'. Οι περισσότεροι παραγωγοί βρίσκονταν σε δυσμενή οικονομική κατάσταση, και οι επενδυτές δεν επιθυμούσαν να αγοράσουν τόκους που προβλέπονταν από συμβόλαια με επιχειρήσεις στα όρια της χρεοκοπίας. Η λύση βρέθηκε σε μια νομοθεσία του περασμένου αιώνα, η οποία, δημιούργησε αυτό που ονομάστηκε παραγωγική αμοιβή. Στην ουσία, η παραγωγική αμοιβή δεν ήταν τίποτα περισσότερο από το φυσικό αέριο που μπορούσε να αντλεί μια εταιρία από το υπέδαφος. Αν κάποιος, που έκανε διερευνητικές γεωτρήσεις πωλούσε παραγωγικές εξοφλήσεις στην Επγον, τότε η κυριότητα του καυσίμου περνούσε στην εταιρία.

Δεν είχε σημασία αν αυτός που πραγματοποιούσε τις γεωτρήσεις χρεοκοπούσε, όπως συνέβαινε συχνά, η κυριότητα της παραγωγής φυσικού αερίου ανήκε στην Επγον και μπορούσε να αντέξει οποιαδήποτε πρόκληση των πιστωτών του παραγωγού. Η πρώτη ιδέα τιτλοποίησης, η λεγόμενη Cactus, εφαρμόστηκε το 1991, βασισμένη σε μια λογιστική επινόηση που ονομάστηκε εταιρία ειδικού σκοπού. Ουσιαστικά η επινόηση αυτή έδινε στην Επγον τη δυνατότητα να χρησιμοποιεί νόμιμα εταιρίες ειδικού σκοπού για να μεταβιβάζει τους κινδύνους και τις οφειλές εκτός των λογιστικών βιβλίων της, πουλώντας τόκους μέσω αυτών των εταιριών σε ανεξάρτητους επενδυτές. Αυτός ο τρόπος μεταβίβασης απορροφούσε το φυσικό αέριο που αποκτούσε η Επγον, πρώτου το χωρίζει σε μικρότερες ποσότητες για να το πουλήσει στους επενδυτές.

Με την εφαρμογή το σχεδίου Cactus η Επγον εξασφάλισε δεσμεύσεις για χορήγηση δανείων σε παραγωγούς φυσικού αερίου με αντάλλαγμα τις παραγωγικές αμοιβές, τις οποίες τοποθέτησε στην εταιρία ειδικού σκοπού Cactus πουλώντας μερίδια σε μεγάλους θεσμικούς επενδυτές. Οι επενδυτές της Cactus θα μπορούσαν, στη συνέχεια, να μεταπωλούν το φυσικό αέριο στην Επγον, η οποία με τη σειρά της θα το χρησιμοποιούσε για να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις που της επέβαλλαν τα μακροπρόθεσμα συμβόλαια που είχε συνάψει με τους πελάτες. Οι εκτός εταιρίας προμήθευαν τα μετρητά, οι παραγωγοί λάμβαναν χρηματοδοτήσεις, οι πελάτες αγόραζαν φυσικό αέριο σε σταθερή τιμή και η Επγον, εν μέσω αυτής της τεράστιας αλυσίδας, αποκόμιζε σημαντικά κέρδη. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε η Gas Bank στην τελική της μορφή.

Η Επγον ήθελε να μεταπηδήσει από τους παλιούς κανονισμούς πετρελαίου-αερίου στο σύστημα της ημερήσιας αποτίμησης, μέθοδο που εφαρμοζόταν ευρέως από τις εμπορικές εταιρίες. Η μέθοδος αυτή επέτρεπε σε μια εταιρία να καταγράφει την αξία μιας συναλλαγής στο ξεκίνημά της. Οποιοσδήποτε μεταγενέστερες μεταβολές⁸² θα καταγράφονταν ως κέρδη ή ζημιές. Αν ένας πωλητής ακάλυπτων χρεογράφων είχε στην κατοχή του μια μετοχή της οποίας η τιμή παρουσίαζε άνοδο, την κατέγραφε ως κέρδος⁸³. Αν η τιμή της μετοχής παρουσίαζε πτώση, την κατέγραφε ως ζημιά. Αυτό ήταν το πλεονέκτημα της μεθόδου της ημερήσιας αποτίμησης με βάση την αγοραία τιμή. Στις 17 Σεπτεμβρίου 1991, η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς συγκλήθηκε στην αίθουσα συσκέψεων των κεντρικών γραφείων της υπηρεσίας στην Ουάσινγκτον για την παρουσίαση της ριζικής αλλαγής τον τρόπο καταχώρισης των εσόδων και των κερδών της Επγον. Στην ουσία η ημερήσια αποτίμηση δεν ήταν τίποτα άλλο παρά εμπόριο κερδών δηλαδή ότι κάνουν ακριβώς και οι τράπεζες. Ακριβέστερα στην παρουσίαση υπογραμμίστηκε πώς θα καταχωρίζονταν τα δύο χαρτοφυλάκια σύμφωνα με την παραδοσιακή λογιστική, δηλαδή βάσει των δεδουλευμένων εσόδων-εξόδων, και σύμφωνα με την προσέγγιση της ημερήσιας αποτίμησης.

⁸² Που μπορεί να οφείλονταν σε οποιαδήποτε αιτία, από εσφαλμένες υποθέσεις μέχρι διακυμάνσεις της τρέχουσας τιμής αγοράς.

⁸³ Ακόμα κι αν δεν πωλούσε τη μετοχή.

Με την ημερήσια αποτίμηση, η αξία του ισοσκελισμένου χαρτοφυλακίου ισοδυναμούσε με την τρέχουσα αξία του συνόλου των μετρητών που θα απέφερε σε όλη τη διάρκειά του. Το μη ισοσκελισμένο, επικίνδυνο χαρτοφυλάκιο είχε μικρότερη αξία. Όμως με τη λογιστική βάση δεδουλευμένων εσόδων-εξόδων, το ισοσκελισμένο χαρτοφυλάκιο εμφάνιζε ζημιά, ενώ το επικίνδυνο χαρτοφυλάκιο⁸⁴ εμφάνιζε σημαντικά κέρδη. Ύστερα από αρκετούς μήνες μελέτης των οικονομικών στοιχείων η επιτροπή κεφαλαιαγοράς ενέκρινε την ενέργεια με κάποιους όρους. Οι λογιστικές τεχνικές, οι οποίες ήταν εγκεκριμένες από την ανώτατη ρυθμιστική αρχή χρεογράφων, επέτρεπαν τώρα στην Enron τη λογιστική καταχώριση ταχύτατα αυξανόμενων κερδών. Όμως η εισροή των αντίστοιχων μετρητών θα καθυστερούσε για κάποια χρόνια. Με υψηλά κέρδη και χαμηλή ρευστότητα, ήταν άκρως επικίνδυνο η Enron να αρχίσει να δαπανά χρήματα σε ένα ακόμα επιχειρηματικό ρίσκο.

Η δεύτερη ρισκοφόρος απόφαση που έπρεπε να λάβει η Enron ήταν το ενεργειακό άνοιγμα στην Ινδία. Η Ινδία ενδιαφερόταν για εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας ώστε να μπορέσει να ξεπεράσει το χρόνιο ενεργειακό έλλειμμα που παρέλυε την παραγωγή. Η Enron ωστόσο είχε προϊστορία στην δημιουργία εργοστασίων ενέργειας. Η Ρεμπέκα Μαρκ είχε βοηθήσει αρκετά την Enron να ιδρύσει τέτοια εργοστάσια σε διάφορες χώρες. Αυτό το γεγονός έκανε την Ινδική κυβέρνηση να προβεί σε αυτό το εγχείρημα⁸⁵.

Η Μαρκ γνώριζε ότι η Ινδία στηριζόταν κυρίως σε εξαιρετικά ρυπογόνα εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας που έκαναν χρήση γαιάνθρακα και δεν ήθελε να ασχοληθεί με αυτή τη μορφή παραγωγής ενέργειας. Πρότεινε στον υπουργό να κατασκευαστεί εργοστάσιο παραγωγής ενέργειας με φυσικό αέριο. Η Ινδία όμως δε διέθετε αποθέματα ούτε την υποδομή που απαιτούσε η βιομηχανία φυσικού αερίου. Θα έπρεπε να γίνει εισαγωγή αερίου. Διαδικασία μάλλον ανέφικτη. Η διέλευση αγωγού μέσω του Πακιστάν θα ήταν παρακινδυνευμένη και η μοναδική εναλλακτική δηλαδή η θαλάσσια μεταφορά φυσικού αερίου, σε υγρή μορφή ή LNG είχε πολύ υψηλό κόστος. Επιπλέον, για να δικαιολογηθεί το κόστος των αναγκαίων επενδύσεων -επιτόπιες γεωτρήσεις, τεχνικές υγροποίησης, λιμάνια-το εργοστάσιο παραγωγής φυσικού αερίου που θα κατασκευαζόταν έπρεπε να είναι τεράστιο, ισχύος τουλάχιστον 2.000 Μεγαβάτ. Το πρόβλημα όμως ήταν ότι η εταιρία αντιμετώπιζε ισχυρή έλλειψη ρευστότητας. Η λύση ήταν απλή. Η εταιρία το 1993 και μετά από τρία χρόνια αναζήτησης κατάφερε με την βοήθεια του ιδρυτή του ομίλου Pacific Corporate Κριστοφερ Μπαουερ να χρηματοδοτεί τους παραγωγούς φυσικού αερίου μέσω του συστήματος Calper. Το σύστημα Calper μπορούσε να καλύψει το κενό καθώς εξασφάλιζε μετρητά μέσω του συνταξιοδοτικού προγράμματος των εργαζόμενων της ίδιας της εταιρίας. Με λίγα λόγια η Enron αναζητούσε μεγαλεπήβολα σχέδια ώστε να εντυπωσιάζει τους επενδυτές της με φαινομενικά επενδυτικές δραστηριότητες αλλά πίσω από όλα αυτά βρισκόταν μια εταιρία σε σύγχυση, υπεροψία και αμφισβήτηση των νόμων της αγοράς.

Το 1994 η Enron επιδόθηκε σε μια πολιτική κοινοπραξιών που περιελάμβανε επιχειρήσεις ηλεκτρισμού και υπέρογκους δανεισμούς από τις τράπεζες. Το εγχείρημα αυτό δημιούργησε μια θυγατρική εταιρία την Enron Global Power Pipelines όπου αποτελούταν από εταιρίες κοινής ωφέλειας σε διάφορες χώρες.

Το 1995 πραγματοποιείται το σχέδιο ηλεκτρικής παραγωγής στην Ινδία όπου περιελάμβανε δυο φάσεις κατασκευής: α) Παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας με καύσιμη ύλη πετρέλαιο παράγοντας 695 μεγαβάτ ηλεκτρικού ρεύματος και β) Εγκατάσταση μονάδας καύσης υγροποιημένου φυσικού αερίου παραγόμενης ηλεκτρικής ενέργειας 1300 μεγαβάτ.

Το 1996 η Enron αποφασίζει άλλη μια ανορθόδοξη κίνηση που είχε ως στόχο την πρόσφορα στους καταναλωτές μακροπρόθεσμων συμβολαίων με βάση τις τρέχουσες τιμές.

⁸⁴ Όπως ανέφερε και ένα μεγάλο στελεχος της Enron. «Η λογιστική βάση δεδουλευμένων εσόδων-εξόδων επιτρέπει σχεδόν να δημιουργούμε το αποτέλεσμα που θέλουμε, κρατώντας τα αρνητικά και πουλώνοντας τα θετικά. Η μέθοδος της ημερήσιας αποτίμησης δεν επιτρέπει κάτι τέτοιο». Τζεφρι Σκίλινγκ [EICH05].

⁸⁵ Ο υπουργός ενέργειας της Ινδίας Ράτζγκοπαλ είπε ότι η Enron είχε προσελκύσει το ενδιαφέρον του λόγω του εργοστασίου της στο Τίσαϊντ στην Αγγλία. «Η Ινδία χρειάζεται ένα τέτοιο έργο».

Η στρατηγική αυτή είχε το εξής πλεονέκτημα : σε επερχόμενη απελευθέρωση της αγοράς οι τιμές αγοράς θα έπεφταν ενώ η συμβατική τιμή της εταιρίας βάσει συμβολαίων θα ήταν μεγαλύτερη από την τιμή της αγοράς. Το αποτέλεσμα αυτού θα ήταν η τεραστία κερδοφορία της εταιρίας. Το μόνο πρόβλημα που είχαν να αντιμετωπίσουν τα στελέχη και η εταιρία ήταν το ότι αυτή η ιδέα θα χρεοκοπούσε τους πελάτες με αποτέλεσμα να μην ανανεώσουν τα συμβόλαια τους στο μέλλον με την εταιρία. Η λύση που προτάθηκε από τα στελέχη ήταν να αδιαφορήσουν για τους χρεοκοπημένους πελάτες καθώς και για το μακροπρόθεσμο κέρδος που μπορούν να αποφέρουν στην εταιρία αυτοί και να οδηγηθούν στην κερδοφορία από το ίδιο το αντισταθμιστικό μέτρο δηλαδή να συγχωνεύσουν την εταιρία Portland General στην Enron. Στις 16 Ιουλίου η συγχώνευση γίνεται πράξη με έγκριση και από τις δυο πλευρές ενώ η αξία της Portland General ξεπερνούσε τα τρία δισεκατομμύρια δολάρια.

Στις 23 Σεπτεμβρίου 1996 ο κυβερνήτης της Καλιφόρνια Πιτ Ουίλσον υστερα από μακρά συζήτηση και αρκετές διενέξεις, ήταν έτοιμος να υπογράψει το Νομοσχέδιο 1890, που σηματοδοτούσε την απελευθέρωση των αγορών ηλεκτρικής ενέργειας στην Καλιφόρνια. Το νομοσχέδιο αυτό θα επέτρεπε την είσοδο νέων παραγόντων σε ένα σύστημα ηλεκτρικής ενέργειας που επί σειρά ετών ελεγχόταν από μια μικρή ομάδα επιχειρήσεων κοινής ωφέλειας.

«Είναι ιστορική στιγμή. Σήμερα δεν υπογράφουμε απλώς έναν καινούριο νόμο. Μετακινούμε το ισοζύγιο της ηλεκτρικής ενέργειας στην Καλιφόρνια. Στην ουσία, καταργούμε ένα απαρχαιωμένο μονοπώλιο προαναγγέλλοντας μια νέα εποχή ανταγωνισμού»⁸⁶.

Στη συνέχεια, ο Ουίλσον έβαλε την υπογραφή του στο Νομοσχέδιο της Καλιφόρνια, όπου μετέπειτα έγινε νόμος. Μια νέα αγορά θα δημιουργούνταν σε διάστημα μίας διετίας. Η Enron επιδίωκε ένα σύστημα στο οποίο κάθε εταιρία⁸⁷ εκμετάλλευσης ηλεκτρικής ενέργειας θα μπορούσε να εξασφαλίζει πρόσβαση στα δίκτυα μεταφοράς και να συμμετέχει στον ανταγωνισμό της προσέλκυσης πελατών. Όποιος πρόσφερε τις καλύτερες τιμές θα κέρδιζε. Παλαιότερα, οι επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας της Καλιφόρνια αγόραζαν ηλεκτρική ενέργεια με μακροπρόθεσμο συμβόλαιο. Τώρα τους ζητούνταν να πουλήσουν τις δικές τους μονάδες ηλεκτροπαραγωγής και να αγοράζουν ρεύμα καθημερινά σε μια αγορά άμεσης παράδοσης με μετρητά, όπου οι τιμές ήταν κυμαινόμενες.

Ωστόσο, η τιμή που θα πλήρωνε η πλειονότητα των καταναλωτών θα μειωνόταν κατά δέκα τοις εκατό από την καθορισμένη τιμή και θα παρέμενε σταθερή για μια πενταετία. Με άλλα λόγια, όσο κι αν κόστιζε στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας η παροχή ηλεκτρικής ενέργειας, η τιμή για τους καταναλωτές δε θα μεταβαλλόταν. Η προσέγγιση αυτή βασιζόταν στην ιδέα ότι η μεταβολή των κανονισμών θα επέφερε δραματική πτώση στις τρέχουσες τιμές. Ο νόμος δεν περιλάμβανε καμία δικλίδα ασφαλείας για την περίπτωση που η θεωρία αποδεικνυόταν εσφαλμένη.

Στις 21 Νοεμβρίου 1996 το εμπορικό κέντρο Ρίο Πιεδρας του Σαν Χουαν στο Μεξικό εκρήγνυται λόγω λάθους του τεχνικού συντήρησης στην μέτρηση διαρροής φυσικού αερίου. Ο τεχνικός ήταν εκ μέρους της θυγατρικής εταιρίας 'San Juan Gas Company' της Enron . Τελικός απολογισμός τριάντα νεκροί και εξήντα εννέα τραυματίες. Κανείς δεν πήρε την ευθύνη. Το αξιοπερίεργο είναι ότι η Enron το 1994 είχε πληρώσει πρόστιμο για ελλιπή αποκατάσταση τεχνικών προβλημάτων αλλά και ελλιπή εκπαίδευση των τεχνικών της μόλις πεντακόσια δολάρια. Φαίνεται καθαρά πως η εταιρία δεν έλαβε υπόψιν της το μέγεθος της ζημίας που μπορεί να προκληθεί από αμέλεια.

Τον Μάρτη του 1997 τα λογιστικά τριτίπια λαμβάνουν πρωταγωνιστικό ρόλο. Η ανακοίνωση της πώληση της Calpine κόντευε να ολοκληρωθεί. Η πώλησης θα γινόταν στις 31 Μαρτίου, τελευταία ημέρα του πρώτου τριμήνου - από την Calpine και όχι από την Enron-. Όσοι επενδυτές της Enron παρατηρούσαν τα νούμερα, θα αντιλαμβάνονταν ότι το οικονομικό αποτέλεσμα της συμφωνίας επρόκειτο να αντικρούσει τα αποτελέσματα του τριμήνου. Ωστόσο η Enron άφησε το τελικό έγγραφο της συμφωνίας ανυπόγραφο για αρκετές μέρες μετά την αναγγελία της.

⁸⁶ Απόσπασμα από την ομιλία του κυβερνήτη [EICH05].

⁸⁷ Προερχόμενη είτε από δικά της εργοστάσια είτε από εμπορική συναλλαγή.

Έτσι, η συμφωνία τεχνηέντως μετατέθηκε στο δεύτερο τρίμηνο. Κατά συνέπεια, η ζημιά θα καταχωριζόταν αρκετούς μήνες αργότερα. Το αποτέλεσμα ήταν κανένας να μην μπορεί να την εντοπίσει. Ένα σφάλμα που θα μπορούσε εύλογα να εγείρει αμφιβολίες για τη λογιστική μέθοδο της ημερήσιας αποτίμησης που εφάρμοζε η Enron, θα εξαφανιζόταν.

Τον Ιανουάριο, η Enron είχε αποκτήσει τη Zont Corporation, μια εταιρία διαχείρισης αιολικών πάρκων. Τρία στοιχεία όμως του ενεργητικού της Zont Corporation δηλαδή η Zont Windsystems, Victory Garden και η Skyt River παρουσίαζαν προβλήματα ανάλογα με εκείνα των εργοστασίων συμπαραγωγής. Ήταν οι λεγόμενες πιστοποιημένες καταστάσεις, QF, και σύμφωνα με το νόμο μπορούσαν να πετύχουν υψηλότερες τιμές. Οι αυξημένες τιμές, όμως, θα εξανεμιζόνταν από τη στιγμή που η Enron θα αποκτούσε τον έλεγχο της Portland General. Η αξία των αιολικών πάρκων θα ήταν πολύ μικρότερη αν η Enron τα διατηρούσε επομένως έπρεπε να πουληθούν. Εκεί ξεκινάει και ένα ατέρμονο παιχνίδι ίδρυσης εταιριών και συμφωνιών από την Enron όπου σκοπό έχουν την πώληση εταιριών σε εταιρίες που άνηκαν στην ίδια την Enron⁸⁸. Στις 30 Δεκεμβρίου η Enron προχώρησε στις εξής συναλλαγές α) στο κλείσιμο των συμφωνιών που αφορούσαν την JEDI και στην δημιουργία της JEDI II, β) την χρηματοδότηση της Chewco, γ) την επένδυση της Calpers στην JEDI II και σχεδόν ταυτόχρονα την πώληση του 7% του τμήματος λιανικής της Enron –που ονομάστηκε Enron Energy Services- στην JEDI II δ) το συνταξιοδοτικό πρόγραμμα των δασκάλων του οντάριο με αντάλλαγμα δεσμεύσεις της τελικής καταβολής ενός μικτού συνόλου 165 εκατομμυρίων δολαρίων.

Το 1998 και μετά το πέρας αυτών των συμφωνιών η εταιρία έπρεπε να αντιμετωπίσει τον έλεγχο από την εταιρία Arthur Andersen. Στα κεντρικά γραφεία της Andersen στο Σικάγο, ο Τζον Στιούαρτ ως ανώτατο μέλος του Τμήματος Επαγγελματικών Προτύπων της εταιρίας, του λεγόμενου PSG, ήταν ο ικανότερος αναλυτής στις λογιστικές αρχές κοινής αποδοχής, ή GAAP. Ήταν οι κανόνες που εφάρμοζε κάθε αμερικανική εταιρία στον απολογισμό της οικονομικής απόδοσης. Έχοντας διαβάσει τις τελευταίες εκθέσεις της Enron, έκρινε ότι η εταιρία παραβίαζε τους κανονισμούς εν γνώσει της Andersen. Είχε διαπιστώσει ένα από τα παιχνίδια που έπαιζε για να φουσκώνει τα νούμερα. Η πώληση του 7 τοις εκατό του τμήματος λιανικής είχε αποφέρει κέρδη 61 εκατομμυρίων δολαρίων σε διάστημα μίας τριετίας. Ωστόσο, η Andersen είχε επιτρέψει την καταχώριση του συνολικού ποσού στα έσοδα του 1997, μολονότι στην πραγματικότητα είχαν πληρωθεί μόνο 20 εκατομμύρια δολάρια. Ο ελεγκτής σε ηλεκτρονικό μήνυμα του ανέφερε τα προβλήματα που είχε εντοπίσει καθώς και την άποψή του. «Δεν συμφωνώ με την άμεση λογιστική καταχώριση όλων αυτών των κερδών από την Enron. Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς είναι σαφής ως προς αυτό το σημείο» [EICH05].

Η Enron είχε ήδη δημοσιοποιήσει τα έσοδά της. Η Andersen δε σκόπευε να πιέσει την εταιρία να ανακαλέσει και να ομολογήσει ότι τα κέρδη που εμφάνιζε ήταν πλασματικά. Η δημόσια εικόνα της Enron και η πραγματική δράση της παρουσίαζαν όλο και μεγαλύτερη απόκλιση - και όχι μόνο εξαιτίας των λογιστικών τεχνασμάτων.

Η Enron επιδιδόταν σε ασύλληπτες επινοήσεις. Οι «νέες ιδέες» εξυμνούνταν για την πρωτοτυπία τους και για τις δυνατότητες που πρόσφεραν. Δοκιμασμένες και πετυχημένες επιχειρηματικές δραστηριότητες, όπως η διακίνηση προϊόντων, αποτελούσαν αντικείμενο χλευασμού. Οι συνηθισμένοι έλεγχοι -όρια δαπανών, οικονομικοί περιορισμοί- είχαν εξαλειφθεί⁸⁹. Η Enron επέκτεινε την γκάμα των δραστηριοτήτων της χωρίς να ακολουθεί ενιαία στρατηγική.

⁸⁸ Στο παράρτημα 1.2 'Βασικές Συμφωνίες' αναφέρονται οι εταιρίες που έπαιζαν καθοριστικό ρόλο στην διαμορφώση της ψευδούς και απατηλής εικόνας της.

⁸⁹ Τα στελέχη ταξίδευαν πάντα στην πρώτη θέση, με εξαίρεση εκείνους που προτιμούσαν να μετακινούνται με τον αναπτυσσόμενο στόλο των εταιρικών τζετ. Όλες οι δαπάνες -από επίπεδες οθόνες και ηλεκτρονικούς υπολογιστές μέχρι χαρτί αλληλογραφίας- πραγματοποιούνταν χωρίς προηγούμενες να εγκρίνονται από κάποιο κέντρο ελέγχου.

«Το 1998 διατηρούσε αγωγούς φυσικού αερίου και εργοστάσια παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας διεθνώς. Εμπορευόταν φυσικό αέριο και ηλεκτρικό ρεύμα. Διαχειριζόταν τις ενεργειακές ανάγκες των πελατών της και προμήθευε ρεύμα σε μικρούς καταναλωτές μέσω λιανικής. Παράλληλα, είχε αρχίσει να ασχολείται με την υδροδότηση. Το Πόρτλαντ ανέπτυξε ένα δίκτυο υπηρεσιών Διαδικτύου, ενώ το Λονδίνο σχεδίαζε μυστικά ένα αυτοματοποιημένο σύστημα ενεργειακής εκμετάλλευσης. Το Χιούστον δημιουργούσε και εκμεταλλεόταν χρηματοοικονομικά παράγωγα για να προστατεύει τους πελάτες από τις επαγγελματικές συνέπειες της κακοκαιρίας»[EICH05]. Στο μεταξύ, είχε αρχίσει να λειτουργεί ως εταιρία επενδύσεων, αγοράζοντας μερίδια σε εταιρίες δημόσιων και ιδιωτικών αγορών. Αυτές οι «εμπορικές επενδύσεις» ανήκαν συχνά σε τομείς άσχετους με το αντικείμενο της Enron, όπως ο τομέας υψηλής τεχνολογίας. Τα στελέχη που έβρισκαν επενδυτικές ευκαιρίες-συναλλαγές που έφερναν άμεσα κέρδη- εξασφάλιζαν γενναιόδωρα μόνους.

Η αγοραστική μανία της Enron αντικατοπτριζόταν σε διάφορα γεγονότα που συνέβαιναν στην αγορά. Η άνθηση των διαδικτυακών συναλλαγών εκτόξευαν τις τιμές των μετοχών στη σφαίρα του παραλόγου. Οι βασικές αρχές δεν αποτελούσαν πια τη ραχοκοκαλιά της επενδυτικής δραστηριότητας η τιμή μιας μετοχής μπορούσε να ανεβεί μόνο και μόνο επειδή το πίστευαν οι επενδυτές. Έτσι άρχισε η στρεβλή αλληλεπίδραση της Enron και του χρηματιστηρίου. Η άνοδος των τιμών προκαλούσε άνοδο των αξιών του ενεργητικού, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν και πολλές από τις εμπορικές επενδύσεις της εταιρίας. Με τη λογιστική μέθοδο της ημερήσιας αποτίμησης, οι αυξήσεις αυτές μεταφράζονταν σε αναφερόμενα κέρδη. Και όσο συνεχιζόταν η ανοδική πορεία των χρηματιστηρίων, τόσο η Enron επικύρωνε την δύναμη της.

Εντούτοις, παρά τον όγκο των εμφανιζόμενων κερδών που συνδέονταν με τη λογιστική μέθοδο της ημερήσιας αποτίμησης, η Enron συγκέντρωνε κατ' αναλογία ελάχιστα μετρητά. Τα ποσά αυτά προέρχονταν από εμπορική εκμετάλλευση και ήταν άκρως αναγκαία για την κάλυψη των υπέρογκων δαπανών και για τη χρηματοδότηση νέων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων [EICH05]. Για το πρόβλημα αυτό επινοήθηκαν πιο περίπλοκοι τρόποι δανεισμού. Κάποια τραπεζικά δάνεια είχαν τέτοια δομή ώστε να μοιάζουν με εμπορικές συναλλαγές φυσικού αερίου, τις λεγόμενες «προπληρωμές» και εμφανίζονταν στους απολογισμούς ως λειτουργική ταμειακή ροή. Σχεδιάστηκαν συμφωνίες εκτός βιβλίων ώστε να εξασφαλιστούν επιπλέον χρηματικά ποσά από τράπεζες και εξωτερικούς δανειστές⁹⁰. Έτσι διαμορφώνονταν οι συμφωνίες που δημιουργούσαν μελλοντικά φορολογικά οφέλη τα οποία η Enron διεκδίκησε άμεσα.

⁹⁰ Σε αυτήν την διαδικασία εμπλέκονταν ακόμα και το τμήμα φορολογικών υποθέσεων.

4.2 Η πολιτική της Enron ως αιτία κατάρρευσης

Όταν έσβησαν τα φώτα στην Καλιφόρνια στις 7 Δεκεμβρίου του 2000, ένα γεγονός που θα συνέβαινε σαράντα φορές ακόμη τους επόμενους έξι μήνες και θα προκαλούσε χάος στην πολιτεία και στους πολίτες, κανείς δεν υποπτεύτηκε ότι υπαίτιος γι' αυτό ήταν η Enron. Πολλοί ήταν αυτοί που κατηγορήσαν το υπερβολικά ρυθμιστικό κράτος για την ανεπαρκή παροχή ηλεκτρισμού, έτσι πρότειναν ως λύση την απορύθμιση. «Αν υπάρχει έστω και ένας περιβαλλοντικός κανόνας που εμποδίζει την Καλιφόρνια να έχει 100% απόδοση στις εγκαταστάσεις της, όπως υποπτεύομαι ότι υπάρχει» δήλωσε ο εκλεγμένος πρόεδρος Τζορτζ Μπους τον Ιανουάριο του 2001 «τότε πρέπει να χαλαρώσουμε αυτούς τους κανόνες».⁹¹ Ο Ρεπουμπλικάνος γεροϋσιαστής Φιλ Γκραμ (Phil Gramm), επίσης Τεξανός, κατηγορήσε για τη συγκεκριμένη καταστροφή «αυτούς που εκτιμούν τον περιβαλλοντικό εξτρεμισμό και τον διαπολιτειακό προστατευτισμό περισσότερο από την κοινή λογική και την ελευθερία της αγοράς».⁹² Ωστόσο, τελικά αποκαλύφτηκε ότι η επιτυχημένη -και πολυδάπανη καμπάνια της Enron για να απαλλαγεί από την κρατική επιτήρηση στις λειτουργίες της ήταν ο κύριος παράγοντας για την αποτυχία του ηλεκτρικού συστήματος⁹³.

Η ουσία της όλης υπόθεσης είναι ότι η περίπτωση της Enron είναι η ιστορία μιας εταιρείας που χρησιμοποίησε την πολιτική της επιρροή για να ελευθερωθεί από τους κρατικούς περιορισμούς στη λειτουργία της και μετά εκμεταλλεύτηκε την ελευθερία της υιοθετώντας παράνομες, αλλά εξαιρετικά κερδοφόρες, πρακτικές. Σε όλη τη δεκαετία του '90 η εταιρεία και τα στελέχη της, κυρίως ο πρώην διευθύνων σύμβουλος Κένεθ Λέι (Kenneth Lay), δαπάνησε τεράστιες ποσότητες χρημάτων στο να μετατρέψει την όχι και τόσο σημαντική εταιρεία μεταφοράς πετρελαίου σε εταιρεία εμπορίας ηλεκτρικής ενέργειας. Έπειτα από τις επιτυχημένες πολιτικές πιέσεις για την απορύθμιση της αγοράς ηλεκτρισμού σε αρκετές πολιτείες, ανάμεσά τους και η Καλιφόρνια, ξεκίνησε μια καμπάνια για την απορύθμιση της αγοράς των ενεργειακών παραγώγων. Στις αρχές της δεκαετίας του '90 η Enron και άλλες εταιρείες ενέργειας ζητούσαν την εξαίρεσή τους από τις ρήτρες του Νόμου για την Ανταλλαγή Αγαθών, οι οποίες απαιτούσαν από τους χρηματιστές ενέργειας να αναφέρουν κάθε λεπτομέρεια για τα προθεσμιακά συμβόλαιά τους στην Επιτροπή Συναλλαγών Παραγωγών σε Εμπορεύματα (Commodity Futures Trading Commission, CFTC), την αρμόδια υπηρεσία επιβολής του νόμου. Μόλις μία εβδομάδα μετά τη νίκη του Μπιλ Κλίντον έναντι του Τζορτζ Μπους στις εκλογές της 7ης Νοεμβρίου 1992, οι εταιρείες υπέβαλαν αίτηση στην CFTC, επικεφαλής της οποίας ήταν εκείνη την περίοδο η Ουέντ Γκραμ (Wendy Gramm), ζητώντας την κατάργηση του συγκεκριμένου νόμου. Η Γκραμ, πέρα από το ότι ήταν τελείως ανεπαρκής για τη θέση, όπως και άλλοι διορισμένοι από τον Μπους στην επιτροπή, βρισκόταν επίσης σε πιθανή σύγκρουση συμφερόντων - ο σύζυγός της, γεροϋσιαστής Τέξας Φιλ Γκραμ, ήταν από τους βασικούς δικαιούχους της πολιτικής γενναιοδωρίας της Enron. Παρ' όλ' αυτά, η Γκραμ έφερε το θέμα στην επιτροπή, η οποία αποφάσισε τον Ιανουάριο 1993, με ψήφους δύο προς μία, υπέρ της Enron. Ως αποτέλεσμα οι συναλλαγές στα εμπορικά προϊόντα ενέργειας δεν υπόκεινταν πλέον στον έλεγχο της CFTC.

«Δημιουργείται ένα επικίνδυνο προηγούμενο» αναφέρει η Σίλα Μπλερ (Sheila Blair), η μειοψηφούσα της επιτροπής. Επρόκειτο «για την πιο ανεύθυνη απόφαση με την οποία ήρθα αντιμέτωπος» αναφέρει το μέλος του Κογκρέσου Γκλεν Ίνγκλις (Glen English), ένας ογδοντάχρονος βετεράνος της Βουλής και πρόεδρος της υποεπιτροπής της Βουλής της οποίας επικεφαλής ήταν η επιτροπή της Γκραμ. Έξι ημέρες μετά την απόφασή της, τη μέρα που ο Μπιλ Κλίντον ανέλαβε τα καθήκοντά του, η Ουέντι Γκραμ παραιτήθηκε από την επιτροπή.

⁹¹ Η δήλωση αυτή έγινε στο CNN στις 19 Ιανουαρίου 2001. «editions.cnn.com/2001/us/01/19/power.woes.01/index.htm/#1»

⁹² όπως παρατίθεται στο «Blind faith: How Deregulation and Enron's influence over Government Looted Billions from Americans» Washongon, D.C.: December 2001, www.citizen.org/documents/blind_faith.pdf.

⁹³ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (8)

Πέντε εβδομάδες αργότερα διορίστηκε στο διοικητικό συμβούλιο της Enron⁹⁴. Μπορεί οι χρηματιστές της ενέργειας να ελευθερώθηκαν από την επιτήρηση της CFTC, ωστόσο εξακολουθούσαν να είναι νομικά υποχρεωμένοι να πραγματοποιούν τις συναλλαγές τους στην οργανωμένη αγορά, όπως το Χρηματιστήριο Εμπορευμάτων της Νέας Υόρκης. Επειδή αυτές οι αγορές ανέφεραν τιμές, ποσότητες καθώς και άλλες πληροφορίες στους ρυθμιστές, οι έμποροι, όπως η Enron, εξακολουθούσαν να βρίσκονται υπό την παρακολούθησή τους. Η Enron προσέβαλε τη συγκεκριμένη διαδικασία το 1999 δαπανώντας περισσότερο από ένα εκατομμύριο δολάρια για να ασκήσει νομοθετική πίεση, ώστε να ανακληθεί. Ήταν μια δύσκολη μάχη για την εταιρεία - ο πρόεδρος της Ομάδας Εργασίας για τις Αγορές Κεφαλαίου πρόσφατα είχε αποφασίσει ότι τα ενεργειακά παράγωγα έπρεπε να παραμείνουν υπό το καθεστώς της επιτήρησης, καθώς σε αντίθετη περίπτωση θα υπήρχε σίγουρα παραποίηση στις τιμές και στον εφοδιασμό. Δυστυχώς, η Enron επέμενε. Δαπάνησε ακόμα περισσότερα χρήματα για να έχει μεγαλύτερη υποστήριξη από τον, γερουσιαστή Γκραμ, ο οποίος εισήγαγε το Νόμο Εκσυγχρονισμού των Παραγώγων σε Εμπορεύματα το 2000 που ανακαλούσε την υποχρέωση των εταιρειών να πραγματοποιούν τις εμπορικές τους συναλλαγές στην οργανωμένη αγορά.

Ο τότε πρόεδρος του Χρηματιστηρίου Εμπορευμάτων Ντάνιελ Ράπαπορτ (Daniel Rappaport) τόνισε ότι «αν αυτό το νομοσχέδιο συζητιόταν μια μέρα με όλους παρόντες, δε θα είχε την παραμικρή ελπίδα». Το νομοσχέδιο δεν πέρασε από τη Γερουσία, όμως τέθηκε εκ νέου στο Κογκρέσο, ως επισύναψη σε ένα άλλο νομοσχέδιο για τη διάθεση κονδυλίων, αφού, βέβαια, ο γερουσιαστής Γκραμ είχε φροντίσει να το επαναφέρει με άλλο όνομα και αριθμό. Ψηφίστηκε ως νόμος από τον τότε απερχόμενο πρόεδρο Μπιλ Κλίντον στις 21 Δεκεμβρίου 2000⁹⁵. Η Enron είχε νικήσει. Μπορούσε πλέον να πραγματοποιεί τις δικές της συναλλαγές στις δικές της αίθουσες, μυστικά από την επιτήρηση της κυβέρνησης και την κοινή γνώμη. Εκμεταλλεύτηκε πλήρως τη νέα ελευθερία που είχε και στράφηκε στην ενεργειακή αγορά της Καλιφόρνια.

Η εταιρεία δημιούργησε μια πλασματική κατάσταση έλλειψης ενέργειας, η οποία εκτίναξε τις τιμές του ηλεκτρικού ρεύματος, άρα και τα κέρδη για την εταιρεία, στα ύψη. Τριάντα οκτώ μπλακ άουτ βασάνισαν την Καλιφόρνια σε μια περίοδο έξι μηνών έπειτα από την υπογραφή του Νόμου για τον Εκσυγχρονισμό των Παραγώγων σε Εμπορεύματα. Έως τότε, και από το ξεκίνημα της υποτιθέμενης ενεργειακής κρίσης τον Μάιο του 2000, είχε συμβεί μόλις ένα μπλακ άουτ. Σύμφωνα με τον Ραλφ Νέιντερ (Ralph Nader) της οργάνωσης Δημόσιος Πολίτης, «Ο νόμος του Γκραμ επέτρεψε στην Enron να ελέγχει τον ηλεκτρισμό στην Καλιφόρνια και να κερδίσει δισεκατομμύρια από επιπλέον δημόσια έσοδα και ανάγκασε εκατομμύρια Καλιφορνέζους να περάσουν εκατοντάδες ώρες χωρίς ηλεκτρισμό και ταυτόχρονα να πληρώνουν εξωφρενικά ποσά γι' αυτόν».

Στις 19 Ιουνίου 2001 η κρίση έφτασε στο τέλος της όταν η Ομοσπονδιακή Επιτροπή Ρύθμισης Ενέργειας επέβαλε αυστηρούς ελέγχους στις τιμές στην ενεργειακή αγορά της Καλιφόρνια. Οι τρέχουσες τιμές έπεσαν περισσότερο από 80% και η Enron, η οποία πίστευε ότι θα παρέμεναν υψηλές και ότι η ίδια θα μπορούσε να εξακολουθεί να χειραγωγεί την αγορά, έμεινε με συμβόλαια εκατομμυρίων δολαρίων που πλέον άξιζαν ένα μικρό μέρος από τα ποσά που είχε πληρώσει για αυτά. Η εταιρεία άρχισε να ματώνει. Οι οικονομικές ζημιές άρχισαν να αυξάνονται.

Ο διευθύνων σύμβουλος Τζεφ Σκίλινγκ παραιτήθηκε αιφνίδια αμέσως μετά την επιβολή του ελέγχου των τιμών και η Enron κήρυξε πτώχευση τέσσερις μήνες μετά. Παρόλο που υπάρχουν πολλοί παράγοντες που οδήγησαν στην κατάρρευση της Enron, οι ζημιές που είχε λόγω των παρανομιών που διέπραξε στην Καλιφόρνια σίγουρα είναι από τους σημαντικότερους.

⁹⁴ Ομοίως με υποσημείωση 84.

⁹⁵ Ομοίως με υποσημείωση 84

Μπορεί η Εργον να είναι μοναδική για την τακτική που ακολούθησε στην προσπάθειά της να ελευθερωθεί από την κρατική επιτήρηση, ασκώντας πιέσεις στην πολιτική διαδικασία. Όμως, δεν ήταν η μοναδική που χρησιμοποίησε αυτήν τη στρατηγική. Παρόλο που συχνά οι πολυεθνικές εταιρείες κατηγορούνται ότι διαφθείρουν τη δημοκρατία με τα χρήματα και την επιρροή τους, δεν έχουν άλλη επιλογή από το να λειτουργήσουν έτσι για να προστατεύσουν και να προωθήσουν τα συμφέροντά τους. Αφού οι κανονισμοί μειώνουν τα κέρδη, είναι σαφές ότι θα υπάρχει προσπάθεια κατάργησής τους. Τα στελέχη που από θέση 'αρχών' ανησυχούν για την ακεραιότητα της δημοκρατικής διαδικασίας και αρνούνται να εμπλακούν σε παιχνίδια άσκησης πολιτικής πίεσης αδυνατούν να ικανοποιήσουν τους μετόχους τους και να φέρουν σε πέρας τη νομική υποχρέωση που έχουν για την προώθηση των ιδιοτελών συμφερόντων της εταιρείας. Η δουλειά ενός μεγάλου στελέχους δεν είναι η προστασία της δημοκρατίας, αντίθετα, είναι ο χειρισμός των ασαφειών της και η αποφυγή των εμποδίων που θέτει.

Όταν οι πολυεθνικές εταιρείες ασκούν πίεση στις κυβερνήσεις, ο συνήθης στόχος τους είναι η αποφυγή των περιοριστικών κανόνων. Μερικές φορές προσπαθούν να εμποδίσουν τις κυβερνήσεις να ψηφίσουν νέους ή ισχυρότερους περιοριστικούς κανονισμούς (όπως οι αυτοκινητοβιομηχανίες με τις προδιαγραφές στην αποδοτικότητα των καυσίμων)" άλλες φορές πιέζουν τις κυβερνήσεις να ανακαλέσουν, να αποδυναμώσουν ή να περιορίσουν το εύρος των υπαρχόντων κανονισμών (όπως έκανε η Εργον με τον κανονισμό συναλλαγής ενεργειακών παραγώγων).

Με άλλα λόγια, οι πολυεθνικές πιέζουν τις κυβερνήσεις κυρίως για «αμυντικούς σκοπούς», σύμφωνα με τον πρόεδρο του Ινστιτούτου Cato, Ουίλιαμ Νισκάνεν, «καθώς θεωρούν ότι η κυβέρνηση απειλεί την ελευθερία τους με τη μορφή ενός ... κανονισμού».⁹⁶

Οι πολυεθνικές εταιρείες άρχισαν να παίρνουν στα σοβαρά αυτή την απειλή στις αρχές της δεκαετίας του '70. Έως τότε ήταν ξεκάθαρο ότι η επίθεση των περιοριστικών κανονισμών που είχαν δημιουργηθεί την προηγούμενη δεκαετία -η «νέα κοινωνική ρύθμιση», όπως αποκαλούνταν, η οποία συμπεριλάμβανε περιβαλλοντικά και ανθρώπινα δικαιώματα και καθεστώτα ασφαλείας των εργαζομένων και των καταναλωτών είχε σταδιακά περιορίσει την ελευθερία τους και την εξουσία τους, με τον ίδιο τρόπο που είχε κάνει στο παρελθόν η New Deal. Και ενώ οι πολυεθνικές επιχειρήσεις παρέμεναν αδρανείς τη δεκαετία του '60, παρακολουθώντας την κοινή γνώμη και την πολιτική τάση να στρέφονται εναντίον τους, γνώριζαν ότι τώρα είχε έρθει η ώρα να αντιδράσουν. Αυτήν τη φορά δε σχεδιάστηκε κανένα πραξικόπημα. Αντίθετα, με μια «νέα γνώση ότι οι περισσότερες αποφάσεις παίρνονται εδώ [στην Ουάσινγκτον], πάμε κατευθείαν στην καρδιά του προβλήματος», όπως αναφέρει η Ουέξλερ. Έτσι οι εταιρίες άρχισαν να κινητοποιούνται πολιτικά. Ίδρυσαν γραφεία στην Ουάσινγκτον, δημιούργησαν βιομηχανικές οργανώσεις, ομάδες πίεσης και think tanks υποστηριζόμενα από τη βιομηχανία ώστε να μπορέσουν να επιβάλουν την επιρροή τους.

Η ένωση Business Roundtable, μια ένωση με μεγάλη επιρροή, αποτελούμενη από τα κορυφαία στελέχη των επιχειρήσεων, ιδρύθηκε το 1972 λόγω της πεποίθησης των ηγετών των πολυεθνικών ότι «ο επιχειρηματικός τομέας σε μια πλουραλιστική κοινωνία πρέπει να έχει ενεργό και αποτελεσματικό ρόλο στη δημιουργία της δημόσιας πολιτικής» και ότι ήταν απαραίτητο να εξασφαλιστεί ότι θα υπήρχε «μικρότερη αδικαιολόγητη εισβολή των κυβερνήσεων στις επιχειρηματικές υποθέσεις».⁹⁷

Οι σχέσεις⁹⁸ επιχειρήσεων-κυβέρνησης έχουν υποστεί βαθιές αλλαγές από τις αρχές της δεκαετίας του '70 - μια περίοδο που «σχετικά λίγες εταιρείες έπαιζαν ρόλο στη διαμόρφωση της πολιτικής ... και οι περισσότερες από αυτές δεν είχαν γραφεία στην Ουάσινγκτον, δεν είχαν ομάδες άσκησης πίεσης εκεί»⁹⁹, όπως υποστηρίζει ο Νισκάνεν.

⁹⁶ Συνεντεύξεις με τους Αν Ουέξλερ και Ουίλιαμ Νισκάνεν [ΜΠΑΚ04].

⁹⁷ Συνέντευξη με την Αν Ουέξλερ. Στρογγυλή Τράπεζα Επιχειρήσεων, "History of the Business Round Table", διαθέσιμη στην ιστοσελίδα www.brt.org.

⁹⁸ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (9)

⁹⁹ Παραπομπή κεφάλαιο 1.3 Επεξηγηματικές λεπτομέρειες (10)

Σήμερα όλες οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες διατηρούν γραφεία στην πρωτεύουσα του κράτους, όπως συμβαίνει και με πολυάριθμες ομάδες βιομηχάνων think tanks και οργανώσεις ισχυρών ομάδων που αντιπροσωπεύουν τα συμφέροντα τους.

Μια ακόμη σημαντική αλλαγή στις σχέσεις επιχειρήσεων-κυβέρνησης από τη δεκαετία του '70 είναι ο αυξημένος ρόλος και επιρροή των δωρεών των επιχειρήσεων στο εκλογικό σύστημα. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 το Ανώτατο Δικαστήριο διέυρνε την 1^η τροπολογία για τη συνταγματική προστασία στη χρηματοδότηση των εκλογών από τις εταιρίες, μια απόφαση που άνοιξε τις πόρτες στην ολοκληρωτική ανάληψη της εκλογικής διαδικασίας από τις εταιρείες.¹⁰⁰ Η λογική της χρηματοδότησης των εκλογών από τις εταιρείες είναι σαφής. Όπως το θέτει η Άν Ουέξλερ, «είναι πολύ δύσκολο για έναν πολιτικό να απορρίψει κάποιον όταν του προσφέρει εκατοντάδες χιλιάδες δολάρια για την καμπάνια του. Αν θέλεις να διαβείς την πόρτα και να πεις αυτά που θέλεις να πεις, φαίνεται πολύ πιο εύκολο»¹⁰¹ όπως έγινε στην περίπτωση της Enron.. Οι δωρεές των εταιρειών τροφοδοτούν πλέον το πολιτικό σύστημα και αποτελούν την καρδιά της στρατηγικής καμπάνιας των επιχειρήσεων για να επηρεάζουν τις κυβερνήσεις. Παραθέτονται απλώς μερικά παραδείγματα:

- Η βιομηχανία άνθρακα δώρισε περίπου 1,5 εκατομμύριο δολάρια σε πολιτικές καμπάνιες. Τα 1,3 εκατομμύρια (84%) από αυτά δόθηκαν στους Ρεπουμπλικάνους για τις εκλογές του 2002. Από το 1990 η βιομηχανία είχε δαπανήσει περίπου 11 εκατομμύρια δολάρια σε συνεισφορές σε πολιτικούς, με 8,4 εκατομμύρια (77%) σε Ρεπουμπλικάνους, κάτι που ίσως εξηγεί γιατί η κυβέρνηση Μπους είναι αποφασισμένη να περικόψει τον προϋπολογισμό της MSHA.¹⁰²

- Εταιρείες που πρόσφεραν χρήματα στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και σε Ρεπουμπλικάνους υποψήφιους απέκτησαν πρόσβαση στην Ομάδα Δράσης του Τσένεϊ που δημιούργησε ο Μπους το 2002 για τη διαμόρφωση εθνικής ενεργειακής πολιτικής. Η Enron έδωσε περισσότερα από 2 εκατομμύρια δολάρια μεταξύ των ετών 1999-2002 και σύναψε τέσσερα συμβόλαια με την Ομάδα Δράσης' η Southern Company έδωσε παραπάνω από 1,5 εκατομμύριο δολάρια και σύναψε επτά συμβόλαια' η Exelon Corporation έδωσε περίπου 1 εκατομμύριο δολάρια και σύναψε έξι συμβόλαια ... και πάει λέγοντας. Άλλοι σημαντικοί χορηγοί απόλαυσαν άλλου τύπου οφέλη. Για παράδειγμα, η Chevron πρότεινε τη χαλάρωση των κανονισμών που ισχύουν για την παραχώρηση ομοσπονδιακής άδειας στην ανάπτυξη ενεργειακών προγραμμάτων και προγραμμάτων παροχής καυσίμων. Οι προτάσεις της υιοθετήθηκαν στο σύνολό τους.¹⁰³

- Το 1999 ο Τζιμ Νίκολσον (Jim Nicholson), πρόεδρος των Ρεπουμπλικάνων εκείνη την περίοδο, έγραψε στον Τσαρλς Χέιμπολντ (Charles Heimbald), διευθύνοντα σύμβουλο της φαρμακευτικής εταιρείας BristolMyers Squibb, ζητώντας 250.000 δολάρια δωρεά, τονίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι «πρέπει να αφήσουμε τους δρόμους επικοινωνίας ανοιχτούς αν θέλουμε να περάσουμε τη νομοθεσία που θα ωφελεί τις φαρμακοβιομηχανίες».¹⁰⁴

¹⁰⁰ Υπόθεση Bellotti εναντίον First National Bank of Boston, [ΜΠΙΑΚ04]

¹⁰¹ Συνέντευξη με την Άν Ουέξλερ

¹⁰² Κέντρο Πολιτικής, "Top Contributors: Coal Mining", διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.opensecrets.org/industries/contrib.asp?Ind=E1210

¹⁰³ Cat Lazaroff, "USA: Energy Task Force Documents Show Industry Influence", May 22, 2002, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα www.corpwatch.org/news/PND.jsp?aTitleid=2613.

¹⁰⁴ Richard Oppel, Jr. "Documents Show PaTies Often Mix Fundraising and Policy", *The New York Times*, December 7, 2002

• Αφού δώρισε πάνω από 1 εκατομμύριο δολάρια σε υποψηφίους για το Κογκρέσο στις εκλογές του 2001, κυρίως σε Ρεπουμπλικάνους, η Eli Lilly and Company επωφελήθηκε από μια διάταξη θαμμένη στο Νόμο για την Ασφάλεια της Πατρίδας, η οποία προστάτευε τους παραγωγούς θειομερσάλης - η εταιρεία είναι η μοναδική- από μηνύσεις λόγω των βλαβών που προκαλούνται από τη χρήση φαρμάκων. Η θειομερσάλη είναι ένα συντηρητικό με βάση τον υδράργυρο που χρησιμοποιείται στα παιδικά εμβόλια, το οποίο μπορεί να συνδεθεί με την εμφάνιση αυτισμού στα παιδιά. Τελικά, η διάταξη ανακλήθηκε λόγω πολιτικής αγανάκτησης και πίεσης.¹⁰⁵

Μέσω πολιτικών πιέσεων, δωρεών σε πολιτικούς ή με καμπάνιες δημοσίων σχέσεων, οι πολυεθνικές εταιρείες επηρεάζουν τη δημοκρατική διαδικασία για τον ίδιο λόγο που οι συνωμότες ενάντια στον Ρούσβελτ προσπαθούσαν να την καταλύσουν - ήθελαν να εξασφαλίσουν ότι οι κυβερνήσεις δε θα περιορίζουν την ελευθερία τους και δε θα εμποδίζουν την αποστολή τους, την εκπλήρωση δηλαδή των ιδιοτελών τους συμφερόντων. «Οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες ... θα κάνουν οτιδήποτε θεωρούν απαραίτητο για να επιβιώσουν, και σε μερικές περιπτώσεις αυτό σημαίνει να απαιτούν ειδικές χάρες από την κυβέρνηση» υποστηρίζει ο Νισκάνεν. Τα χρήματα που δαπανούν στην πολιτική διαδικασία είναι απλώς ένα επιχειρηματικό έξοδο, μια επένδυση για τη δημιουργία ενός πολιτικού περιβάλλοντος που θα προωθή την κερδοφορία τους, άρα θα τις βοηθά να επιβιώσουν. Εφόσον δεν έχουν τη νομική άδεια να ξοδεύουν τα χρήματα των μετόχων τους χωρίς εμφανή προοπτική επιστροφής, οι εταιρείες δαπανούν χρήματα στην πολιτική για τον ίδιο λόγο που τα δαπανούν σε άλλες επενδύσεις: για να προωθήσουν τα οικονομικά συμφέροντα του εαυτού τους και των ιδιοκτητών τους¹⁰⁶. Το 2007 η Enron μετονομάστηκε σε Enron Creditors Recovery Corp. με στόχο να ρευστοποιήσει τα εναπομείναντα ενεργητικά της. Συγκεκριμένα για την Enron ο ορισμός του άκρατου πλουτισμού, της παντελής έλλειψης κοινωνικής εταιρικής ευθύνης και των αθέμιτων πολιτικών συνδυαστικά δημιούργησαν ένα από τα μεγαλύτερα λογιστικά σκάνδαλα των τελευταίων 10ετιών. Το φαινόμενο της Enron συντάραξε την σταθερότητα της παγκόσμιας οικονομίας, δρομολόγησε την το λογιστικό σκάνδαλο της WorldCom αλλά και έβαλε τα θεμέλια για την μελλοντική τεχνητή χρηματοπιστωτική κρίση που προήλθε από μια σωρεία σκανδαλωδών πτωχεύσεων.

¹⁰⁵ Δείτε το Dan Morgan, "Homeland Bill Rider Aids Drugmakers: Measure Would Block Suits over Vaccines. FBI Powers Also Would Grow", *The Washington Post*, November 15, 2002, A07. Jonathan Weisman, "A Homeland Security Whodunit: In Massive Bill, Someone Buried a Clause to Benefit Drug Maker Eli Lilly", *The Washington Post*, November 28, 2002, A45.

¹⁰⁶ Συνεντεύξη με τον Ουίλιαμ Νισκάνεν

4.3 Συμπεράσματα

Το σκάνδαλο της Enron χρειάζεται να προσεγγιστεί από δυο πλευρές για να κατανοηθεί η συσσωρευμένη και πρωτόγνωρη άπατη. Η μια προσέγγιση αφορά τις λανθασμένες επενδυτικές κινήσεις και η άλλη τις τεχνικές εξαπάτησης. Στην περίπτωση η Enron η αίτια της κατάρρευσης δεν ήταν μόνο από την παντελή έλλειψη ηθικής και εταιρικής διακυβέρνησης από τα στελέχη, ούτε την έλλειψη των απαραίτητων ικανοτήτων των στελεχών στο να ελαχιστοποιήσουν τα λάθη. Η αιτίαση είχε να κάνει περισσότερο με την υπεροψία που διακατείχε την εταιρία καθώς και από το γεγονός ότι δεν συνέλαβε ότι νόμος της βαρύτητας ισχύει ακόμα και για την οικονομία. «Όσο πιο ψηλά πετάξεις τόσο μεγαλώνει η ταχύτητα και η απόσταση της πτώσης». Έτσι ακριβώς έγινε και στην περίπτωση της Enron. Πολλές εταιρίες στην οικονομία υπερίπτανται ως «φούσκες». Άλλες σκάνε και άλλες δεν πέφτουν ποτέ γιατί μάλλον το επιτρέπουν οι «νόμοι της αγοράς». Αν το θέσουμε φαντασιακά η περίπτωση της Enron θα παρομοιαζόταν με μια φούσκα από ατσάλι η οποία είχε εκτοξευθεί πολύ ψηλά μέσω των πρακτικών της αλλά κάποια στιγμή έμελλε να πέσει στην γυάλινη οικονομία η οποία ήταν ήδη ραγισμένη από άλλες προηγούμενες σφαίρες. Το παράδειγμα της Enron το ακλούθησε και άλλη μια εταιρία του τηλεπικοινωνιακού κλάδου και η οποία αναλύεται στο επόμενο κεφάλαιο.

5^ο Κεφάλαιο Παράδειγμα Εταιρικής Ανηθικότητας (Case Study)

5.1 Φωτογραφία από τα γραφεία της WorldCom στο Clinton, του Mississippi

Το άλλοτε Νο 2 της αμερικανικής αγοράς υπεραστικής τηλεφωνίας κατέθεσε αίτηση χρεοκοπίας μετά την αποκάλυψη λογιστικού σκανδάλου ύψους 11 δισ. δολαρίων. Ο πρώην διευθύνων σύμβουλος της WorldCom δημιούργησε έναν από τους μεγαλύτερους τηλεπικοινωνιακούς ομίλους του κόσμου, ο οποίος στην ακμή του είχε αξία 160 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη πτώχευση¹⁰⁷ της ιστορίας των τηλεπικοινωνιών με κριτήριο τα περιουσιακά της στοιχεία που ανέρχονταν σε 107 δισ. δολάρια. Η θορυβώδης κατάρρευση συμπαρέσυρε και άλλες εταιρείες, οι οποίες ως ένα βαθμό προσπαθούσαν να ακολουθήσουν τους πλαστούς ρυθμούς ανάπτυξης της WorldCom.

¹⁰⁷ Όταν ζήτησε προστασία έναντι των πιστωτών της τον Ιούλιο του 2002

5.1 WorldCom, Ο Τηλεπικοινωνιακός Απορρυθμιστής

WorldCom

Κατάταξη¹⁰⁸ : 3

Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 21/7/02

Ενεργητικά: 103,9 δισ. δολ.

Η πορεία της WorldCom¹⁰⁹ προς την κατάρρευση

Το 1996 η Betty Vinson προσλήφθηκε ως λογίστρια σε μια μικρή επιχείρηση που ειδικευόταν στις υπεραστικές τηλεφωνικές κλήσεις. Η μικρή αυτή επιχείρηση έμελλε να εξελιχθεί στο γίγαντα των τηλεπικοινωνιών WorldCom, ο οποίος χρεοκόπησε στις 22 Ιουλίου 2002 υπό το βάρος λογιστικών απατών ύψους 11 δις δολαρίων. Η Vinson, από το τέλος του 2000 και για 18 μήνες, υπέκυπτε στις πιέσεις των ανωτέρων της να εισάγει αναληθείς λογιστικές εγγραφές στα βιβλία, γεγονός που οδήγησε στην πλασματική αύξηση των κερδών τουλάχιστον κατά 3,8 δις δολάρια. Ο Εισαγγελέας James Comey, που διερεύνησε την υπόθεση της Vinson, σε πρόσφατη ομιλία του προς τα στελέχη της Wall Street, δήλωσε ότι «η εκτέλεση εντολών δεν αποτελεί δικαιολογία για την παράκαμψη του νόμου». Η Vinson πολύ σύντομα απέκτησε τη φήμη της σκληρά εργαζόμενης και ευσυνειδητής υπαλλήλου, όπως αναφέρει πρώην συνεργάτης της. Μέσα σε δύο χρόνια από την πρόσληψή της προήχθη σε Διευθύντρια του Λογιστικού Τμήματος, με βασικά καθήκοντα την καταγραφή τριμηνιαίων αποτελεσμάτων και την ανάλυση των λειτουργικών εξόδων και των προβλέψεων (αποταμιευτικοί λογαριασμοί που χρησιμοποιούνται για κάλυψη συγκεκριμένων δαπανών). Από τη νέα της θέση λογοδοτούσε άμεσα στον Buford Yates, όπως και ο υπεύθυνος λογιστής για τα πάγια κεφάλαια, Troy Normand. Τα δεδομένα της εργασίας τους άλλαξαν δραματικά στα μέσα του 2000, με τη διαφαινόμενη κρίση του κλάδου τηλεπικοινωνιών και τα υπέρογκα τέλη ενοικίασης (leasing) ξένων τηλεφωνικών δικτύων, που διαρκώς αυξάνονταν ως ποσοστό των εσόδων. Σοβαρό χτύπημα δέχτηκε επίσης η ρευστότητα της εταιρείας το τρίτο τετράμηνο του 2000, όταν χρεοκοπημένοι πελάτες άφησαν απλήρωτους λογαριασμούς αξίας 685 δις δολαρίων. Για να απαντήσουν σε αυτές τις πιέσεις, οι Vinson, Normand και Yates επιδόθηκαν σε προσπάθειες μείωσης των δαπανών, καταφέροντας τελικά να εξοικονομήσουν 50 εκ. δολάρια, ποσό ελάχιστο συγκριτικά με το στόχο κερδών που ανερχόταν σε πολλές εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια. Τον Οκτώβριο ο Yates ενημέρωσε τους δύο υφιστάμενούς του ότι πρόθεση του Controller David Myers και του CFO Scott Sullivan ήταν να χρησιμοποιηθούν 828 εκ. δολάρια από το λογαριασμό προβλέψεων για τα τέλη ξένων δικτύων, προκειμένου να καλυφθούν άλλα τρέχοντα οργανικά έξοδα. Η ενέργεια αυτή θα αντιστοιχούσε σε πλασματική αύξηση των εσόδων για το τρίμηνο και αντίστοιχη μείωση των εξόδων.

¹⁰⁸ Η κατάταξη γίνεται με βάση το ύψος των ενεργητικών στοιχείων που κατέθεσαν οι επιχειρήσεις στις αιτήσεις τους για υπαγωγή σε καθεστώς πτώχευσης. Τα στοιχεία προέρχονται από την ιστοσελίδα CNN.money.

¹⁰⁹ Η μελέτη της περίπτωσης της WorldCom βασίστηκε στην δημοσίευση της αντιπρόεδρου εσωτερικού ελέγχου Pulliam, Susan[PULL03]

Αρχικά οι Vinson και Normand εξέφρασαν τις επιφυλάξεις τους, καθώς οι λογαριασμοί προβλέψεων για ζημιές δημιουργούνται όταν η διοίκηση έχει βάσιμο λόγο να πιστεύει ότι αναμένονται προβλήματα σε κάποια επιχειρηματική μονάδα και η χωρίς λόγο μείωσή τους αποτελεί κακή λογιστική πρακτική.

Η μεταφορά τελικά έγινε όταν ο Yates, αν και δήλωσε ότι δεν αισθανόταν άνετα, συμφώνησε, καθώς ο CFO τον είχε διαβεβαιώσει ότι τίποτα ανάλογο δε θα συνέβαινε ξανά.

Στις 26 Οκτωβρίου 2000, όταν η επιχείρηση ανακοίνωσε τα αποτελέσματα του τρίτου τριμήνου, οι δύο λογιστές έκαναν γνωστή στον Yates την πρόθεσή τους να παραιτηθούν. Σε σύντομη συνάντηση στο διάδρομο που είχε μαζί τους ο CEO¹¹⁰ Bernard Ebbers, ορκίστηκε ότι δε θα τους ξανάβαζε σε αυτή τη θέση, ενώ όταν τους κάλεσε ο CFO¹¹¹ στο γραφείο του για να τους μεταπέσει, τους εξήγησε ότι βρίσκονταν στο μέσο μιας προσπάθειας εξυγίανσης και θα ήταν ελεύθεροι να φύγουν όταν αυτή τελειώσει, αλλά όχι πριν. Ανέλαβε όλη την ευθύνη για τις πράξεις τους και τους καθυσάχασε για άλλη μια φορά, λέγοντας ότι δεν έκαναν στην ουσία κάτι παράνομο και ότι δεν υπήρχε περίπτωση να τους ζητηθεί ξανά να επέμβουν στους λογαριασμούς, αφού οι προβλέψεις για το τελευταίο τρίμηνο είχαν ήδη μειωθεί περίπου στο μισό. Αν επέμενε στην απόφασή της η Vinson θα έπρεπε να απαρνηθεί το μισθό της. Με αυτά τα δεδομένα εκλογίκευσε στη συνείδησή της, την απάτη, βασιζόμενη και στην αδαμάντινη (ως εκείνη τη στιγμή) φήμη του Sullivan ως CFO και συνέχισε κανονικά την εργασία της.

Όταν όμως έφτασε το τέλος του πρώτου τριμήνου 2001, ήταν πλέον εμφανές ότι θα έπρεπε να ετοιμάσει και άλλες παραπλανητικές καταστάσεις. Τα έσοδα εξακολουθούσαν να μειώνονται, το κόστος ενοικίασης γραμμών ως ποσοστό των εσόδων βρισκόταν πολύ πάνω από το στόχο του 42%, περιθώρια μείωσης του κόστους λειτουργίας δε διαφαίνονταν και τα παχιά αποθεματικά για ζημιές δεν ήταν πλέον διαθέσιμα. Όλα αυτά δημιουργούσαν μια «μαύρη τρύπα» 771 εκ. δολαρίων. Για να αναστρέψει τη ζοφερή αυτή κατάσταση ο CFO κατέφυγε πάλι στον εικονικό παράδεισο της «δημιουργικής λογιστικής». Οι Γενικά Παραδεκτές Λογιστικές Αρχές θα επέβαλαν να λογιστεί η ενοικίαση των γραμμών ως λειτουργικό έξοδο, μειώνοντας άμεσα το τρέχον κέρδος κατά 771 εκ. δολάρια. Ο Sullivan απεναντίας αποφάσισε να εμφανισθούν αυτά τα έξοδα ως κεφαλαιακές δαπάνες, που αποσβένονται μειώνοντας το εισόδημα σε μεγάλο βάθος χρόνου και άρα θα επηρέαζαν οριακά μόνο το τρέχον κέρδος.

Κανείς από τους λογιστές δεν ήταν χαρούμενος με τη νέα απόφαση, αλλά παρά την αρχική τους άρνηση να την εκτελέσουν, τελικά αλλοίωσαν έτσι τις εγγραφές ώστε να φαίνεται ότι τον προηγούμενο Φεβρουάριο πραγματοποιήθηκαν αγορές Κεφάλαιου (επένδυση στο ιδιόκτητο τηλεφωνικό δίκτυο). Η Vinson χωρίς να παραιτηθεί ή να ενημερώσει την κεφαλαιαγορά, ετοίμαζε το βιογραφικό της. Κατανοούσε ότι αυτή η κατάσταση δεν μπορούσε να συνεχίζεται για πάντα. Τα υπόλοιπα τρίμηνα του 2001 δε διέφεραν σε τίποτα από το πρώτο. Θέλοντας κάθε φορά οι λογιστές να πιστέψουν ότι αυτή είναι η τελευταία παρατυπία στην οποία υποχρεώνονται να προβούν, μετέφεραν στους κεφαλαιακούς λογαριασμούς 560 εκ. δολ. το δεύτερο τρίμηνο, 743 εκ. το τρίτο και 941 εκ. το τέταρτο. Όταν κυκλοφόρησε το οικονομικό πρόγραμμα του CFO για το 2002, έγινε ξεκάθαρο τουλάχιστον στους λογιστές, ότι δε θα μπορούσαν να πιάσουν τους στόχους αν δεν έκαναν και νέες παρ άτυπες μεταφορές κεφαλαίων. Αλλά είχαν ήδη κάνει πολλά. Ο Yates, η Vinson και ο Normand συμφώνησαν αμετάκλητα να μην πειράξουν ξανά τα βιβλία και να βρουν καινούρια εργασία, σπουδήποτε αλλού. Οι εξελίξεις όμως τους πρόλαβαν. Στις 12 Μαρτίου 2002 η υποψιασμένη μετά το φιάσκο της Enron, Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς (SEC) ξεκινά έρευνες των λογιστικών πρακτικών της WorldCom, γεγονός που ακολουθήθηκε από την παραίτηση του Bernard Ebbers από CEO, στις 30 Απριλίου.

¹¹⁰ CEO = Chief Executive Officer = Γενικός Διευθυντής

¹¹¹ CFO = Chief Financial Officer = Οικονομικός Διευθυντής

Το τελικό χτύπημα ήρθε στις 17 Ιουνίου, όταν η Cynthia Cooper, υπεύθυνη για τον εσωτερικό έλεγχο της εταιρείας, μαζί με τον ανεξάρτητο ελεγκτή Glyn Smith δεν πήραν ικανοποιητικές απαντήσεις για τη σκοπιμότητα των μεταφορών. Στις 24 Ιουνίου η μετοχή της εταιρείας πέφτει κάτω του ενός δολαρίου, ενώ την επόμενη μέρα οι δικηγόροι της WorldCom ενημέρωναν τη SEC¹¹² ότι οι δύο ελεγκτές εντόπισαν λογιστικές απάτες, που ουσιαστικά φούσκωναν το εισόδημα προ φόρων κατά περίπου 3.055 δις. δολάρια το 2001 και 797 εκατ. δολάρια το πρώτο τρίμηνο του 2002. Οι 3 λογιστές, εκπροσωπούμενοι από τον πρώην εισαγγελέα Joseph Hollomon, υπογράφουν δήλωση συνεργασίας, αποκαλύπτοντας τα πάντα στις αρχές του Μισισσιπρί, με αντάλλαγμα την επιείκειά τους. Ο Hollomon γνώριζε ότι τα δικαστήρια σε αυτή την πολιτεία θα βασιζόνταν στη συναίνεσή τους και θα τους αντιμετώπιζαν ως μάρτυρες κατηγορίας. Γι' αυτό και τους έστειλε σε μια πανσιόν στην επαρχία Jackson, όπου έδωσαν ένορκες καταθέσεις σε βοηθό εισαγγελέα, παρουσία πράκτορα του FBI και αξιωματούχου της SEC. Απεναντίας, οι δικαστικοί του Manhattan, οι οποίοι κέρδισαν τη δικαιοδοσία της εκδίκασης, συμπεριέλαβαν και τους λογιστές στη λίστα των κατηγορουμένων, με το σκεπτικό ότι αυτοί τελικά αποφάσισαν να αλλοιώσουν τους λογαριασμούς.

Στις 10 Οκτωβρίου 2002 η Vinson και ο Normand δήλωσαν ένοχοι για αδικήματα που επισύρουν ποινές φυλάκισης μέχρι και 15 έτη. Όσο για τον CEO Ebbers, υπό την καθοδήγηση του οποίου έγιναν όλα, στα 63 του καταδικάστηκε σε ποινή 25ετούς φυλάκισης. Το 2003 μετονομάστηκε σε MCI (το όνομα μιας από τις εταιρίες που είχε εξαγοράσει) και αναδύθηκε από το καθεστώς χρεοκοπίας έναν χρόνο αργότερα. Το 2005 η MCI εξαγοράστηκε από τη Verizon Communications προς 7,6 δις. δολ.. Ανεξάρτητα, πάντως, με την έκβαση, οι συνέπειες της ιστορίας αυτής ξεπερνούν κατά πολύ τα όρια του δικαστηρίου. Η πτώχευση της WorldCom προκάλεσε κραδασμούς στις ΗΠΑ οδηγώντας σε απολύσεις 17.000 εργαζόμενων. Επιπλέον οδήγησε στην ενεργοποίηση νομοθεσίας, η οποία επέβαλε στις εταιρείες ορθολογική διακυβέρνηση. Το θεσμικό πλαίσιο που ψηφίστηκε είναι το λεγόμενο Sarbanes – Oxley Act το οποίο μετά την πτώση της WorldCom ψηφίστηκε για να αποκαταστήσει την χαμένη εμπιστοσύνη του επενδυτικού κοινού.

5.2 Ο νόμος της Επισφάλειας των επενδυτών¹¹³

Το σύμφωνο Sarbanes-Oxley πρόκειται για έναν νόμο που ψηφίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες στις 30 Ιουλίου 2002 προκειμένου να ενισχύσει την εταιρική διακυβέρνηση και να ανακτήσει την χαμένη εμπιστοσύνη των επενδυτών που είχε κλονιστεί έπειτα από μία σειρά μεγάλων λογιστικών σκανδάλων από εγχώριους οργανισμούς¹¹⁴. Πρωτοπόροι σε αυτήν την προσπάθεια ήταν ο γερουσιαστής Paul Sarbanes και ο βουλευτής Michael Oxley. Ολόκληρο το σύμφωνο περιέχει 11 συνολικά ενότητες, μία εκ των οποίων αναφέρεται αποκλειστικά στην ανεξαρτησία του ελέγχου ενώ αναφορές γίνονται και για την ποιότητα του έργου που παρέχουν οι εξωτερικοί ελεγκτές. Επίσης, απαιτεί από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς των ΗΠΑ να υιοθετήσει κατάλληλους κανονισμούς προκειμένου να συμβαδίζει με τον νέο αυτό νόμο. Τα κύρια θέματα που περιλαμβάνονται στο σύμφωνο Sarbanes-Oxley και οι προτάσεις που τίθενται αφορούν:

¹¹² Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς.

¹¹³ Sarbanes – Oxley Act (SOX) = Sarbanes-Oxley Act. Ο Αμερικάνικος νόμος για την αναμόρφωση της λογιστικής και της εταιρικής διακυβέρνησης για το 2002. Πηγές : Public Law 107–204, July 30, 2002

¹¹⁴ STAT. 745, 107th Congress [H.R. 3763] διαθέσιμο στην ιστοσελίδα http://www.pcaob.org/About_the_PCAOB/Sarbanes_Oxley_Act_of_2002.pdf.

¹¹⁴ Όπως ήταν τα λογιστικά σκάνδαλα Enron & WorldCom.

1. Την υιοθέτηση και εφαρμογή νέων προτύπων για τα διοικητικά συμβούλια των εταιριών και τις επιτροπές ελέγχου.

2. Την υιοθέτηση και εφαρμογή νέων λογιστικών προτύπων καθώς και νομικές κυρώσεις για τη διοίκηση των επιχειρήσεων.

3. Την εφαρμογή νέων ελεγκτικών προτύπων που ενισχύουν την ανεξαρτησία του ελεγκτή.

4. Την καθιέρωση νομικών κυρώσεων και την προστασία των στελεχών (whistle-blowers) που αποκαλύπτουν παρατυπίες, παρανομίες και σκευωρίες.

5. Τη δημιουργία ενός συμβουλίου παρακολούθησης, εξέτασης και εντοπισμού λογιστικών παραλείψεων και λαθών με την ονομασία Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB) το οποίο βρίσκεται κάτω από την επιμέλεια του SEC. Επίσης το συμβούλιο αυτό αναλαμβάνει το ρόλο της λογιστικής τυποποίησης [TACK04]. Ιδιαίτερη σημασία στο σύμφωνο δίνεται στη διατήρηση και ενίσχυση της ανεξαρτησίας του ελεγκτή με το παράρτημα 404 (section 404). Αναλυτικότερα για την ανεξαρτησία ορίζεται ότι το έργο των εξωτερικών ελεγκτών είναι ασυμβίβαστο με οποιαδήποτε άλλη παροχή υπηρεσιών είτε αυτές είναι λογιστικές - χρηματοοικονομικές είτε νομικές.

Ακόμη σύμφωνα με τις οδηγίες του παραρτήματος απαγορεύεται η διεξαγωγή ελέγχου από μια ελεγκτική εταιρεία σε περίπτωση που μέλος της συμμετείχε στην ελεγκτική διαδικασία της προηγούμενης χρήσης και τώρα είναι διοικητικό στέλεχος του οργανισμού. Επίσης τονίζει ότι απαγορεύεται η διενέργεια εξωτερικού ελέγχου από τον ίδιο ελεγκτή για διάστημα μεγαλύτερο των πέντε συνεχόμενων ετών ενώ επιχειρείται επανακαθορισμός των σχέσεων των ελεγκτικών εταιριών με τα audit committees. Αν και σύμφωνα με τις επιστημονικές έρευνες, δεν υπάρχει σαφής ένδειξη ότι η παροχή μη διοικητικών υπηρεσιών αποτελεί κίνδυνο νόθευσης της ανεξαρτησίας και αντικειμενικότητας του εξωτερικού ελεγκτή καθώς και εξασθένηση της ποιότητας του ελέγχου, ωστόσο η πλήρης αποκάλυψη των λοιπών μη ελεγκτικών υπηρεσιών στο προσάρτημα των εταιριών και η τήρηση προτύπων επαγγελματικού κύρους και η καθιέρωση ενός αυστηρού νομικού πλαισίου, μπορούν να μειώσουν τον κίνδυνο της παραποιημένης έκθεσης ελέγχου. Επίσης το σύμφωνο επιτρέπει τη σύναψη συμφωνιών μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού ελέγχου. Πιο συγκεκριμένα ο εξωτερικός ελεγκτής μπορεί να εξετάζει, να θεωρεί και να ελέγχει τα αποτελέσματα της ανασκόπησης του εσωτερικού ελέγχου καθώς ακόμη να αξιολογεί τη πληρότητα των διαδικασιών και των μηχανισμών που εφαρμόζονται.

Με τη συνεργασία που δημιουργείται μεταξύ του εσωτερικού και εξωτερικού ελέγχου πετυχαίνεται άμεσο οικονομικό όφελος για την ελεγχόμενη εταιρία καθώς μειώνεται το κόστος του εξωτερικού ελέγχου. Το σύμφωνο επίσης δίνει σαφείς οδηγίες για: α) τη βελτίωση των ελεγκτικών διαδικασιών, β) έναν βασικό κορμό ελεγκτικών διαδικασιών και μηχανισμών που θα πρέπει να τηρεί η ελεγκτική εταιρία, γ) την καθιέρωση προτύπων επαγγελματικού επιπέδου τόσο λογιστικών όσο και ελεγκτικών. Στο βαθμό που τα παραπάνω στοιχεία τηρηθούν η αντίληψη εξασθένηση της ανεξαρτησίας του ελεγκτή θα μειωθεί και θα αποκατασταθεί η φήμη και η εμπιστοσύνη του ελεγκτικού λειτουργήματος. Νέες καταστάσεις και πληροφορίες απαιτούνται από το σύμφωνο, οι οποίες στρέφονται και στις ελεγκτικές εταιρίες. Πιο συγκεκριμένα, απαιτείται η έγκριση της έκθεσης ελέγχου και από δεύτερο ελεγκτή για την αρχειοθέτησή τους από το SEC, καθώς και η καταγραφή των μελών των ελεγκτικών εταιριών.

Επίσης το σύμφωνο απαιτεί όπως οι διοικήσεις των εταιριών εκφέρουν σχόλια για το πόσο αποτελεσματική είναι η δομή του εσωτερικού τους ελέγχου. Επιπλέον ο ελεγκτής αναλαμβάνει να ασκήσει έλεγχο και στους μηχανισμούς εσωτερικού ελέγχου των ελεγχόμενων εταιριών και οποιαδήποτε ατέλεια θα πρέπει να καταγράφεται σε ξεχωριστό έντυπο [TACK04].

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, προκειμένου να επιβλέπονται οι δραστηριότητες του ελεγκτικού επαγγέλματος δημιουργήθηκε και το “Public Company Accounting Oversight Board” (PCAOB) το οποίο έχει αναλάβει το ρόλο να διορίσει μία ή περισσότερες ομάδες επαγγελματιών λογιστών για την συμπλήρωση, αλλαγή ή δημιουργία εκ νέου προτύπων σχεδιασμού, ελεγκτικής μαρτυρίας, ποιοτικού ελέγχου καθώς και ηθικής που θα πρέπει να είναι σύμφωνα με όλα τα προαπαιτούμενα των υπόλοιπων διατάξεων του παρόντος συμφώνου και να τηρούνται από όλες τις ελεγκτικές εταιρείες κατά την προετοιμασία και διεξαγωγή του ελεγκτικού έργου.

Θα πρέπει να επισημάνουμε, στο σημείο αυτό, ότι η πράξη ή το σύμφωνο Sarbanes Oxley έδωσε νέα πνοή στην εταιρική διακυβέρνηση, καθώς προσπάθησε να προστατεύσει τον επενδυτή και να στηρίξει τα δικαιώματα της μειοψηφίας.

Ένας από τους βασικούς όρους που περιέχονται στο σύμφωνο είναι η δημιουργία ανεξάρτητων ελεγκτικών εταιριών, στα οποία συμμετέχει τουλάχιστον ένα άτομα με αποδεδειγμένες γνώσεις οικονομικών και λογιστικής, οι οποίες θα κρίνουν και θα ψηφίζουν το έργο των ελεγκτών. Σύμφωνα με την πράξη SAC (2002) ένα μέλος θεωρείται ως ανεξάρτητο όταν δεν λαμβάνει κάποια αμοιβή για συμβουλευτικές ή άλλες υπηρεσίες από την εταιρία και δεν είναι μέλος θυγατρικής ή συνδεδεμένης εταιρίας ¹¹⁵ (Braiotta 2006). Αυτό που έχει παρατηρηθεί γενικά είναι ότι η ανεξαρτησία των μελών των διοικητικών συμβουλίων συνδέεται άμεσα με την ποιότητα του εξωτερικού ελέγχου, καθώς επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερη παρακολούθηση των κινήσεων της διοίκησης, μειώνονται τα κόστη παρακολούθησης (monitoring cost) και αμβλύνεται η σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ των διαφόρων ομάδων που συμμετέχουν στην επιχείρηση (προάσπιση συμφερόντων μειοψηφίας) .

Τελειώνοντας την παράγραφο αυτή, τονίζουμε ότι το θέμα της εταιρικής διακυβέρνησης, μετά την υιοθέτηση της πράξης Sarbanes-Oxley, βρέθηκε στο προσκήνιο ουσιαστικών συζητήσεων των κρατών που αποσκοπούσαν στη δημιουργία μιας σωστά οργανωμένης χρηματιστηριακής αγοράς.

¹¹⁵ Braiotta, L.Jr., and Zhou, J., (2006), “An exploratory study of the effects of the Sarbanes- Oxley Act, the SEC and United States stock exchange(s) rules on audit committee alignment”, *Auditing Journal*, 21, 2, pp. 166-190.

5.3 Συμπεράσματα

Παρά την κατάρρευση των εταιριών Enron , WorldCom και της εταιρίας που έλεγχε αυτές Arthur Andersen, παρά την παραδειγματική τιμωρία των ηθικών αυτουργών και παρά τους νόμους και τα διατάγματα που ψηφίστηκαν για την αποφυγή τέτοιων οικονομικών ατασθαλιών παρατηρείτε μια αύξηση¹¹⁶ των μεγεθών της απατής και εξαπάτησης από τις εταιρίες. Ο νόμος Sarbanes-Oxley δεν είχε τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Η θέσπιση νομοθετικών ρυθμίσεων για παρατυπίες, παραλήψεις και ασάφειες των λογιστικών καταστάσεων διατυπώθηκαν σε σχέση με την με τις προηγούμενες εταιρικές λογιστικές απάτες και τις πρακτικές τους. Οι νομοθέτες άφησαν δικλίδες ασφάλειας ώστε τυχόν μελλοντικές απατές να μην μπορούν να καλυφθούν από το υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο.

Αυτό υποστηρίζεται από την άποψη ότι ακόμη και μετά τον νόμο Sarbanes-Oxley υπήρξε μια σωρεία απατών που οδήγησαν αυτοκινητοβιομηχανίες, τράπεζες κ.α. οργανισμούς να κηρύσσουν πτωχεύσεις. Το φαινόμενο οι εταιρίες να αποζητούν και να δέχονται κρατική χρηματική υποστήριξη¹¹⁷, είναι μια καινούρια παράμετρος του οικονομικού συστήματος¹¹⁸ που ετέθη με πρόσχημα την διάσωση αυτών. Η επιχειρηματική ηθική δεν μπορεί να λειτουργεί πλέον σαν επιστέγασμα όλων των ενεργειών που γίνονται εις βάρος της κοινωνίας και του περιβάλλοντος. Οι νέες φιλοσοφικές δομές όσον αφορά την επιχειρηματική ηθική έχουν αποδείξει ότι τίποτα δεν μπορεί να σταθεί εμπόδιο όταν μια εταιρία θέλει να μεγιστοποιήσει τα κέρδη της. Οι νόμοι και τα διατάγματα δεν περιλαμβάνουν καμία ρητή απαγόρευση που να οριοθετεί αυτή τη προαγωγή στο κέρδος. Η περίπτωση της Enron & της WorldCom επισήμαναν για άλλη μια φορά ότι τα διεστραμμένα κίνητρα σε συνδυασμό με μια άκρατη και ασύδοτη επενδυτική πολιτική δεν οδηγούν μονό σε αλλοίωση των οικονομικών καταστάσεων, αλλά και σε μια υποδαύλιση της ηθικής που τελικώς οδηγεί στη καταστροφή.

¹¹⁶ Thornburg Mortgage Κατάταξη: 8 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 1/5/09 Ενεργητικά: 36,5 δισ. δολ.
Chrysler Κατάταξη: 7 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 30/4/09 Ενεργητικά: 39 δισ. δολ.
Conseco Κατάταξη: 6 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 17/12/02 Ενεργητικά: 61 δισ. δολ.
General Motors Κατάταξη: 4 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 1/6/09 Ενεργητικά: 91 δισ. δολ.
Washington Mutual Κατάταξη: 2 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 26/9/08 Ενεργητικά: 327,9 δισ. δολ.
Lehman Brothers Κατάταξη: 1 Ημερομηνία αίτησης χρεοκοπίας: 15/9/08 Ενεργητικά: 691 δισ. δολ.
Τα στοιχεία προέρχονται από την ιστοσελίδα «CNN.money».

¹¹⁷ Οι λόγοι που οι ιδιωτικοί οργανισμοί ζήτησαν την κρατική βοήθεια ήταν είτε α) λόγω κατασπατάληση χρήματος σε επενδύσεις που δεν απέδωσαν, είτε β) με την δικαιολογία της χρηματοπιστωτικής ύφεσης η οποία προκλήθηκε από μια άκρατη και ασύδοτη δανειοδότηση των τραπεζών προς τους δανειολήπτες είτε γ) εκμεταλλευόμενοι τις διεθνείς συγκυρίες οικονομικής κρίσης, οι εταιρίες εκβίαζαν το κράτος ότι λόγω μείωσης της κερδοφορίας θα πρέπει να απολύσουν εργατικό δυναμικό ακόμη και όταν δεν υπάρχει κανένα ουσιαστικό πρόβλημα.

¹¹⁸ Εδώ νοείτε το υπάρχον Αμερικανικό οικονομικό σύστημα που είναι «φιλελεύθερο καπιταλιστικό» .

6^ο Κεφάλαιο

Συγκεντρωτικά Συμπεράσματα

Στην μελέτη που έγινε για τη επιχειρηματική ηθική και την εταιρική διακυβέρνηση ερευνήθηκαν στοιχεία που αφορούν α) την γέννηση της οικονομικής ηθικής, β) την οικονομική ηθική που τελικά επικράτησε γ) την αύξηση της δύναμης των επιχειρήσεων και πως τα κίνητρα και οι θεωρίες της υποκίνησης επηρέασαν την επιχειρηματική ηθική, ε) την σύγχρονη εταιρική διακυβέρνηση και στ) την μελέτη των οικονομικών ατασθαλιών της Enron & WorldCom που συνέβαλλαν στην νέα αξιολόγηση¹¹⁹ της επιχειρηματικής ηθικής και εταιρικής διακυβέρνησης. Η συγκεκριμένη ερευνά έγινε με σκοπό την διερεύνηση του υποκινητικού σκοπού που θέτει τις επιχειρήσεις εκτός των ορίων νομοθετικού και θεσμικού χαρακτήρα τους. Τα δεδομένα της συγκεκριμένης ερευνάς αναλύθηκαν διεπιστημονικά ώστε να εξεταστούν οι παράμετροι εκείνοι που καθιστούν την αναγκαιότητα για αλλαγή αποδείξιμη. Για αυτό το λόγο η τεχνική προσέγγισης που χρησιμοποιήθηκε βοήθησε στο να διεξαχθούν πολύτιμα συμπεράσματα των οποίων η θεματολογία τους να μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο περαιτέρω ερευνάς.

Η ερευνά κατέληξε στα εξής συμπεράσματα :

1) Η επιχειρηματική ηθική δεν μπόρεσε να εκφραστεί σε ένα κανονιστικό πλαίσιο όπου η παραμετροποίηση της, θα εξέπεμπε την οριοθέτηση στο κέρδος. Αυτό συνέβη λόγω επικράτησης της προσέγγισης της ορθολογικότητας των οικονομικών αλλά και ζητημάτων που αφορούν το μοντέλο της άτομο-κεντρικής εταιρικής ωφελιμότητας. Επιπλέον συνέβαλλαν να διεξαχθεί το συμπέρασμα ότι η απληστία που διακατείχε τα στελέχη της εταιρίας βασιζόταν σε αυτήν ακριβώς την έλλειψη οριοθέτησης.

2) Η γενεσιουργός αιτία των λογιστικών σκανδάλων ήταν τα διεστραμμένα κίνητρα των στελεχών στην πραγματοποίηση των στόχων που είχαν θέσει. Όπως εξεξηγήθηκε στο 3^ο κεφάλαιο και βάση της επιστήμης της κοινωνικής ψυχολογίας, διαπιστώθηκε ότι, το υποκινημένο άτομο¹²⁰ από την εταιρία, όταν μεταθέτει την ευθύνη των πράξεων του σε τρίτους¹²¹ ή σε άλλα νομικά πρόσωπα¹²², δεν αλλάζει το μέγεθος της προσωπικής του ευθύνης. Αυτό επισημαίνεται για τον λόγο του ότι, όταν ένα άτομο, δεν φέρει καμιά ευθύνη για τις πράξεις του αυτόματα καθίσταται πλήρως ανήθικος. Το τι επιπτώσεις μπορεί να έχει η ανηθικότητα του υποκινημένου ατόμου φαίνεται από τις μελέτες των περιπτώσεων της Enron & WorldCom.

3) Ο θεσμός των πρώιμων ανωνύμων εταιριών αποτέλεσε την βάση για την πλήρη εκβιομηχάνιση της οικονομίας. Ο όρος της εκβιομηχάνισης χρησιμοποιείτε για να δηλώσει ότι τα οικονομικά χρησιμοποιούν τους αλάνθαστους αριθμούς όπως και η βιομηχανία τα αλάνθαστα αλλά και άψυχα μηχανήματα. Το πρόβλημα είναι ότι οι άνθρωποι δεν είναι μηχανήματα αντικείμενο που εξυμνεί την ηθική και κοινωνική φιλοσοφία αλλά προσβάλει την οικονομική ορθολογικότητα. Τα θετικά και αρνητικά αυτής της κίνησης δεν μπορούν να ισοσκελιστούν. Ο λόγος είναι απλός. Η κοινωνική συνοχή προέχει από την μεγιστοποίηση της εταιρικής ωφελιμότητας. Η απόλυση 21.000 εργαζομένων από την Enron και 17.000 εργαζομένων από την WorldCom συντελούν στην επισφράγιση αυτής της άποψης.

¹¹⁹ Νόμος Sarbanes-Oxley.

¹²⁰ Ως προς τα κίνητρα που έχει θέσει

¹²¹ Προϊστάμενους, διοίκηση κ.α..

¹²² Όπως είναι οι εταιρίες, περιλαμβάνοντας το καταστατικό και την πολιτική της.

4) Η υπερεπένδυση στην περίπτωση της Enron & της WorldCom, η κατασπατάληση χρηματοοικονομικών πόρων ακόμα και όταν αυτά προέρχονται από τα συνταξιοδοτικά ταμεία των εργαζόμενων, ο υπέρ-δανεισμός με πλαστά στοιχεία, η σχέση αλληλεπίδρασης με την εξουσία αλλά και οι δικαστικοί αγώνες για την αποφυγή της κρατικής επιτήρησης ήταν μερικά από τα στοιχεία που ενέχουν διεστραμμένα κίνητρα. Αν σε όλα αυτά προστεθεί και η δημιουργική λογιστική για την κάλυψη όλων των υπόλοιπων ατασθαλιών τότε έχουμε την συνταγή για την απόλυτη επιχειρηματική ανηθικότητα και την πιο άκαρπη και ανούσια εταιρική διακυβέρνηση.

Ο δρόμος προς την παραμετροποίηση της ηθικής φιλοσοφίας στο επιχειρησιακό περιβάλλον αποτελεί την βάση και όχι το τελικό αποτέλεσμα. Αυτό έδειξε η πορεία των επιχειρήσεων μέσα σε βάθος χρόνου και όχι οι μηχανικές¹²³ αναλύσεις που τελικώς επικράτησαν.

¹²³ Αναφέρεται στην προσέγγιση που αναλύθηκε στο 1^ο Κεφάλαιο

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

Ξένη Βιβλιογραφία

- [BOWM96] Bowman S., (1996) : “*The Modern Corporation and American Political Thought : Low Power and Ideology*”, p. 41, University Park, Pa.: Pennsylvania State University Press, (1996).
- [CAR503] Carson L.T., (2003) : *Self-Interest and Business Ethics: Some Lessons of the Recent Corporate Scandals* , p. 389–394, Journal of Business Ethics, (2003).
- [DONA95]Donaldson T. and L.E. Preston, (1995) : *The Stakeholder Theory of the Corporation: concepts, evidence and implications*, Academy of Management Review, 20(1), p. 65-91.© Kluwer Academic Publishers (2003), Printed in the Netherlands.
- [DEBR59] Debreu, G. (1959) : ‘*Theory of Value*’. New York , Wiley
- [DENN01] Denis D.K. (2001):“*Twenty-five years of corporate governance research and counting*”, *Review of Financial Economics*, Vol. 10, p.191-212.
- [FRIE82] Friedman M., Rose Friedman (1982): “*Capitalism and Freedom*”, p.133-155 The University of Chicago Press, Chicago and London.
- [FREE97]. Freeman E. R.: (1997), “*A Stakeholder Theory of the Modern Corporation, in Ethical Theory and U.S.A. Business*”, p.71, 5th edition Tom Beauchamp and Norman Bowie, (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall)
- [FREE63] Freeman E.R., Evan W. (Press, 1963) : “*A Stakeholder Theory of the Modern Corporation :Kantian Capitalism,*” in *Ethical Theory and Business*, p. 81,4th edition Tom Beauchamp and Norman Bowie (Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, (1993)
- [FRIE70] Friedman M., (1970) : *The Social Responsibility of Business is to Increase its Profits*, New York Times, 13/09/1970.
- [HADD77] Hadden, T. (1977) : “ *Company Law and Capitalism*” σ. 13, εκδ. Weidefeld and Nicolson, London.
- [HORW87]. Horwitz M. (1987) : “*Santa Clara Revisited : The Development of Corporate Theory, in Corporation and Society : Power and Responsibility*” , p.13, ed. Warren Samuels, Arthur Miler, New York : Greenwood Press , (1987).
- [IREL96] Ireland P., (1996) : “*Capitalism Without the Capitalist : The joint Stock Company Share and the Emergence of the Modern Doctrine of Separate Corporate Personality*”, Journal of Legal History, p.45, 46, 63, 62, 65.
- [JENS93]Jensen M. C. (1993). “*The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems*”. Journal of Finance.
- [MCQU77] McQuaid K. (1977) : “ *Young , Swope and General Electric’s New Capitalism*”: A Study in Corporate Liberalism, 1920-33 , p.323, American Journal of Economics and Sociology, (1997).
- [MARC98] Marchand R. (1998) : “*Creating the Corporate Soul : The Rise of Public Relations and Corporate Imagery in America Big Business*”, p. 7, Berkely : University of California, Press (1998).
- [MOELL04] Moeller, R., (2004), “*Managing internal auditing in a post SOA world*”, The Journal Of Corporate Accounting And Finance, May/June,15, p. 41-47).
- [MASL43] Maslow A. H. (1943): “*A Theory of Human Motivation*” p.380-396
- [PULL03] Pulliam, S. (2002) : “*How Following Orders Can Harm Your Career*” Career Journal, 3 Οκτωβρίου 2003, CFO.com και στην αρθρογραφία της στην Wall Street Journal (Φεβρουάριος - Αύγουστος 2002), για πρόσβαση στο άρθρο : (<http://www.careerjournal.com/>) .

- [ROBB35] Robbins, L. (1935): *'An Essay on the Nature and Significance of Economic Science'*, p.138-139, 2η έκδοση London, Macmillan.
- [ROBB38] Robbins, L. (1938): *'International comparisons of utility'*, Economic Journal 48.
- [SMIT90] Smith, A. (1790): *'The Theory of Moral Sentiments'*. p. 140, 189, αναθεωρημένη έκδοση. Αναδιατύπωση D.D. Raphael και A.S. Macfie (1975) Oxford, Clarendon Press .
- [TACK04] Tackett, J., et al., (2004), *"Sarbanes Oxley and audit failure: a critical examination"*, Managerial Auditing Journal, Vol.19, No.3, p. 340-350.).

Ελληνική Βιβλιογραφία

- [ΑΡΙΣ75] Αριστοτέλης, (1975): *'Ηθικά Νικομάχεια Άπαντα Αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων' κεφάλαια : I.1- I.5*, Εκδόσεις Πάπυρος. μτφρ. Ανδρέας Δαλέζιος.
- [ΑΡΙΣΤ89] Αριστοτέλης (1989) Μτφρ. Β. Μοσκόβης. 1989. *'Αριστοτέλους Πολιτικά'*. I-II. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- [ΒΑΣΙ02] Βασιλείου Σ. Ε., Μπούσιος Η.Ν., (2002): *'Μαύρη Τρίτη 29 Οκτωβρίου 1929 Η Μέρα Που Θα Μείνει Αζέχαστη'*, άρθρο στο www.metatrading.gr
- [ΒΑΛΛ00] Βαλλιάνος Π., (2000): *Φιλοσοφία στην Ευρώπη*, εκδ. ΕΑΠ, σ. 42-50, Πάτρα (2000).
- [BENT81] Bentham J. (1781) : *Introduction to the Principles of Morals and Legislation (Ο Ωφελιμισμός και η Μαθηματικοποίηση της Ηθικής)*. , κεφάλαια I-XII, Batoche Books, Kitchener, (2000).
- [ΕΘΝΟ99] Άρθρο στο Έθνος της Κυριακής ,(1999): *Το μεγάλο κραχ της Νέας Υόρκης*. Άγνωστος συγγραφέας.
- [EICH05] Eichenwald K., (2005) : *"CONSPIRACY OF FOOLS : A True Story"* σ. 34-36, 200-230 μτφρ. Πλακούλα Μ. , (2007), εκδ. Μοντέρνοι Καιροί, Αθήνα.
- [ΘΑΝΟ03] Θανόπουλος Γ., (2003) : *'Επιχειρηματική Ηθική και Δεοντολογία'*, σ.17, εκδ. Interbooks, Αθήνα.
- [KANT76]Καντ Ι., (1976) : *Κριτική του καθαρού λόγου*, Μτφ. Α. Γιανναράς, Αθήνα, (1976).
- [KANT04]Καντ Ι., (2004) : *Κριτική του πρακτικού λόγου*, μτφρ. Κ. Ανδρουλιδάκης, σ. 233-256, Αθήνα (20004).
- [ΚΟΚΚ06] Κοκκινάκη Φ. (2006) : *« 'Κοινωνική Ψυχολογία', εισαγωγή στην μελέτη της κοινωνικής συμπεριφοράς'*, σ.160-165., εκδ. Τυπωθήτω, αρθ. εκδ. 359, Αθήνα (2006).
- [ΚΑΣΤ00] Καστοριάδης Κ., (2000) : *'Η άνοδος της ασημαντότητας'*, σ.128-129, μτφρ. Κουρεμένος Κ., Εκδ. Ύψιλον , Αθήνα (2000)
- [ΚΟΝΤ94] Κόντης Ι. Θ. (1994) : *'Διοικητική ψυχολογία: η ψυχολογία των ανθρωπίνων και εργασιακών σχέσεων'* σ. 64, 66, εκδ. Σύγχρονη Εκδοτική,
- [ΜΑΣΤ05]Μαστοράκη Α., : *'Η Κοπερνίκεια Επανάσταση' του Καντ, ολοκλήρωση της στροφής στο υποκείμενο της νεώτερης φιλοσοφίας'*, Archive, 07.05.2005., [«http://www.archive.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=143»](http://www.archive.gr/modules.php?name=News&file=article&sid=143)
- [ΜΑΚΡ01]Μακρυγοργιάκης Μ. : *'Η Ανθρώπινη Πλευρά του Μάνατζμεντ'*, σ.178, 183., εκδ. Παλαζήσης, Αθήνα(2001).
- [ΜΠΑΚ04] Μπακαν Τ. (2004): *'The corporation'* , μτφρ. Βάσιλα Α. (2007), σ.30,39,58,59,77,78 εκδ. ΚΨΜ Αθήνα.
- [ΜΟΝΤ02] Montana J. P. και Bruce H.C. (2002): *'Μάνατζμεντ'*, σ. 78, 298, 309. μτφρ. Ρούβαλη Μ., εκδ. Κλειδάριθμος, Αθήνα (2002).
- [ΜΑΘΙ07] Μαθιοπούλου Μ.,(2007) *'Το κραχ του 1929 Αύριο η μαύρη επέτειος των 78 ετών'*, άρθρο εφημ. Μακεδονίας ,αναρτήθηκε: 27 Οκτωβρίου (2007) [«http://www.makthes.gr/index.php?name=News&file=article&sid=8081»](http://www.makthes.gr/index.php?name=News&file=article&sid=8081)
- [ΜΟΥΤ09] Μουτος Θ.,(2009) *'Ο Χέρμπερτ Χούβερ ξαναζεί'*, Άρθρο από «το βημαonline» αναρτήθηκε: 11 Ιανουαρίου <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=46&ct=72&artId=242986>

- [MOON01] Moon C., Clive B., (2001) : *‘Η Ηθική των Επιχειρήσεων’* σ.36-41, μτφρ. Παπαδακης Θ. (2004), εκδ. Κέρκυρα, Παραπομπή στο βιβλίο των D. Aldcroft – S. Ville, *Η Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία 1750-1914*, εκδ. Αλεξάνδρεια (2005)
- [ΠΕΡΡΧΧ] Πέρρος Π. (XX) : *‘Ο Ωφελιμισμός και η μαθηματικοποίηση της Ηθικής’* «http://www.filosofia.gr/protoselido.php?subaction=showfull&id=1172920627&archive=&start_from=&ucat=8&»
- [ΡΗΓΓΧΧ] Ρηγίνος Μ., (XX) : *‘Ευρωπαϊκή Οικονομική Ιστορία 1750-1914’*, «<http://www.econ.uoa.gr/UA/content/gr/Article.aspx?folder=308&office=16&article=1165>»
- [RAUT82] Rauter E.A., (1982) : *‘Η Κατασκευή Υπηκόων’*, μτφρ. Κούτροβικ Δ., εκδ. Αιγόκερως, Αθηνά.
- [ΣΕΝ87] Σεν, Α. Κ. (1987): *‘Για την ηθική και την οικονομία’*, σ. 38,39,40,51. Εκδ. Καστανιώτη μτφρ. Άγγελος Φιλίππατος (1999).
- [ΤΑΣΙ07] Τάσιος Σ. (2007): *‘Η διαχείριση επιχειρηματικών κινδύνων στο σύγχρονο περιβάλλον εσωτερικού ελέγχου’*, σ. 23-25, Πανεπιστήμιο Αιγαίου Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Μ.Β.Α. Διπλωματική Εργασία Χίος (2007).

Παράρτημα

1.1 Στελέχη που είχαν εμπλακεί στο σκάνδαλο της Enron & οι Ρόλοι τους

ENRON CORPORATION, ΧΙΟΥΣΤΟΝ, ΤΕΞΑΣ

Τα ανώτατα διοικητικά στελέχη :

Κένεθ Λέι, πρόεδρος και γενικός διευθυντής.
Τζέφρι Σκίλινγκ, πρόεδρος (1997-2001), γενικός διευθυντής (2001).
Ριτς Κίντερ, πρόεδρος (1989-1996).
Γκρεγκ Ουόλεϊ, πρόεδρος (2001).

Στην οικονομική διεύθυνση :

Αντριου Φάστοου, οικονομικός διευθυντής (1998-2001).
Μάικλ Κόπερ, υπεύθυνος ειδικών προγραμμάτων
Τζέφρι ΜακΜάον, διευθυντής διαθεσίμων (1999-2000), οικονομικός διευθυντής (2001-2002).
Ρέιμοντ Μπόουεν Τζούνιορ, διευθυντής διαθεσίμων (2001-2002).
Μπεν Γκλάιζαν Τζούνιορ, διευθυντής διαθεσίμων (2001-2002) Τζόρνταν Μιντζ, γενικός σύμβουλος.
Λία Φάστοου, βοηθός διευθυντή διαθεσίμων.
Μάικλ Τζέικιουμπικ, αντιπρόεδρος.
Τζιμ Τίμινς, διευθυντής ιδίων κεφαλαίων.
Τιμ Ντισπέιν, αντιπρόεδρος.
Μτιλ Μπράουν, αντιπρόεδρος.

Οι εσωτερικοί λογιστές :

Ρίτσαρντ Κόζεϊ, προϊστάμενος λογιστηρίου.
Ντέιβιντ Γουόιτεκ, αντιπρόεδρος εταιρικού ελέγχου.
Ρόντι Φάλντιν, αντιπρόεδρος λογιστικής ομάδας συναλλαγών.
Ράιαν Σιούρεκ, μέλος λογιστικής ομάδας συναλλαγών.

Στη διεύθυνση διαχείρισης κινδύνων :

Ρίτσαρντ Μπάι, διευθυντής διαχείρισης κινδύνων.
Βινς Καμίνσκι, αντιπρόεδρος ερευνών.
Στίνσον Γκίμπνερ, αναλυτής.
Βέιζαντ Σάνμπογκ, αναλυτής.
Ράκις Μπαράτι, αναλυτής.
Κέβιν Κίνταλ, αναλυτής.

Στη διεύθυνση εταιρικής ανάπτυξης :

Τζέι Κλίφορντ Μπάξτερ, εκτελεστικός αντιπρόεδρος.
Μαρκ Μίλερ, παλαιότερος αντιπρόεδρος.
Σέρον Ουότκινς, αντιπρόεδρος (2001).

Εταιρικό προσωπικό :

Ρεμπέκα Κάρτερ, εκπρόσωπος επενδυτικών σχέσεων, εταιρική γραμματέας.
Μαρκ Πάλμερ, υπεύθυνος εταιρικής επικοινωνίας.
Στίβεν Κιν, υπεύθυνος κρατικών υποθέσεων (1998), προϊστάμενος προσωπικού (1999-2001).
Μαρκ Κένιγκ, υπεύθυνος επενδυτικών σχέσεων.
Σίντι Όλσον, υπεύθυνη δημοσίων σχέσεων.

Στη νομική διεύθυνση :

Τζέιμς Ντέρικ, γενικός σύμβουλος.
Ρομπ Γουόλς, αναπληρωτής γενικός σύμβουλος.
Ρεξ Ρότζερς, βοηθός γενικού συμβούλου.

Στη διεύθυνση γονδρικής πώλησης ενέργειας :

Κένεθ Ράις, γενικός διευθυντής.
Κέβιν Χάνον, πρόεδρος.
Γκρεγκ Ουόλεϊ, πρόεδρος (2000).
Αμάντα Μάρτιν, διευθύνων σύμβουλος, διαχείριση ενεργητικού.
Μαρκ Χέντικ, γενικός σύμβουλος.
Κριστίνα Μόρντοντ, συνυπεύθυνη οικονομικής νομικής ομάδας (1997-1999). Τίμοθι Μπέλντεν, διευθύνων σύμβουλος, διεύθυνση ενεργειακής εκμετάλλευσης δυτικών πολιτειών.
Τζον Φόρνει, διευθυντής γραφείου συναλλαγών ενεργειακής εκμετάλλευσης δυτικών πολιτειών.
Στιούαρτ Ζίσμαν, ανώτερος σύμβουλος.
Μαρκ Φρίμπερτ, πρόεδρος, Λονδίνο (1998), πρόεδρος τομέα (2000-2001).

Στη διεύθυνση λιανικής πώλησης ενέργειας :

Αντριου Φάστοου, διευθύνων σύμβουλος (1996).
Λου Πάι, γενικός διευθυντής (1996-2001).
Ντέιβιντ Ντιλέινι, γενικός διευθυντής (2001).
Ρέιμοντ Μπόουεν Τζούνιορ, αντιπρόεδρος.

Στη διεύθυνση διεθνών δραστηριοτήτων :

Ρεμπέκα Μαρκ, γενική διευθύντρια.
Τζόζεφ Σάτον, αναπληρωτής διευθυντής.

Στη διεύθυνση εύρους δικτύου :

Κένεθ Ράις, γενικός διευθυντής Α' (1999), εμπορικός διευθυντής (2000)
Τζόζεφ Χίρκο, γενικός διευθυντής Β.
Κέβιν Χάνον, λειτουργικός διευθυντής.
Ρεξ Σέλμπι, παλαιότερος αντιπρόεδρος.
Κριστίνα Μόρντοντ, γενική σύμβουλος (1999-2001).

Στην επιχείρηση κοινής ωφέλειας :

Portland General Κένεθ Χάρισον, πρόεδρος.
Τζόζεφ Χίρκο, οικονομικός διευθυντής (1991-1996).

Στην εταιρία ύδρευσης :

Azurix Ρεμπέκα Μαρκ, γενική διευθύντρια.
Αμάντα Μάρτιν, εκτελεστική διευθύντρια.
Κόλιν Σκέλετ, εκτελεστικός διευθυντής.

Στο διοικητικό συμβούλιο :

Τζον Ντάνκαν.
Χέρμπερτ «Παγκ» Γουίνοκερ Τζούνιορ.
Νόρμαν Μπλέικ.
Τσαρλς «Μίκι» ΛεΜεστρ.
Ρόμπερτ Τζέντικ.
Ρόμπερτ Μπέλφερ.
Γουέντι Γκραμ.
Ουίλιαμ Πάουερς.

ΣΤΗΝ ARTHUR ANDERSEN & CO. :

Τζόζεφ Μπερναντίνο, διευθυντικό στέλεχος (2001-2002).
Άντριου Πίνκουσ, γενικός σύμβουλος.
Τζον Ράιλι, διευθυντής εφαρμογών.
Ριτς Κόργκελ, διευθυντής εφαρμογών.

Στα γραφεία του Χιούστον :

Ντέιβιντ Ντάνκαν, έταιρος.
Στίβεν Γκόντάρντ, έταιρος.
Τόμας Μπάουερ, έταιρος.
Καρλ Μπας, έταιρος.
Ντέμπρα Κας, έταιρος.
Πατρίσια Γκράτζμαχερ, συνέταιρος.
Γκάρνι Γκούλσμπαϊ, επικεφαλής έταιρος ανά τον κόσμο.
Τζέιμς Χέκερ, έταιρος.

Στην Ομάδα Επαγγελματικών Προτύπων, Σικάγο, Ιλινόις :

Τζον Στιούαρτ, έταιρος.
Μπεν Νόιχαουζεν, έταιρος.

Στη νομική διεύθυνση, Σικάγο, Ιλινόις :

Νάνσι Τεμπλ, δικηγόρος.

Στην Dynegy Corporation Χιούστον, Τέξας :

Τσακ Ουότσον, πρόεδρος και γενικός διευθυντής.
Στίβεν Μπέργκστρομ, πρόεδρος.
Κιθ Φούλενβαϊντερ, αναπληρωτής γενικός σύμβουλος.
Ρομπ Ντότι, οικονομικός διευθυντής.

Στην Merrill Lynch & Company :

Ντάνιελ Μπέιλι, υπεύθυνος παγκόσμιων επενδύσεων και τραπεζικών υποθέσεων.
Τζέιμς Μπράουν, υπεύθυνος εκμίσθωσης στρατηγικών στοιχείων ενεργητικού και χρηματοδότησης.
Σάιλερ Τίλνεϊ, υπεύθυνος τραπεζικών σχέσεων, Χιούστον.
Ρόμπερτ φερστ, υπεύθυνος τραπεζικών σχέσεων, Ντάλας.
Τζον Όλσον, αναλυτής χρεογράφων.

Στην Greenwich Natwest, Γκρήνουιτς, Κονεκτικατ & Λονδίνο, Αγγλία :

Γκάρι Μαλγκρού, διευθύνων σύμβουλος.
Τζάιλς Ντάρμπι, διευθύνων σύμβουλος.
Ντέιβιντ Μπέρμιγχαμ, τραπεζικό στέλεχος.

Στην J.P. Morgan Chase :

Τζέιμς (Τζίμι) Λι, αντιπρόεδρος.
ΡΙκ Γουόκερ, υπεύθυνος τραπεζικών σχέσεων.

Στην Kynikos Associates :

Τζέιμς Τσέινο, πρόεδρος.

Λοιποί Γενικοί Διευθυντές :

Ντένις Κοζλόφσκι, Tyco International.
Ρούπερτ Μέρντοχ, News Corporation.
Σάμερ Ρέντσοουν, Viacom.

Στις Νομικές Εταιρίες :

Στη Vinson & Elkins, Χιούστον, Τέξας :

Τζόζεφ Ντιλγκ, διευθυντικό στέλεχος.

Ρόναλντ Άστιν, εταίρος.

Μαξ Χέντρικ Γ', εταίρος.

Στη Wilmer, Cutler & Piekering, Ουάσιγκτον :

Ουίλιαμ ΜακΛούκας, εταίρος.

Τσαρλς Ντάβιντοφ, εταίρος.

Τζόζεφ Μπρένερι, εταίρος.

Ουίλιαμ Τζουρ, εταίρος.

Ριντ Μπρόντσκι, σύμβουλος.

Στη Weil, Gotshal & Manges, Νέα Υόρκη :

Τόμας Ρόμπερτς, εταίρος

Μαίρη Κόρμπι, εταίρος

Οι Πρόεδροι

Τζορτζ Χ. Μπους (1988-1992)

Μπιλ Κλίντον (1992-2001)

Τζορτζ Γ. Μπους (2001-2004)

Στο Λευκό Οίκο επί Προεδρίας Τζορτζ Γ. Μπους, Ουάσιγκτον :

Ντικ Τσένι, αντιπρόεδρος.

Άντριου Καρντ, προϊστάμενος προσωπικού.

Στο Υπουργείο Δικαιοσύνης των ΗΠΑ :

Τζον Άσκροφτ, υπουργός Δικαιοσύνης.

Λάρι Τόμσον, υφυπουργός Δικαιοσύνης.

Μάικλ Τσέρτοφ, υπεύθυνος ποινικών διώξεων.

Στην Ομάδα Δράσης Εντρον :

Λέσλι Κάλντγουελ, διευθύντρια.

Άντριου Βάισμαν, αναπληρωτής διευθυντής.

Στην Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Ερευνών (FBI) :

Ρόμπερτ Μίλερ, διευθυντής.

Τζόζεφ Φορντ, ειδικός πράκτορας.

Στην Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, Ουάσιγκτον :

Άρθουρ Λέβιτ, πρόεδρος (1993-2001).

Χάρβεϊ Πιτ, πρόεδρος (2001-2002).

Ρίτσαρντ Γουόκερ, διευθυντής επιβολής κανονισμών (1998-2001).

Στίβεν Κάτλερ, διευθυντής επιβολής κανονισμών (2001-2004).

Λίντα Τσάτμαν Τόμσεν, αναπληρώτρια διευθύντρια επιβολής κανονισμών.

Στην περιφερειακή διεύθυνση του Φορτ Γουόρθ :
Σπένσερ Μπάρας, επόπτης περιφέρειας.
Ρόμπερτ Χάναν, δικηγόρος.

Στο Υπουργείο Οικονομικών των ΗΠΑ, Ουάσιγκτον :
Λόρενς Σάμερς, υπουργός (1999-2001).
Πολ Ο' Νιλ, υπουργός (2001-2002).

Στο Υπουργείο Εμπορίου των ΗΠΑ, Ουάσιγκτον :
Ντόναλντ Έβανς, υπουργός.

Στο Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ, Ουάσιγκτον :
Κόλιν Πάουελ, υπουργός.

Στην Πολιτεία της Καλιφορνια, Σακραμεντο, Καλιφορνια :
Γκρέι Ντέιβις, κυβερνήτης.

Στο Αμερικάνικο Κογκρέσο :

Στη Γερουσία :

Τρεντ Λοτ, ηγέτης πλειοψηφίας, ρεπουμπλικάνος εκπρόσωπος του Μισισσιπή.
Φιλ Γκραμ, ρεπουμπλικάνος εκπρόσωπος του Τέξας.

Στην Βουλή των Αντιπροσώπων :

Γ. Τζ. (Μπίλι) Τόζιν, ρεπουμπλικάνος εκπρόσωπος της Λουϊζιάνα.
Τζέιμς Γκρίνγουντ, ρεπουμπλικάνος εκπρόσωπος της Πενσιλβάνια.

Προσωπικό υποεπιτροπής της Επιτροπής Ενέργειας και Εμπορίου, αρμόδιας για την εποπτεία και το συντονισμό των ερευνών :

Μαρκ Παολέτα.
Τέιβιντ Κέβικ.
Κεν Τζόνσον.

Στη Wall Street Journal :

Τζόναθαν Γουέλ, δημοσιογράφος.
Τζον Έμσβλερ, δημοσιογράφος.
Ρεμπέκκα Σμιθ, δημοσιογράφος.

Στο Περιοδικό Fortune

Μπέθανι ΜακΛιν, δημοσιογράφος.

Αλλά Πρόσωπα

Μπαλ Θάκρεϊ, ηγέτης, Σιβ Σίνα, Βομβάη, Ινδία.
Άρνολντ Σβάρτσενεγκερ, ηθοποιός, Λος Άντζελες, Καλιφόρνια.

1.2 Οι Βασικές Συμφωνίες

JEDI

Joint Energy Development Investments. Εταιρία συγκέντρωσης Κεφαλαίου -συνιδιοκτησία της Enron και του Συνταξιοδοτικού Συστήματος Δημοσίων Υπαλλήλων της Καλιφόρνια ή Calpers- για επενδύσεις σε στοιχεία ενεργητικού στον τομέα πετρελαίου και φυσικού αερίου.

JEDI II

Επίσης συνιδιοκτησία της Enron και του Calpers, για επενδύσεις σε ευρύτερο φάσμα στοιχείων του ενεργητικού.

CHEWCO

Συνεταιρική επιχείρηση εκτός ισολογισμού, η οποία ελεγχόταν από ένα στέλεχος της Enron. Χρησιμοποιήθηκε για την εξαγορά του μεριδίου της Calpers στην JEDI ώστε να επιτρέψει στο συνταξιοδοτικό ταμείο να επενδύσει στην JEDI II.

LJM KEÏMAN

Γνωστή επίσης ως LJM1. Εταιρία επενδύσεων, την οποία διεύθυνε ο οικονομικός διευθυντής της Enron. Χρησιμοποιήθηκε κυρίως για να παράσχει στην Enron προστασία ενάντια στη μείωση της αξίας της επένδυσής της σε μια εταιρία υψηλής τεχνολογίας, στη Rhythms NetConnections.

LJM2

Επενδυτική εταιρία ευρύτερης δραστηριότητας, ελεγχόμενη επίσης από τον οικονομικό διευθυντή της Enron. Χρησιμοποιήθηκε αρχικά για την εξαγορά επενδύσεων και στοιχείων του ενεργητικού που ήθελε να πουλήσει η Enron καθώς και για προμήθεια ρευστού σε εταιρίες εκτός ισολογισμού που συναλλάσσονταν επίσης με την Enron

RAPTORS

Το κουαρτέτο εταιριών εκτός ισολογισμού οι οποίες, για ένα διάστημα, ανήκαν εν μέρει στην LJM2. Δημιουργήθηκαν με σκοπό να παράσχουν στην Enron προστασία έναντι των ζημιών που προέκυπταν από ορισμένες επενδύσεις σε άλλες εταιρίες και στοιχεία ενεργητικού.

BRAVEHEART

Κωδική ονομασία μιας συναλλαγής που αφορούσε την πώληση, εκ μέρους της Enron, ενός μεριδίου της επιχείρησης «βίντεο κατά παραγγελιά», η οποία αποτελούσε κοινοπραξία με την Blockbuster. Πρόκειται και πάλι για πώληση που προοριζόταν για μια θυγατρική εκτός ισολογισμού, την οποία είχε δημιουργήσει η ίδια η Enron.

1.3 Επεξηγηματικές Λεπτομέρειες

1) Υπόθεση Περιφέρεια της Σάντα Κλάρα εναντίον της εταιρείας Southern Pacific Railroad (1886). Μεταξύ των ετών 1890 και 1910 επιχειρηματικά συμφέροντα επικαλέστηκαν τη 14η τροπολογία του Συντάγματος 288 φορές στα δικαστήρια, έναντι 19 από Αφροαμερικανούς, σύμφωνα με τη Μέρι Ζέπερνικ (Mary Zepernick) του Προγράμματος για τις Εταιρείες, το Δίκαιο και τη Δημοκρατία. Στο όνομα της 14ης τροπολογίας, με πρώτη την απόφαση το 1905 στην υπόθεση *Λόχνερ εναντίον Νέας Υόρκης*, το Ανώτατο Δικαστήριο διαμόρφωσε μια νομολογία που για τις επόμενες τρεις δεκαετίες θα απαγόρευε από τις πολιτείες να θέσουν σε ισχύ μια σειρά από ρυθμιστικά μέτρα, όπως δικαιώματα σχετικά με το ωράριο, το βασικό μισθό και άλλα. Το 1937 ο πρόεδρος Ρούσβελτ, φοβούμενος ότι το δικαστήριο θα μπορούσε να ακυρώσει τη New Deal λόγω της αντί-ρυθμιστικής του προδιάθεσης, απείλησε να στήσει μια επιτροπή με πέντε νέους δικαστές, όλοι υποστηρικτές της New Deal, υποκινώντας τη να υιοθετήσει μια διαφορετική στάση απέναντι στην κυβέρνηση. Ωστόσο, πρόσφατα τα δικαστήρια άρχισαν να αναγνωρίζουν τα δικαιώματα των εταιρειών βάσει του συντάγματος και να απορρίπτουν νόμους οι οποίοι, κατά την άποψή τους, τις θίγουν.

2) Gerald Swope, *The Swope Plan: Details, Criticisms, Analysis* (New York: Business Bourse, 1931), p. 22. Παρατίθεται στο E. Merrick Dodd, "For Whom Are Corporate Managers Trustees?", *Harvard Law Review*, p. 45 (1932): p. 1.145 - 1.163. Ο Ντοντ, επίσης, αναφέρει την πικρόχολη παρατήρηση, του οικονομικού ιστορικού Τσαρλς Μπίαρντ (Charles Beard) για τον Σουόπ και το σχέδιό του: «Ο κύριος Σουόπ μίλησε ως δημοσιοσχεσίτης, ως πρόεδρος της General Electric. Καμία ακαδημαϊκή ηθική δεν καταδίκασε την ομιλία του εκ των προτέρων. Όπως οι ιερείς-βασιλιάδες μπορούσαν να λένε ότι θέλουν χωρίς αμφισβήτηση στις πρωτόγονες κοινωνίες, έτσι και ένας "καπετάνιος" της οικονομίας στις ΗΠΑ μπορεί να προτείνει οτιδήποτε θέλει χωρίς να αντιμετωπίζει το χλευασμό των σοφών ή το σαρκασμό των πραγματικών ανθρώπων (1.155).

3) Adolf A. Berle, Gardiner C. Means, *The Modern Corporation and Private Property* (New York: Harcourt, Brace & World, 1968), p. 4, 312-13. Dodd, "For Whom Are Corporate Managers Trustees?", p. 1.157. Το κύρος των εταιρειών αποκαταστάθηκε εν μέρει με το ξέσπασμα του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Τότε ο κόσμος πίστευε σε μεγάλο βαθμό ότι οι εταιρείες αποτελούσαν το κύριο όπλο ενάντια στο φασισμό. Τις αποκαλούσαν «το οπλοστάσιο της δημοκρατίας», καθώς είχαν μετασηματίσει τις λειτουργίες τους έτσι ώστε να μπορούν να ανταποκριθούν σε έναν πόλεμο του κράτους τους.

Ο πόλεμος, ωστόσο, είχε επίσης ενισχύσει τους δεσμούς ανάμεσα στους εργαζομένους και στους θεσμούς τους οποίους ήθελαν να προστατέψουν: το κράτος και την οργανωμένη εργασία, οι οποίοι ήταν πλέον πιο ισχυροί από ποτέ. Ως απάντηση, οι επιχειρήσεις ξεκίνησαν μια συστηματική εκστρατεία τη μεταπολεμική περίοδο, ώστε να αποκτήσουν ισχυρή και οργανωμένη πολιτική παρουσία. Οι υποστηρικτές των εταιρειών και οι χρηματοδότες τους συνέβαλαν στην καλλιέργεια ενός πολιτικού κλίματος που εμφάνιζε τις εταιρείες ως φιλόφρονες, υπεύθυνες, και ότι θα ήταν καλύτερα να μην επιτηρούνται από τις κυβερνήσεις. Ταυτόχρονα, ξεκίνησε μια γενικευμένη καμπάνια δημόσιων σχέσεων, υπό την Εθνική Ένωση Κατασκευαστών, με στόχο να πειστούν οι Αμερικανοί ότι ο ατομικισμός, ο ανταγωνισμός και η ελεύθερη αγορά είναι συνώνυμα του «αμερικάνικου τρόπου ζωής». Elizabeth A. Fones Wolf, *The Selling of Free Enterprise: The Business Assault on Labor and Liberalism 1945-1960* (Urbana: University of Illinois Press, 1994). Η καμπάνια είχε μεγάλη επιτυχία στη δεκαετία του '70.

4) Για συζητήσεις για το θέμα της παγκοσμιοποίησης, δείτε Anthony Giddens, *Parapomπές Runaway World: How G/obalization IS Running Our Lives* (London: Profile Books, 1999). Joseph E. Stiglitz, *G/obalization and its Discontents* (New York: W.W. Norton and Company, 2002). Alan Tonelson, *The Race to the Bottom: Whya Worldwide Worker Surplus and Uncontrolled Free Trade Are Sinking American living Standards* (Boulder, Colo.: Westview Press, 2000). Saskia Sassen, *Losing Control: Sovereignty in an Age of G/obalization* (New York: Columbia University Press, 1996). William K. Tabb, *The Amoral Elephant: G/obalization and the Struggle for Social Justice in the Twenty-first Century* (New York: Monthly Review Press, 2001). Gary Teeple, *Globalization and the Decline of Social Reform into the Twenty-first Century* (Toronto: Garamond Press, 2000). William Greider, *One World, Ready Or Not: The Manic Logic of G/obal Capitalism* (New York: Simon & Schuster, 1997).

5) Για συζητήσεις για τον ΠΟΕ και την επίδρασή του (αλλά και την παγκοσμιοποίηση γενικώς), δείτε: Stiglitz, *Globalization and Its Discontents*. Charles Derber, *People Before Profit: The New Globalization in an Age of Terror, Big Money and Economic Crisis* (New York: St. Martin's Press, 2002). Noreena Hertz, *Silent Takeover: Global Capitalism and the Death of Democracy* (New York: Free Press, 2002).

6) Ο νόμος Sarbanes-Oxley ψηφίστηκε από τον πρόεδρο στις 30 Ιουλίου 2002. Ανάμεσα σε άλλα, ο νόμος περιορίζει το εύρος στο οποίο μια λογιστική εταιρία μπορεί ταυτόχρονα να είναι ελεγκτής και σύμβουλος της ίδιας εταιρείας. Αυτή η πρακτική, που συνέβαλε υπερβολικά στη συνεργία της Άρθουρ Άντερσεν (Arthur Andersen) στις παραβάσεις της Enron, προκαλεί σαφέστατη σύγκρουση συμφερόντων. Μια λογιστική εταιρεία που θέλει να προστατέψει τα προσοδοφόρα συμβόλαια ως σύμβουλος μιας ανώνυμης εταιρείας έχει σαφές κίνητρο να θέλει να εργάζεται με την εταιρεία, και όχι να επιβλέπει την οικονομική αναφορά της. Προφανώς, κάτι τέτοιο παραβιάζει την ικανότητά της να κάνει αντικειμενικό λογιστικό έλεγχο στην εταιρεία. Ο νόμος Sarbanes-Oxley και οι κανονισμοί που προέκυψαν μέσω της Επιτροπής Συναλλαγών και Χρηματοοικονομικών Τίτλων (Securities and Exchange Commission, SEC), όσο ελλείψεις και να είναι και όσα «παραθυράκια» και να αφήνουν, κινούνται στην κατεύθυνση διόρθωσης του προβλήματος, απαγορεύοντας σε μια εταιρεία να ελέγχει λογιστικά έναν πελάτη στον οποίο ταυτόχρονα παρέχει συγκεκριμένες υπηρεσίες συμβούλου. Επίσης ενισχύει την εξουσία των επιτροπών λογιστικού ελέγχου των εταιρειών, απαιτεί από τους διευθύνοντες συμβούλους και τους οικονομικούς διευθυντές να βεβαιώνουν τις οικονομικές αναφορές (αντιμετωπίζοντας ποινή φυλάκισης έως δέκα χρόνια αν αποδειχτεί ότι γνώριζαν την παραποίηση των στοιχείων και είκοσι χρόνια αν αποδειχτεί ότι επιθυμούσαν την παραποίησή τους) και ενισχύει τους όρους διαφάνειας.

Βέβαια, υπάρχουν αρκετά προβλήματα που δυσκολεύουν την αποτελεσματικότητα του νόμου. Πρώτον, η SEC έχει την απόλυτη δικαιοδοσία να επιτρέψει σε μια εταιρεία να παρέχει και υπηρεσίες συμβούλου σε έναν πελάτη της απαγορευμένης λίστας στον οποίο ταυτόχρονα ασκεί λογιστικούς ελέγχους, αρκεί «να μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα αποτελέσματα αυτών των υπηρεσιών δε θα υπόκεινται σε διαδικασίες λογιστικού ελέγχου» όταν ο πελάτης ελέγχεται λογιστικά. Δεύτερον, συγκεκριμένες υπηρεσίες δεν περιλαμβάνονται στην απαγορευμένη λίστα, όπως η κλασική προετοιμασία της επιστροφής φόρου, μια προσοδοφόρα πρακτική των λογιστικών εταιρειών, η οποία έχει σαφή άμεση επίδραση στις τελικές αναφορές των ελεγχόμενων λογιστικών βιβλίων. Τρίτον, η SEC είναι παράλογα υπερχρηματοδοτούμενη, σύμφωνα με το άρθρο του Πολ Κρούγκμαν «Τίποτα το ιδιαίτερο» στην εφημερίδα *New York Times* της 22ας Οκτωβρίου 2002, οπότε ίσως να μην είναι αποτελεσματική στο να υποχρεώνει τις εταιρείες να συμμορφώνονται με το νόμο. Τέταρτον, η SEC, σύμφωνα με κάποιες κριτικές, έχει αποδυναμώσει τις απαιτήσεις του νόμου.

7) Για συζητήσεις και παραδείγματα δείτε: Debi Barker and Jerry Mander, *Invisible Government. The World Trade Organization: Global Governance for the New Millennium?*, San Francisco: Διεθνές Φόρουμ για την Παγκοσμιοποίηση, Οκτώβριος 1999. LOGI Wallaeh, Michelle Sforza, *The WTO: Five Years of Reasons to Resist Corporate Globalization* (New York: Seven Stories Press, 2000). Derber, *People Before Profit*. Hertz, *Silent Takeover*.

8) Η παρακάτω αναφορά στηρίζεται κυρίως στο Δημόσιο Πολίτη "Blind Faith". Δείτε επίσης το Kenneth Bredemeier, "Memo Warned of Enron's Calif. Strategy: West Coast Senators Complain About Market Manipulation During Power Crisis", *The Washington Post*, May 16, 2002, A4. Ellen Nakashima, "Army Secretary Defends Support from Enron", *The Washington Post*, April 5, 2002. Mike Allen, Dan Morgan, "White House-Enron Ties Detailed", *The Washington Post*, May 24, 2002. Bethany McLean, "Monster Mess", *Fortune*, February 4, 2002, και "Why Enron Went Bust", *Fortune*, December 24, 2001. Andrew Wheat, "System Failure: Deregulation, Political Corruption, Corporate Fraud and the Enron Debauchery", *Multinational Monitor*, 23, nos. 1 and 2 (January-February, 2002), διαθέσιμο στην ιστοσελίδα

multinationalmonitor.org/mm2002/02janfeb02economics.html.

9) Την ίδια στιγμή η επιρροή των πολυεθνικών εταιρειών στις κυβερνήσεις ήταν ενδημική στην αμερικανική πολιτική σε όλη τη μεταπολεμική περίοδο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και πιο πριν. Δείτε το Elizabeth A. Fones-Wolf, *The Selling of Free Enterprise: The Business Assault on Labor, and Liberalism* 79457960 (Urbana: University of Illinois Press, 1994). Δε θέλω να πω ότι πριν από τη δεκαετία του '70 οι ανώνυμες εταιρείες δεν ασκούσαν επιρροή στις κυβερνήσεις, αλλά ότι αυτή η επιρροή έχει βαθύνει πολύ από τότε. Δείτε το Morton Mintz, Jerry Cohen, *America /ne.: Who Runs and Operates the United States* (New York: Dial Press, 1971).

10) Πέρα από τις ομάδες πίεσης υψηλών στελεχών, οι πολυεθνικές εταιρείες είχαν άμεση αντιπροσώπευση στην κυβέρνηση περισσότερο από κάθε άλλη ομάδα της κοινωνίας, κυρίως λόγω του ότι υπήρχε ένας δυσανάλογος αριθμός υψηλόβαθμων κυβερνητικών στελεχών οι οποίοι παλαιότερα ήταν υψηλά διευθυντικά στελέχη των εταιρειών - ο υπεύθυνος προσωπικού του Λευκού Οίκου Αντι Καρντ (Andy Card), για παράδειγμα, ήταν υψηλόβαθμο στέλεχος της αυτοκινητοβιομηχανίας General Motors. Αντίστροφα, πολλά στελέχη των επιχειρήσεων είχαν στο παρελθόν υψηλές θέσεις στην κυβέρνηση, όπως η Αν Ουέξλερ, η οποία διεύθυνε το Γραφείο Δημοσίων Σχέσεων του Κλίντον. Επιπλέον, υπάρχουν οι σχέσεις ανάμεσα στις υπηρεσίες κανονισμών και στις εταιρείες στις οποίες επιβάλλονται αυτοί οι κανονισμοί.

Ο Ρόμπερτ Μονκς σε μια συνέντευξή του αναφέρει ότι «Υπάρχει μια ορολογία που χρησιμοποιεί ο κόσμος όταν θέλει να περιγράψει τη σχέση ανάμεσα στις εταιρείες κανονισμών και στον κόσμο στον οποίο επιβάλλονται οι κανονισμοί. Αυτή είναι η περιστρεφόμενη θύρα ... Ένα από τα μόνιμα χαρακτηριστικά των κανονισμών είναι ότι όσοι εργάζονται στην κυβέρνηση, ως νεαρά φιλόδοξα στελέχη, υπηρετούν αρκετό καιρό σε αυτές τις θέσεις. Κατόπιν, μπαίνουν στον ιδιωτικό τομέα και εργάζονται για τις εταιρείες στις οποίες παλαιότερα επέβαλλαν τους κανονισμούς. Το πρόβλημα είναι, λοιπόν, ότι ο κόσμος δεν μπορεί να συνεργαστεί με κυβερνητικές υπηρεσίες με ένα σωστό τρόπο».